

Miniș – Istorie și cultură

Introducere

Satul natal cu pitorescul și amintirile sale are o semnificație aparte în viața fiecărui om, pentru că acolo am făcut primii pași în viață, am început școala, ne-am făcut primele prietenii și primele idealuri, pentru că acolo sunt morții noștri. De aceea oriunde am fi, el exercită o atracție continuă, care ne asigură liniștea sufletească cât și dorința de a reveni pentru a ne reîncărca bateriile până la o nouă revedere. Acest miraj genetic ne dă o identitate, ne face mai puternici într-o lume care tinde tot mai mult spre globalizare. Din această perspectivă este absolut explicabil că fiecare dorește să cunoască cât mai mult și cât mai detaliat despre istoria și oamenii locului de baștină.

Lucrarea de față răspunde tocmai acestui deziderat al localnicilor cât și al altor oameni care s-au perindat sau au aflat din alte surse despre comuna Miniș din județul Arad. Istoria comunității este prezentată sub forma unui studiu monografic care începe cu așezarea geografică și continuă cu istoricul și evoluția demografică a localității. Cea mai mare parte a conținutului este rezervată fenomenului cultural local – școală, biserică, activități culturale, obiceiuri și tradiții, portul popular. Capitolul consacrat profilului psihic al locuitorilor și mentalităților locale încheie acest demers, el având un caracter explicativ și conclusiv în privința evoluției istorice a comunității rurale din Miniș. Anexele completează conținutul lucrării prin bogăția și originalitatea lor.

În elaborarea materialului s-au folosit documentele de arhivă, izvoarele istorice străine, îndeosebi maghiare, cât și lucrări de sinteză. Un loc aparte în documentare l-au ocupat informatorii, oamenii în vârstă ai satului, care au oferit date inedite de mare valoare ce au fost folosite îndeosebi la capitolul de cultură și viață cotidiană. Un ajutor deosebit a fost dat de către cetățenii satului, care au oferit cu mare generozitate poze de familie pentru a fi integrate în carte. Prezența acestora contribuie în mod fericit la sporirea gradului de interes și originalitate a conținuturilor. Textul lucrării ar fi putut fi mult mai bogat și mai atractiv dacă ar fi existat în integralitate arhiva primăriei din Miniș cât și aceea a Școlii Viticole care a fost distrusă în cel de-al doilea război mondial.

Cartea reprezintă îndeplinirea unei îndatoriri de onoare și de suflet a autorului față de satul în care s-a născut și s-a educat. Din altă perspectivă, ea este oglinda vieții comunitare în care se regăsesc indirect sau direct toate familiile ce au viețuit aici în ultimii două sute

cincizeci de ani. Nu în ultimul rând, ea este un suport documentar și moral pentru fiii satului și un ghid pentru ceilalți care doresc să cunoască mai bine o comună emblematică a Podgoriei Aradului.

Autorul

Repere geografice

Podgoria Aradului ocupă ultimele ramificații ale Munților Zărandului de la Radna la Ineu, pe o lungime de șaiszeci de kilometri și o lățime ce variază între unu și patru kilometri. În centrul Podgoriei se află Minișul, cel mai vechi și mai important centru viticol, renumit mai ales pentru vinurile sale roșii de o calitate excepțională. Localitatea Miniș se află în zona de contact dintre Munții Zărandului și Câmpia de Vest, fiind adăpostită de promontoriile domoale care derivă din munți asemenea degetelor unei mânuși. Coordonatele localității sunt de 46⁰33' latitudine nordică și 21⁰38' longitudine estică. Distanța între Miniș și reședința de județ, orașul Arad, este de 25 km. Șoseaua județeană modernizată șerpuiește prin centrul comunei, asigurând bune legături cu localitățile vecine Ghioroc și Păuliș, dar și cu celelalte localități din județ și cu principalele orașe din țară. Linia de cale ferată magistrală Arad-București, inaugurată încă din anul 1868 se află la o distanță de 2 km, accesul la ea făcându-se prin stația S.N.C.F.R. Ghioroc.

Din inima munceilor izvorăsc pâraie ale căror debit variază în funcție de anotimp: în verile secetoase ele aproape seacă iar primăvara și vara se formează torente în urma precipitațiilor mai bogate care creează probleme îndeosebi în partea de jos a localității. Pentru a se evita eroziunea progresivă a terenurilor, încă din ani '30 cursul văilor a fost regularizat prin construcția unor căderi din piatră și beton. La locul de vărsare al torentelor s-au finalizat în anul 1953 lucrările de construcție a unui lac de acumulare, prin care apele sunt deversate treptat în canalul matcă Mureș-Criș, evitându-se astfel inundarea terenului arabil al sătenilor.

Dealurile care străjuiesc localitatea au aspectul unui amfiteatru, ele încadrându-se din punct de vedere geografic în Munceii Șiriei, parte componentă a Munților Zărandului, respectiv extremitatea vestică a acestora.

Subsolul este compus din diorit granitic peste care dăinuie țărâna roșie amestecată cu substanțe organice în descompunere. Stratul fertil este bogat în potasiu și sărac în fosfor și azot. În zona de șes, pământurile sunt bogate în substanțe minerale, cuvertura de sol fertil variind în grosime între 100 și 200 cm, ea fiind așezată pe un strat gros de balastru de origine panoniană. Geologii susțin că aceste sedimente au acoperit cândva un fund de mare ce avea legătură cu Marea Panoniană.

Hotarul nord-estic al Minișului are forma unui golf panonian, fapt care contribuie la realizarea unui microclimat temperat cu slabe influențe mediteraneene. Temperatura medie anuală în ultimii cinci ani este de 10,02⁰C, maxima absolută înregistrată fiind de 41,5⁰C la 9 august 1964. Cantitatea medie a precipitațiilor în ultimii pe aceeași perioadă este de 710,98 mm iar suma totală a orelor de insolație este de 2018,1 ore/an.

Precipitațiile căzute nu mai au capacitatea de a compensa cantitatea de apă evaporată, ducând la un deficit hidric cumulat pe ultimii opt ani de 447,25 l/m², în raport cu anul 1998; în raport cu anul 1995 se remarcă însă un excedent hidric de 59,11 l/m². Raportul insolație-precipitații se reflectă în evoluția fondului forestier cât și în productivitatea agricolă atât la plantele anuale cât și la cele perene.

Vânturile predominante sunt cele de vest și sud-vest care aduc bogate precipitații în timpul primăverii; în timpul iernii predomină vânturile de nord-est ale căror intensitate este mult atenuată datorită barajului natural format de Munții Zărandului.

Așezarea pitorească a Minișului, spiritul primitor și gospodăresc al localnicilor, au atras dintotdeauna oaspeți care au plecat cu impresii excelente și cu dorința de a reveni cât mai curând pe aceste meleaguri binecuvântate de către Dumnezeu.

Cap. I. Istoricul localității

Condițiile de relief și pedo-climatică de pe meleagurile de la poalele Munților Zărandului au fost prielnice existenței vieții omenești din cele mai vechi timpuri. Săpăturile arheologice efectuate în deceniile VII-VIII ale secolului al XX-lea au scos la iveală vestigii ale vieții omului primitiv la Miniș încă din neoliticul inferior și mijlociu, ele aparținând culturii Vința-Turdaș¹.

În lipsa unor săpături arheologice sistematice, descoperirile din perioada străveche a localității au fost rare și întâmplătoare. Cu ocazia săpăturilor efectuate la fundația căminului-internat al liceului au fost scoase la iveală fragmente ale unor vase și obiecte aparținând culturii Basarabi din prima vârstă a fierului. Descoperirea confirmă continuitatea de viață în vatra localității, faptul că dacii populau zona situată la nord de Mureș. În sprijinul acestei afirmații vin interesante descoperiri arheologice din marginea satului Cuvin, unde printre alte obiecte frecvent descoperite în siturile geto-dacice, a fost identificată pe fundul unui vas de lut o figurină umană purtând un stindard cap de lup².

Pe timpul stăpânirii romane arealul localității era arondat zonei de apărare a provinciei Dacia romană împotriva atacurilor barbare din Câmpia Panoniei. Sistemul de apărare practicat de către romani în toate provinciile cucerite și administrate a fost prezent și în zona de câmpie din proximitatea Munților Zărandului. Dovada acestei realități istorice o constituie valul de

Limesul

pământ (limesul) ce vine de la Dunăre străbătând Banatul pentru a continua la nord de Mureș, paralel cu localitățile din Podgoria Aradului, la 1-2 km, până în Crișana.

Cu siguranță că limesul a fost apărat de către unități romane mobile ce aveau din loc în loc turnuri de veghe construite din lemn. Secțiunile efectuate de către arheologi de-a lungul valului de pământ au scos la lumina zilei fragmente de vase,

unelte și podoabe atât romane cât și dacice, care atestă conviețuirea populației băștinașe cu armata romană. Ca urmare a unor săpături efectuate în ultimii ani, specialiștii de la Muzeul

Banatului din Timișoara susțin ideea că limesul a avut două faze de utilizare: una pe perioada existenței provinciei Dacia romană (106-271) și cealaltă în secolul al patrulea, în timpul împăratului Constantin cel Mare³.

Descoperiri arheologice din prima și a doua vârstă a fierului cât și cele de după anul 271 și până în secolul patru, ne îndreptățesc să afirmăm că Depresiunea Zărandului și implicit habitatul Minișului au avut o viață economico-socială și culturală proprie, conformă cu realitățile politice existente.

Pe perioada migrației populațiilor, secolele V-X, dovezile arheologice și izvoarele scrise lipsesc, fapt caracteristic întregului spațiu românesc, pe fondul migrației locuitorilor care își schimbă foarte des vatra de locuire. Cu siguranță că începând cu secolul al IX-lea și mai ales cu cel de-al X-lea, locuitorii vechii vetre a localității Miniș au fost martorii expansiunii brutale a regalității maghiare în dauna voievodatelor lui Menumorut (sec. IX) sau a lui Ahtum (sec.XI), din care făceau parte. Se pare că numele localității provine din această perioadă de sfârșit de secol al IX-lea, atunci când triburile cuceritoare maghiare au luat contact cu populația băștinașă autohtonă crescătoare de animale, îndeosebi de cai și boi. În limba maghiară cuvântul *mén* înseamnă armăsar, iar dacă-l traducem în contextul general local putem vorbi despre herghelie sau „loc cu cai”. Având în vedere importanța calului în viața triburilor maghiare cuceritoare, putem înțelege mai bine atenția de care s-au bucurat aceste locuri ulterior în voievodatul supus regelui maghiar. Alegerea acestei etimologii posibile a numelui localității a fost determinată și de discuțiile avute cu bătrânii satului, care mi-au relatat că din mărturiile înaintașilor numele comunei ar însemna un „loc cu pășuni”, explicație care se leagă de noțiunea de armăsar sau herghelie, identificată în dicționar.

Prima atestare documentară a localității este anterioară anului 1038, atunci când regina Ghizela, soția lui Ștefan cel Sfânt „a dăruit opt vii cu tot atâția vieri” din hotarul Minișului (dealul Macra) abației Bakonybél⁵. În anul 1278 banul Pavel dăruia nepotului său Posa (Pousa) pădurea sa de la Miniș (Silva Menes) precum și o vie (vinea)⁶. Este de remarcat că atât primele două atestări documentare cât și cele din anii 1302 și 1310 (vinea et monte Menes-vila Menessy) sunt legate de practicarea viticulturii în viile aflătoare pe dealurile de lângă sat⁷. Într-un alt document istoric din anul 1365 era menționat la Miniș cneazul Ladislau (Ladislaus Kenesius de Menesi), dovadă a începutului de ierarhizare medievală a comunității. Alte

atestări documentare sunt din anii 1367 și 1398, ele fiind în strânsă legătură cu cumpărări sau donații de vii.

În documentele istorice numele sub care apare localitatea a avut diverse forme între secolele XIV-XIX ele neschimbându-i însă forma de bază: Menesi, Menisse, Menusi, Menes, Menessy, Ményes, Ménes⁸.

Până la marea invazie tătaro-mongolă (1241) la Miniș nu se poate vorbi de o clasă țărănească omogenă, consolidată. În anul 1242 tătarii stabiliți în zona de șes au căutat o colaborare cu băștinașii, fapt posibil să se fi întâmplat și la Miniș, populația refugiată în păduri revenind la casele ei⁹. După strângerea recoltei tătarii sau dedat însă din nou la jafuri, situație care a dus la retragerea populației sub conducerea cnezilor în pădurile Zărandului¹⁰. După retragerea tătarilor a slăbit puterea centrală, domeniile regale au intrat în posesia nobililor a căror putere economică, politică, administrativă și juridică a crescut astfel tot mai mult. În acest mod au luat ființă marile latifundii (sec. XIV-XVI) pe teritoriul Aradului și Zărandului. Din secolul al XV-lea cele mai întinse domenii au aparținut lui Iancu de Hunedoara, Matei Corvinul sau Gheorghe de Brandenburg. Minișul a făcut astfel parte o bună bucată de timp din domeniul uriaș al castelului de Hunedoara. La începutul secolului al XVI-lea, în anul 1504, vechile cronici amintesc existența în Banat a târgului Miniș (Oppidum Menes)¹¹. Din anul 1506 localitatea aparținea domeniului cetății Seudului¹².

Minișul a fost fără îndoială martorul zbuciumatelor evenimente ce au avut loc în vara anului 1514 când oștirile țăranilor răsculați ale lui Gheorghe Doja au trecut prin foc și sabie cetățile Șoimoș și Șiria. Tradiția istorică amintește chiar de existența unor pâlcuri de răsculați în pădurea din nordul localității, către Cladova, în drumul lor spre cetatea de la Șoimoș.

Spre mijlocul secolului al XVI-lea Minișul figura în conșcripții de dijme pe anii 1553, 1558 și 1564. În localitate erau amintite atunci 16 și ½ sesii iobăgești care erau împărțite la câte patru familii, putând astfel să socotim că existau 60-65 de familii iobăgești. Ca stăpâni de moșie sunt amintite familiile Ábfahamffy, Magocsy și Pethő¹³.

Instaurarea dominației otomane după înfrângerea ungarilor la Mohacs în 1526 și formarea pašalâcului Budei, au dus mai apoi, în 1552, la căderea Lipovei și Aradului, Minișul aparținând din punct de vedere administrativ sangeacului Lipovei ce făcea parte din pašalâcul Timișoarei. În 1595, în timp ce Mihai Vitezul învingea pe turci la Călugăreni și Giurgiu, Valea Mureșului a fost ocupată de către trupele ardelenene și integrată între 1599-1601 statului unificat

al viteazului domn. În acele împrejurări Minișul a avut un statut aparte împreună cu cetățile Lipovei și Șoimoșului; el a rămas sub dominație transilvană până-n 1616, când principele Gabriel Béthlen le-a retrocedat turcilor¹⁴.

Vechea și noua ocupație turcească a contribuit la decăderea viticulturii, îndeosebi în localitățile din sudul podgoriei, minișenii resimțind și ei din plin acest cortegiu de trudă și suferință datorită multitudinii și nivelului ridicat al dărilor percepute de către autorități. Dominația otomană a durat până la sfârșitul secolului al XVII-lea când în urma pătrunderii trupelor austriece sub conducerea generalilor Veterani și Piccolomini, Aradul și satele situate la nord de Mureș au fost ocupate de către austrieci. După pacea de la Karlowitz (1699), linia Mureșului a primit o mare importanță în strategia austrieșilor, Aradul devenind principalul centru de apărare din zonă ca urmare a colonizării a zeci de mii de grăniceri sârbi. De altfel exodul sârbilor a început după 1691 și a continuat după 1700 când s-au format regimentele grănicerești în satele de pe cursul Mureșului, de la Cenad la Vărădia dar și în cetățile de la Ineu, Dezna și Hălmagiu¹⁵.

Nobilimea comitatensă nu a privit cu ochi buni extinderea drepturilor militare și asupra țăranilor români, ea cerând separarea militarilor nou veniți de iobagi. Cu toate că Minișul nu a făcut parte efectivă din granița militară, așezarea unor familii sârbești este indubitabilă, lucru atestat de prezența tot mai însemnată în onomastica comunității a prenumelor și numelor de sorginte sârbească.

Părțile de la sud de Mureș au rămas sub dominație otomană până la pacea de la Passarowitz (1718), când Banatul a fost ocupat de către trupele imperiale. Ca urmare a acestui fapt, regimentele grănicerești nu-și mai aveau rostul, ele fiind în cele din urmă desființate (1741). Pierderea treptată a drepturilor și asimilarea celor nouă mii de grăniceri din cercul militar grăniceresc Arad cu iobagii, precum și încercările Curții Vieneze de a trece pe românii din Arad la uniație, au dus la declanșarea în 1735 a răscoalei condusă de Pero Seghedinaț¹⁶. Minișenii au participat și ei la această răzmeriță iar documentele vremii semnaleză că după reprimarea ei, 21 de localnici au luat drumul pribegiei în Transilvania de teama autorităților comitatense¹⁷. Unii dintre bătrânii satului afirmă chiar că o parte din populația Minișului s-ar fi refugiat în zona împădurită de lângă Nadăș unde ar fi pus bazele unei noi localități: Minișul de Sus. Această informație nu are suport științific în izvoarele scrise, iar autorul nu a putut să o verifice dar, merită a fi luată în considerare pe viitor.

După izgonirea turcilor din Banat, satele de pe Valea Mureșului ca și în general toate satele din județ, au fost încorporate în domeniul Mutina, care aparținea ducelui Rinaldo, nepot al împărătesei Maria Tereza (aproximativ 600000 de jugere). În același mod s-au format marile moșii și în alte părți ale imperiului pe care Curtea vieneză le concesiona nobililor care-i erau fideli¹⁸. Din anul 1732 și până în primii ani de domnie a Mariei Tereza, Minișul a aparținut acestui mare domeniu care s-a dezintegrat ca urmare a dizgrației ducelui după războiul de succesiune (1741-1748). Spre deosebire de localitățile învecinate, Ghioroc și Cuvin, care au revenit după acest moment baronului Josika și familiei lui Edelspacher Sigismund, Minișul a fost trecut în posesia erariului, în cadrul căruia va fi centrul administrativ al domeniilor erariale bazate pe cultura viței de vie din districtul Totvărădia-Miniș ce cuprindea 31 de comune¹⁹.

Trecerea teritoriului confiniului în administrația comitatensă a dus la agravarea situației țărănimii căreia i-a fost îngrădit dreptul de folosință a pădurilor și pășunilor și a crescut foarte mult impozitul către stat și autoritățile militare. Într-un raport al autorităților comitatense înaintat Consiliului locotenențial regal maghiar se arăta că „populația este potrivnică, impozitele neputând fi încasate din cauza slăbirii puterii economice a contribuabililor care au ajuns să se hrănească numai cu cartofi, grâul fiindu-le în întregime luat”²⁰. În acele împrejurări vitrege a crescut numărul plângerilor și memoriilor adresate administrației comitatului. Viticultorii din Miniș și Ghioroc cereau stabilirea unor „impozite drepte” și proporționale pentru toți locuitorii²¹.

Date deosebit de interesante privitoare la Miniș ne dau conscripțiile din secolul al XVIII-lea, care conțin uneori date contradictorii, îndeosebi din punct de vedere demografic, dar sunt remarcabile în ceea ce privește viața economico-socială. O asemenea conscripție este aceea din anul 1743, publicată de către părintele Gheorghe Ciuhandu în anul 1940, în anexa lucrării „Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri”. Din cele 51 familii existente în sat, 47 erau de iobagi și 4 de jeleri, ele dispunând de 58 boi de jug, 43 de vaci, 22 de juninci, 22 de cai, 27 oi, 26 capre și 30 porci. De menționat că în conscripție erau trecute doar animalele de reproducție sau de muncă.

Suprafețele însămânțate erau următoarele:

-semănătură de grâu- 45 câble (circa 45 jugere cu 110 stânjani pătrați)

-semănătură de orz- 14 câble

-semănătură de ovăz- 4 câble

-semănătură de porumb- 6 ½ măsuri de Pojon (circa 8-10 jugere)

În conscripție mai figurau 3 meșteșugari și un comerciant, patru căldări de fiert țuică și 79 ½ sape (fossores) de vii iobăgești. De subliniat că o sapă era echivalentă cu circa 100 de stânjeni pătrați, adică o suprafață cât sapă un om într-o zi.

La mijlocul secolului al XVIII-lea mai dispunea încă de moșii la Miniș familia contelui Grassalkovich Antal, cel care a făcut în anul 1745 primul export de vinuri în Boemia și la Buccari și Fiume în Italia. El a construit mai apoi, în 1749, un castel cu o pivniță cu boltă de cărămidă, care mai rezistă timpurilor și în zilele noastre²².

Castelul Grassalkovich

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea situația economică a locuitorilor din Miniș s-a schimbat în bine ca urmare a oportunităților ivite în valorificarea produselor viticole. Calitatea superioară a vinurilor roșii de Miniș a atras numeroase persoane particulare care au

arendat tot mai multe terenuri viticole. Din întreaga Podgorie a Aradului la Miniș s-a arendat cea mai mare suprafață, de 2100 sape la 152 de arendași din Arad, Ghioroc, Cladova, Radna și Lipova²³. Mulți meseriași sau funcționari mai înstăriți, îndeosebi din Arad dar și din alte localități, au căutat să planteze vii pe dealurile unde, după credința localnicilor, „strugurii erau presărați cu praf de aur”.

Deoarece relațiile iobăgești erau foarte încurcate în urma stăpânirilor domnești, turcești, confinii, militare, de stat, etc., Curtea vieneză a hotărât în anul 1767, introducerea urbariului prin care s-au uniformizat cantitatea sesiilor iobăgești cât și a dărilor. Din anul 1771 s-a întocmit și tabelul urbarial al satului Miniș. Potrivit acestui urbariu, în localitate exista următoarea situație socio-economică:

- pământ categoria I-a - o sesie, fiind compusă din 26 iugăre arături (cu 1100 stânjeni pătrați), grădină de două măsuri de Pojon (un iugăr), 10 cosituri de fânețe, 10 iugăre mici plus pășunea și pădurea comunală nemăsurată.

-16 familii de iobași, 126 familii de jeleri cu casă și 2 familii de jeleri fără casă; cele 16 familii de iobași dispuneau de 2 sesii având fiecare o optime de sesie.

- ca suprafață, pământul iobăgesc era de 194 măsuri de Pojon intravilan, 71 2/4 iugăre de arături și 145 2/4 iugăre de fânețe.

- suprafața viilor era de 3434 sape, adică 124,5 hectare, cea mai întinsă ca vii urbariale din întreaga Crișană și Banat.

Dacă se iau certe aprecierile contemporane care evaluau producția de vin pe o sapă la circa 400 de litri, aflăm că la data respectivă producția anuală de vin obținută din viile iobăgești de la Miniș se ridica la 13736 hectolitri.

Sarcinile de robotă erau următoarele: 2599 zile de robotă cu palmele, 142 florini darea de fum după casă, 407 florini și 30 de creițari porția militară, 2 care de lemne, 2 cupe de unt, 4 pui, 4 cocoși, 26 ouă plus dijmă a cincea parte din fiecare produs. Fierberea țuicii și vânzarea vinului erau permise țăranilor de la Sfântul Mihai până la Sfântul Gheorghe²⁴.

Urbariul din 1782 prevedea prestarea de către iobagii de la Miniș a două zile de muncă pe săptămână pentru stăpânul de pământ, pe sesia acestuia. Această informație ne arată că în acea vreme ființau în localitate alodiile gospodărite de către stăpâni în regie proprie, producția fiind destinată comercializării pe piața internă și externă. Autoritățile comitatense au fost interesate la rândul lor de dezvoltarea viticulturii lansând la 25 iunie 1785 un program economic prin care doreau să stimuleze plantarea a cât mai multe vii în Miniș. De o apreciere aparte se bucura vinul roșu dulce din soiul cadarcă cu adaos de boabe stafidite care a fost preparat pentru prima dată în localitate încă din anul 1744. Ulterior, nobilul Edelspacher din Ghioroc a exportat pentru prima dată acest vin în Polonia. Treptat, vinurile de Miniș au cunoscut consacrarea pe piețele țărilor vecine, unde se afirma că „erau bune pentru cei sănătoși” iar „vestitele vinuri de Tokay pentru cei bolnavi”²⁵. În anul 1779 naturalistul Grosinger citat de către istoricul Sándor Márki spunea: „cine este însetat de vin roșu și negru să meargă întâi în comitatul Arad, la Miniș, unde se găsește un asemenea vin nobil după care rămân mult mai în urmă vinul de Burgundia și alte vinuri renumite”.

Prețul vinului de Miniș a crescut constant de la 1-1,5 florini/acov(1 acov egal 54,3 litri) în 1720, la 18 florini/acov în 1762 și mai apoi la 50 florini/acov în 1791. Pentru a ne edifica asupra costului vinului de Miniș se poate arăta că un litru de vin roșu echivala la prețul de piață cu 60-75 kg de grâu.

Răscoala țăranilor din Transilvania din 1784 n-a avut manifestări concrete la Miniș, cu toate că obligațiile iobăgești erau în creștere, îndeosebi robota care a ajuns la 3 zile pe

săptămână. Cu toate acestea, autoritățile comitatense au luat măsuri severe de securitate deoarece soli ai răsculașilor din Munții Apuseni și-au făcut simțită prezența printre locuitorii din zonă²⁶.

Pe perioada războaielor napoleoniene (1802-1814), vinul de Miniș a câștigat noi piețe de desfacere în Rusia, Germania și Polonia, importurile de vinuri franțuzești fiind interzise în acele țări. De asemenea, vinul roșu avea căutare în continuare la Viena și Praga și a început să fie solicitat în țările nordice²⁷.

Dezvoltarea localității continuă și la începutul secolului al XIX-lea, când Conscripția generală din 1828 ne prezintă următoarea situație:

-88 familii de iobagi, 177 familii de jeleri cu casă, 12 familii de jeleri fără casă și 2 meșteșugari.

- fondul funciar era constituit din 396 iugăre pământuri însămânțate, 132 iugăre de fânețe, 107 $\frac{3}{4}$ iugăre de vii.

- zestrea animală era constituită din 108 boi, 25 de vaci, 10 juninci, 50 de cai, 30 de oi și 34 porci (doar animale de reproducție sau de muncă)²⁸.

Istoricul maghiar Fábian Gábor nota în anul 1835 în lucrarea sa Arad vármegye leirasa (Istoria ținutului Aradului) că „terenurile de la Miniș sunt foarte bune pentru vinuri” iar minișenii „sunt cei mai buni viticultori ai locurilor, oameni liniștiți și domoli”. El consemna de asemenea construirea bisericii catolice din curtea erariului cât și faptul că văile care coboară din dealuri provoacă adeseori inundații iar oamenii sunt obligați să-și părăsească casele.

În preajma revoluției de la 1848, în localitate funcționa în continuare un oficiu cameral regal al districtului Totvărădia-Miniș, condus de funcționarul regal Pásthory Ián, ajutat de patru subalterni: Rahovitz Károly, Barlanghy István, Éder Iános și Rác Fere. Din lecturarea numelor se vede clar că prioritatea în ocuparea posturilor administrative o aveau etnicii maghiari. Oficiului cameral de la Miniș îi erau subordonați șpanii camerali din teritoriul de competență de la Glogovăț, Radna, Coveșdia și Păuliș²⁹. Tot la Miniș funcționa în 1847 și un supraveghetor silvic al pădurilor erariale care era subordonat Biroului silvic din Arad; pe lângă persoana supraveghetorului silvic Basel Iános mai exista un executor silvic în persoana lui Ordeszky Márton. Cei doi funcționari erau ajutați în teritoriu de către supraveghetorii secundari de la Milova, Radna, Covăsânț și Mândruloc³⁰. Din cele relatate reiese că Minișul era la mijlocul secolului al XIX-lea nu numai un vestit centru viticol ci și un important centru

administrativ al comitatului. Din păcate localnicii români în general, n-au avut acces la funcțiile administrative, oportunitate care le-ar fi asigurat un alt status social.

Revoluția de la 1848 a determinat agitații ale populației românești din Podgoria Aradului, care deși n-au avut amploarea celor din Transilvania, au pus pe jar autoritățile locale. Comandantul gărzilor maghiare din Ghioroc raporta la 23 iunie 1848 subprefectului comitatului Arad că în localitățile Cuvin, Miniș, Păulișul Nou și Sâmbăteni populația era nemulțumită pentru că nu era administrație românească. Aceștia spuneau că a venit timpul să li se dea dreptate și drepturi naționale depline. În finalul raportului se cerea sprijin militar pentru că românii erau majoritari și se putea menține altfel ordinea³¹. În toamna anului 1849, în întreg comitatul comunele românești cereau notari români în locul vechilor funcționari regali obedienți și corupți. La Miniș țărani luptau pentru menținerea notarului pus de către ei, care a introdus deja limba română în actele notariale³².

Comisarul imperial de aprovizionare dispunea la 3 septembrie 1849 ca pe domeniile erariale de la Miniș, Pecica și Sântana să se publice anunțul că desființarea dijmei din struguri este nulă, iar în consecință ea trebuie percepută. Înăbușirea revoluției va determina revenirea lucrurilor pe făgașul normal pe care au fost anterior marii mișcări social-politice și naționale. La câțiva ani de la marele eveniment statisticianul maghiar Fényes Élek nota următoarele impresii: „Minișul, sat românesc în județul Arad, aflat la două și jumătate mile la est de Arad, se află între Păuliș și Ghioroc, are o populație de 60 de catolici, 1620 ortodocși, 5 luterani, 10 reformați, cu o biserică frumoasă ortodoxă și clădiri domeniiale splendide. Hotarul în partea de șes și foarte productiv, în parte deluros. Bogăția cea mai vestită constă însă în viile sale, care aduc renume Minișului în toată Europa. Aici se produc vinurile vechi de culoare roșie închisă, care prin aromă, dulceață și tărie asemănător cu aroma garoafelor, i-au adus faima încât este mai preferat decât cel de Tokay. Cel mai răspândit soi este cadarca care ... seamănă cu vinul de Malaga. Într-un an bun se produc între 2000-2500 acăuri de vinuri grele”³³.

După instaurarea regimului dualist (1867) locuitorii Minișului au luptat în continuare pentru menținerea obiceiurilor, tradițiilor și a ființei naționale ca urmare a asaltului dezlănțuit de către autorități prin editarea masivă a unor legi care aveau drept finalitate deznaționalizarea românilor. Menținerea toponimiei și a onomasticii românești în localitate este dovada indubitabilă a faptului că ei au reușit în temerara lor acțiune. Pentru a ne păstra în limitele obiectivității istorice nu trebuie să ometem nici realitatea că localitatea Miniș a avut

dintotdeauna o structură etnică majoritar românească, care și-a ales în fruntea obștii primării și consilierii cei mai merituoși. Ei au condus comunitatea în limitele unui compromis admisibil și necesar cu autoritățile austriece sau maghiare (vezi în Anexă lista nominală a primarilor).

O dată cu racordarea în anul 1858 a orașului Arad la calea ferată spre vest, primăria acesteia s-a adresat Consiliului locotenențial pentru ca viitoarea cale ferată spre Transilvania să nu ocolească Ghiorocul care trebuia să deservească centrul viticol de la Miniș în comerțul cu vin. În anul 1864 o comisie a verificat traseul Arad-Vințul de Jos și a stabilit ca linia ferată să treacă prin Ghioroc. La 11 noiembrie 1867 primul tren făcea proba de călătorie prin gara Ghioroc în entuziasmul și uralele multor locuitori bărbați, femei, copii, veniți cu căruțele din Ghioroc, Cuvin și Miniș³⁴. Deschiderea oficială a tronsonului de cale ferată Arad-Ghioroc-Radna-Săvârșin s-a făcut abia la 22 decembrie 1868, moment deosebit de însemnat în viața podgorenilor care beneficiau astfel de legături permanente și sigure cu țara. Din păcate, dată fiind apropierea de Ghioroc nu s-a putut înființa o stație de tren și la Miniș, însă existau un canton și o trecere de cale ferată pentru accesul cetățenilor la terenul arabil din acea zonă.

Contele Zelenschi Ladislau a participat în anul 1862 la primul concurs internațional de vinuri de la Londra iar mai apoi a exportat 2000 de acovi de vin, îndeosebi vin de Miniș în Anglia³⁵. În 1885 s-a făcut export de vin în Australia cu vasul „Saida”, călătoria durând 14 luni, timp în care cel mai bine au rezistat vinurile de Miniș din soiurile Roșu dulce, Cabernet, Cadarcă și Bakator³⁶.

Prosperitatea locuitorilor și a deținătorilor de vii de la Miniș și din întreaga podgorie a fost grav afectată de atacul de filoxeră început în anul 1880 în via unui proprietar din Arad și care s-a extins cu repeziciune în următorii ani, decimând vestitele plantații de vii. Cei 20000 de locuitori de naționalitate română ce locuiau în promontoriul viticol au intrat în panică, nu mai erau veseli în timpul culesului și își puneau serios problema (n.n.1887) dacă peste patru sau cinci ani vor mai putea vorbi de cules sau nu. Revista „Biserica și Școla” relatează în 11/23 octombrie 1887 într-un amplu articol despre atmosfera de la Miniș și din celelalte localități ale podgoriei: „pe ici pe colo vezi câte o vie cu totul pustiită și nimicită; altele le vezi cu frunzele de vie îngălbenite și altele le vezi stând vesele și neatrinse de această insectă pustiitoare”. În finalul articolului autorul propunea ieșirea din situație prin contribuția preoților și învățătorilor care trebuiau să educe oamenii să pună mai mare preț pe pomicultură, grădinarit și cultura mare, evitând astfel monocultura. Soluția era bună, dar tradiția multiseculară a viticulturii a

înving; oamenii au luptat și au combătut filoxera cu ajutorul Școlii de Vințăleri din Miniș, care a promovat noi metode de cultivare a viei și a creat soiuri noi, rezistente. Refacerea treptată a plantațiilor de vii a readus bucuria și încrederea oamenilor care și-au continuat modul de viață tradițional, pașnic, fără mari convulsii sociale. Aceasta nu a exclus însă participarea lor ori de câte ori a fost nevoie la marile evenimente din viața neamului românesc. Un asemenea moment a fost mișcarea memorandistă, când din delegația de 300 de persoane plecată la Viena cu Memorandumul au făcut parte 36 de reprezentanți ai Aradului, printre care s-a aflat și primarul comunei promontoriale Miniș, Bodea Ioța³⁷.

În afară de crearea Școlii de Vințăleri un alt eveniment cu implicații profunde în viața comunității a fost punerea în funcțiune a liniei ferate înguste (1904) care străbătea centrul localității, făcând legătura cu Radna, Pâncota și Aradul. Din anul 1913 ea a fost electrificată și dotată cu material rulant corespunzător scopului pentru care a fost pusă în funcțiune.

Minișul a funcționat, asemeni altor comune din podgorie, având o organizare promontorială care a început în anul 1840 când s-a dat legea prin care a luat ființă poliția de câmp, urmată mai apoi de normele cadru ale comunei promontoriale. Din anul 1842 județul a creat un statut pentru podgorie, ocazie cu care s-au fixat normele polițiale ale promontoriilor, statutul fiind tradus așa cum era și firesc în limba română. Începând cu anul 1859 poliția promontorială a fost redusă la un căpitan și la judele promontorial, amândoi fiind aleși de către scaunul promontorial și având un salariu anual. În atribuțiunea căpitanilor promontoriali intra și alegerea paznicilor, între șase și opt persoane, care răspundeau pentru eventualele pagube săvârșite. După 1880 proprietarii și producătorii de vin din județul Arad au cerut o nouă lege a poliției promontoriale pentru cele 21 de comune ce se întindeau între Miniș și Măderat³⁸. Organizarea a fost definitivată de către autoritățile județene în anul 1895, comuna promontorială fiind conform legii exponentul intereselor și doleanțelor viticultorilor, ea având în primă față rolul de a proteja avutul și mai apoi de a asigura pătrunderea producătorilor în condiții concurențiale cu vinuri în partizi mari și omogene. Cheia succesului în realizarea celui de-al doilea obiectiv era asocierea micilor producători viticoli, fapt încercat fără mare succes la Miniș, unde în anul 1862 a funcționat efemer „Asociația Viticultorilor”³⁹. Este foarte interesant de relevat faptul că tradiția organizării promontoriale a comunei Miniș a funcționat și după reorganizarea administrativă prilejuită de Marea Unire din 1918. De asemenea ideea asociaționismului nu a fost abandonată, ea materializându-se în anii '30 când s-a format

Sindicatul viticol al viticultorilor din Miniș la inițiativa profesorilor Școlii Viticole din localitate.

Izbucnirea primului război mondial a tulburat profund viața patriarhală a cetățenilor comunei Miniș, îndeosebi a tinerilor concentrați și a familiilor acestora, care au trăit un lung cortegiul de suferințe ce a depășit efectiv și afectiv durata celor patru ani de război. Cei concentrați au fost aruncați într-o luptă pentru o cauză care nu era a lor, pe frontul din Balcani, Galiția și pe frontul italian, în marea lor majoritate ca simpli soldați. Din lipsa unor date concrete nu cunoaștem numărul celor care au fost concentrați dar, știm cu precizie că un număr de 48 de fii ai comunei Miniș au murit pe fronturile primului război mondial (vezi Anexa cu numele eroilor). Făcând o evaluare succintă a situației putem constata faptul că la 1144 de locuitori în anul 1918, Minișul a suferit pierderi umane de peste 4%, cifră în care nu au fost cuprinși prizonierii de război dintre care unii s-au întors acasă abia după șapte ani. Un asemenea caz a fost acel al tânărului Dehelean Ioan care a căzut prizonier în Galiția la începutul războiului; a fost trimis de către ruși în extremul orient în regiunea orașului Tomsk. A fost repartizat de către autoritățile militare ruse să ajute la munca unor cetățeni particulari în gospodăria, a muncit în pădurile din taigaua rusă și la cuptoarele de topit minereul din zonă. Tânărul prizonier a acuzat din plin rigorile iernii siberiene când termometrul indica frecvent minus 40-50⁰C, când doar statul afară, fără a munci efectiv, însemna o performanță. Agresivitatea iernii ruse a fost însă compensată în mare măsură de bunătatea oamenilor de rând care i-au înțeles situația dându-i ajutor creștinesc în acele momente grele ale vieții. În lungile discuții pe care le-am avut cu Dehelean Ioan în anii senectuții, am rămas impresionat de prospețimea informației și mai ales de spiritul său rațional și analitic. Vorbind despre revoluția din Rusia, despre implicarea prizonierilor, el mi-a relatat situația confuză în care se găseau nu numai ei ci și toți cetățenii din zonă care luptau alături de roșii sau albi, în funcție de schimbările zilnice în raportul de forțe. A făcut o comparație deosebit de plastică a oamenilor cu zăpada siberiană care cade o singură dată pe an și care mai apoi este purtată de vânturile puternice (n.n. vezi puterea politică) de la stânga la dreapta sau invers până la venirea primăverii care întrerupe acest mecanism al naturii. Gândurile la pitorescul său sat, la familie și îndeosebi la fiica sa Maria-Kostanzia pe care nu apucase să o cunoască l-au întărit, l-au făcut să treacă peste toate greutățile, reușind să se repatrieze pe căi ocolite după șapte ani de prizonierat. A urmat o perioadă de refacere fizică și psihică, de reacomodare cu familia și

consătenii, pe care a depășit-o treptat și cu eforturi substanțiale. Dehelean Ioan a fost convins că fără ajutorul lui Dumnezeu nu și-ar fi putut relua cursul normal al vieții și de aceea s-a atașat de Biserica ortodoxă din Miniș pe care a slujit-o cu credință în calitate de epitrop, până în ultimele clipe ale existenței sale⁴⁰.

Alți soldați din Miniș făcuți prizonieri de armata rusă în Galiția au fost recrutați voluntari pentru constituirea detașamentelor de luptă împotriva Puterilor Centrale. La 27 aprilie 1917 a fost publicată „Proclamația de la Darnița” (lângă Kiev) unde era centrul de recrutare al voluntarilor, în document exprimându-se hotărârea de a intra în luptă pentru „a ne uni tot poporul tot teritoriul românesc din Monarhia austro-ungară în una și nedespărțită Românie liberă și independentă”. Printre cei 500 de semnatari s-au aflat și delegați ai prizonierilor din Miniș⁴¹. În documentele parohiei ortodoxe române din Miniș, redactate cu ocazia ridicării Monumentului Eroilor (1976) sunt amintiți ca voluntari în lupta împotriva Puterilor Centrale Crâznic Augustin, Orădan Vasilie, Șteau Dumitru, Orădan Gheorghe și Dragoș Gheorghe. Ei au înțeles cursul istoriei, că idealul național se putea realiza doar prin victoria statelor Antantei, care promiteau sprijin în realizarea României Mari. O atitudine similară au avut-o și prizonierii din lagărele italiene, îndeosebi cei de la Cittaducale, care au luat hotărârea să se înroleze voluntari în Regimentul 2 Cloșca ce a luptat în 1919 pe Tisa împotriva revoluției bolșevice din Ungaria. Din Miniș au participat ca voluntari pe frontul italian la lupta pentru reîntregirea națională tinerii Iacob Nicolae, Crâznic Traian, Șteau Gheorghe și Sângeorzan Teodor.

Evenimentele din toamna anului 1918 i-a găsit la datorie pe minișeni, care au format Consiliul Național Român local și au preluat de la autorități Școala Viticolă care fusese transformată în spital militar pe tot parcursul războiului⁴². Ziarul „Românul”, în numărul 2 din 1918 făcea referiri la măsurile luate la Miniș pentru restabilirea ordinii și disciplinei, la modalitatea depunerii jurământului. Consiliul Național Român din Miniș a avut Statute proprii, printre primele din județ, care au fost mai apoi generalizate și în alte comune. Liniștea și siguranța cetățenilor a constituit preocuparea principală a Consiliului Național local care a luat măsura formării gărzii naționale din 60 de persoane, foști combatanți reveniți de pe front sau din alți locuitori care aveau instrucție militară. În ziua de 9/22 noiembrie 1918 membrii gărzii naționale din Miniș au participat împreună cu alți cetățeni ai satului cu tricolorul în frunte la marea manifestație națională de la Arad. Cu acel prilej garda națională a minișenilor a

depus jurământul în fața Consiliului Național Român Central, alături de gărzile naționale ale celor din Micălaca și a marinarilor români de la Pola⁴³.

Izvoarele documentare ne demonstrează că localitatea Miniș s-a aflat între primele din județ care au organizat administrația românească, treaptă absolut necesară în revoluția națională ce a pregătit Marea Adunare de la Alba Iulia⁴⁴. Minișenii au înțeles importanța și măreția momentului participând cu o importantă delegație care s-a deplasat cu trenul în Cetatea Marii Uniri, avându-i în frunte pe membrii Consiliului Național Român local.

Epoca interbelică a adus un suflu nou, regenerativ în viața comunei, care s-a încadrat în revoluția național culturală declanșată de către București, care avea ca obiectiv integrarea în România Mare a tuturor etniilor alături de români. Viața economico-socială a locuitorilor a fost afectată de criza economică începută în anul 1928 și care s-a prelungit în viticultură până în anul 1937. Sub aspect politic, viața localnicilor educați în spiritul patriotismului civic românesc și a respectului față de valorile democrației europene a fost bulversată de către odiosul Diktat de la Viena care valida revizionismul ca politică de stat. Cedările teritoriale din vara anului 1940 au generat la nivelul comunității minișene o profundă stare de spirit anticomunistă dar și anti fascisto-hortystă, care explică în bună măsură entuziasmul cu care soldații localnici au luptat pe fronturile celui de-al doilea război mondial. În luptele de pe frontul de est de la Kubanka, Nikolaev, Briansk, Stalingrad, Crimeea, în cele de pe frontul de vest de la Győr, Káposzvár sau în alte locații din țară și-au pierdut viața 14 minișeni⁴⁵ (vezi Anexa).

La 13 septembrie 1944, într-o frumoasă zi de toamnă, la orele cinci după masa, autoritățile orașului Arad așteptau sosirea trupelor sovietice dar, în locul lor, au intrat mișelește din vest trupele hortyste din Divizia 6 Infanterie Rezervă și Divizia 1 Blindată Budapesta. Orașenii care pavoazaseră orașul cu flori și ridicaseră chiar o poartă de triumf în zona stației Podgoria, au intrat în panică și s-au refugiat împreună cu alți transfugi din Curtici, Macea, Șofronea, etc., spre Timișoara, Brad dar mai ales spre Deva⁴⁶. Coloanele de refugiați ajung în aceeași zi la Miniș, unde alarmează cetățenii aflați la treburile lor cotidiene; cea mai mare parte a minișenilor și-au încărcat în care și căruțe familia, alimente și hainele necesare și s-au retras în pădurile de la Cladova. Acasă au mai rămas oamenii în vârstă, care și-au luat angajamentul de a păzi avutul lor și al rudelor, sperând în același timp să înduplece inamicul să nu le distrugă locuințele.

În fața dușmanului care dorea să cucerească defileul Mureșului a ocupat poziția Detașamentul Păuliș, condus de către colonelul Alexandru Petrescu, comandantul Școlii de subofițeri infanterie de rezervă din Radna, care forma osatura dispozitivului de luptă. Alături de aceștia au mai luptat pe aliniamentul Păuliș-Miniș-Ghioroc-Cuvin Batalionul I din Regimentul 96 infanterie și Divizionul 61 artilerie grea⁴⁷.

Elevii școlii de rezervă din Radna au reușit să păstreze poziția inițială în seara zilei de 14 septembrie, după ce au rezistat la cinci atacuri succesive ale horthyștilor, dar au fost obligați ca-n zilele următoare să se replieze dealurile de la nord de Miniș și de la Păuliș, datorită superiorității inamicului. În ziua de 15 septembrie a fost atacat flancul drept al detașamentului de-a lungul înălțimii de la est de Miniș, pentru a se intra pe valea Cladovei. Regimentul de infanterie maghiar a fost respins de către Regimentul 96 infanterie, asigurându-se astfel flancul din spatele detașamentului.

Refugiații din Miniș aflați pe valea Cladovei țineau legătura în permanență cu satul prin unii dintre concetățeni care aveau curajul să se aventureze în zona de conflict și să revină cu vești proaspete. Din nefericire, Brădean Nicolae, Căsap Ioța, Popa Ioan și Ceavici Dida au plătit cu viața această imprudență, ei fiind surprinși de către horthyști în timp ce încercau să treacă dealul spre Cladova; au fost executați pe loc sub acuzația că ar fi secționat cablurile telefonice dar, din mărturiile contemporanilor a mai circulat și varianta că ar fi fost denunțați ca spioni de către „cozile de topor” locale.

Zilele de 16 și 17 septembrie au fost hotărâtoare pentru deznodământul ofensivei maghiare care avea drept obiectiv relansarea conflictului în zonă. Plutonul de elevi condus de sublocotenentul Popescu Darius, lupta din răputeri la Miniș cu un inamic superior atât din punct de vedere numeric cât și în ceea ce privește dotarea tehnică. Comandantul plutonului era militar de carieră cu o personalitate pronunțată, care refuza categoric amestecul politicii în armată, el caracterizând-o ca pe „o demimondenă care flirtează cu toți”⁴⁸. Un apropiat de al său îl caracteriza astfel: „în dosul ochelarilor, ochii săi ca niște flăcări puternice, pătrunzătoare, exteriorizau zbuciumul unui om hotărât care știe ce vrea și știe să lupte pentru aceasta... olteanul, vlăstar ala Doljului cum obișnuia să-și spună, fără frică de moarte”⁴⁹. Un comandant cu un asemenea profil nu avea cum să nu fie iubit de către subalternii săi care îl rugau insistent să-și caute un alt loc de comandă deoarece era prea expus atacului iminent al companiei inamice. El a refuzat, preferând să rămână pe poziție „așteptând cu grenade în mână orice

apariție hortystă”. După câteva atacuri, ungurii au fost respinși dar, jertfele elevilor au fost foarte mari, 100 dintre ei căzând în lupta inegală cu inamicul. Cei rămași în viață au hotărât să reziste până la ultimul om, reușind chiar să izoleze și să ia prizonieri 350 de inamici. Atacurile dușmanului n-au conținut iar pierderile slăbeau în continuare rândurile elevilor. Sublocotenentul Popescu Darius a luat locul trăgătorului grav rănit de la pușca-mitralieră și refuza în continuare să-și caute un loc de comandă mai ferit. La venirea serii inamicul a declanșat atacul împotriva celor 45 de elevi care acopereau un front prea larg pentru capacitățile lor de luptă. Atmosfera din timpul atacului petrecut în seara zilei de 17 septembrie pe dealurile Minișului a fost impresionantă: „pământul se zbenguie, văzduhul urlă, exploziile și gemetele muribunzilor se amestecă și luminile și umbrele se împletesc, se încalcă, devin apocaliptice”⁵⁰. O grenadă i-a smuls mâna stângă sublocotenentului Popescu

Slt. Popescu Darius

Darius care nu a cedat nici atunci la rugămintele de evacuare ale elevilor: „Mai am una, nu descurajați”. Pentru că nu mai putea mânuși grenada a scos pistolul și a tras la șapte, la cinci și la doi metri, până când o altă grenadă l-a izbit în piept curmându-i viața, nu înainte însă de a șopti gâtuit în cădere „Nu vă lăsați băieți!”⁵¹. Moartea comandantului plutonului de sacrificiu i-a motivat și mai mult pe cei rămași care au reușit să păstreze poziția până la venirea „tovarășilor aliați” în seara zilei de 19 septembrie.

Pe parcursul luptelor din 14-20 septembrie de la Miniș și-au pierdut viețile alături de comandantul de pluton alți 9 elevi-sergenți: Pudica Marin, Bleich Carol, Băbălău Alexandru, Jianu D. Scarlat, Selea Constantin, Lungulescu Constantin, Atanasiu Constantin, Dumitrescu Ioan și Coandă Petre. Bilanțul general al luptelor de la Păuliș ne indică 377 de morți din rândul românilor (10 ofițeri, 10 subofițeri, 148 elevi și 209 soldați) și 919 morți din rândurile inamicului⁵². Dușmanul a digerat greu înfrângerea, vitezul Orbay, comandantul operațiunilor militare din județul Arad, spunea populației înainte de retragere „Nu zic adio ci la revedere, deoarece vom reveni în curând aici”. El a avut dreptate. A revenit ca prizonier la Arad pentru a se împlini cele ce le spusese.

Populația comunei Miniș a revenit după 19 septembrie la casele pe care le-au părăsit în urmă cu o săptămână, constatând cu stupeoare că mâna criminală a războiului i-a lovit nemilos: vechea și pitoreasca biserică era o ruină, aceeași soartă având-o și Școala Viticolă; cele două edificii fuseseră bombardate în ziua de 19 septembrie de către inamicul furios aflat în retragere. Au mai fost distruse parțial sau total casele locuitorilor Ioți Nicolae, Crâznic Petru, Dragoș Nicolae, Brădean Petru, Sârb Miron cât și colna lui Peti Ioan din Dealul Curții. De asemenea au fost distruse grajdurile și anexele locuitorilor Crâznic Lena, Șeran Dumitru și Bobâlnă Zena⁵³. Luptele de lângă și din Miniș au făcut și victime colaterale din rândul celor care au refuzat să-și părăsească casele, în general oameni în vârstă, unii dintre ei fiind înmormântați cu mari riscuri chiar pe parcursul luptelor. Au murit în decursul „săptămânii sângeroase” alți opt locuitori: Covaci Ioan, Crâznic Marta, Dehelean Maria, Miculiță Simion, Moș Nicolae, Peti Petru, Șteau Nicolae și Rotar Ioan⁵⁴.

Locuitorii comunei Miniș au fost alături de elevii Detașamentului Păuliș pe care i-au ajutat cu informații utile și hrană. Legătura dintre armată și civili a fost un fapt real care venea să confirme dictonul aflat pe buzele tuturor în acele zile de maximă încordare și suprem sacrificiu: „Și nici pe aici nu se trece!”. Evenimentele din acele zile au marcat pentru totdeauna memoria colectivă a sătenilor, care în semn de pioasă recunoștință au ridicat un

Monumentul eroilor

monument impozant (1975) în curtea noii biserici, care să amintească de toți fiii satului și de ceilalți eroi căzuți la datorie.

După încheierea războiului minișenii și-au reluat obiceiurile cotidiene pe care le-au avut în perioada anterioară, fără a lua în serios schimbările radicale ce se prefigurau la orizont sub oblăduirea ocupantului sovietic. O

dată cu promovarea în posturile politice locale ale incompetenților și delatorilor în locul oamenilor de ispravă, a gospodarilor, au conștientizat fără a putea să reacționeze că vor trebui să viețuiască într-o „societate nouă”

care cultiva alte valori morale decât cele pe care ei le cultivau și le respectau de generații. Impunerea cotelor i-a transformat din oameni liberi economic în slugi ale statului totalitar care dorea să-i dezmoștenească pentru a-i putea educa în spirit comunist. Autoritățile au depus eforturi zi și noapte pentru a-i convinge pe localnici asupra justeții noului regim politic. Generațiile mai în vârstă au fost mai reticente, mai rezistente, neputând să priceapă niciodată de ce trebuie să cedeze „de bună voie” pământul cumpărat cu atâtea sacrificii, pentru a intra în G.A.C. Nici măcar măsura creerii unuia din primele G.A.C.-uri din județ n-a putut să convingă pe țărani, care au cedat pământul foarte târziu, în anii '60, în urma unor acțiuni de intimidare și a pedepselor administrative aplicate de către guvernanți și slujitorii lor locali.

Reorganizarea administrativă din anii '50 a avut ca urmare desființarea comunei Miniș care a devenit un sat component al comunei Ghioroc. Această măsură a constituit o serioasă lovitură dată numelui și renumelui de Miniș cât și perspectivelor de dezvoltare ale localității, lipsită de un organ administrativ angajat și responsabil, ales din proprii cetățeni.

Note

¹ ****Aradul-Permanență în istoria patriei, 1978, p.45*

² *Acta Musei Devensis, XXVIII / XXIX / 1, p.163*

³ *Florin Drașoveanu, Doina Benea, Săpăturile arheologice de la Dumbrăvița, Ed. Waldpress, Timișoara, 2004, p.17-20*

⁴ ****Dicționar maghiar-român, Akadémiai Kiadó, Budapeșt, 1994, p.398*

⁵ *Alex Mihalca, E. Lazea, Tradițiile și experiența culturii viței de vie în zona Aradului, Ed. Ceres, București, 1990, p.16*

⁶ ****Județul Arad- Scurtă prezentare istorică a localităților parcurse în vizita documentară, Arad, 31 aug-1 sept 1995*

⁷ *Coriolan Suciu, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, București, 1967, p.400*

⁸ *Ibidem*

⁹ *Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chiper, Aspecte din istoria agrară a județului Arad, partea I-a, Arad, 1995, p.25*

¹⁰ ****Aradul..., op.cit., p.114*

¹¹ *Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol.II, București, 1967, p.400*

- ¹² Sándor Márki, *Árad vármegye és Árad szabad királyi város története (Istoria comitatului Arad și a orașului liber regesc Arad)*, vol.I, Arad, 1892, p.116
- ¹³ Géza Kovács, *Date istorice cu privire la localitatea Miniș (manuscris)*, p.1
- ¹⁴ Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chiper, *op.cit.*, p.48
- ¹⁵ ***Aradul..., *op.cit.*, p.154
- ¹⁶ *Ibidem*, p.162
- ¹⁷ Gheorghe Ciuhandu, *Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p.68
- ¹⁸ Sándor Márki, *op.cit.*, vol. II, p.304-305
- ¹⁹ ***Dicționarul numirilor de localități din Transilvania, Crișana, Banat și Maramureș, Sibiu, 1914, p.36
- ²⁰ Arhivele Naționale Direcția Județeană Arad, fond Prefectura județului Arad, *Urbarialia*, fasc.11, doc.65/1755
- ²¹ *Ibidem*, fasc.6, doc. 226/1743
- ²² ***Județul Arad... , *op.cit.*
- ²³ Alex Mihalca, E. Lazea, *op.cit.*,p.33
- ²⁴ Géza Kovács, *op.cit.*, p.3
- ²⁵ Sándor Márki, *op.cit.*, vol. II, p.843
- ²⁶ Ion Drecin, *Monografia satului Cuvin*, 1970, p.32
- ²⁷ Alex Mihalca, E. Lazea, *op.cit.*,p.146
- ²⁸ Géza Kovács, *op.cit.*, p.4
- ²⁹ Élek Fényes, *Magyar gazdatiszti nevtar 1848 szökő évre (Registrul gospodariilor pentru anul 1848)*, an I, Pesta, 1847, p.93
- ³⁰ *Ibidem*, p.313
- ³¹ ***Aradul..., *op.cit.*, p.254
- ³² A.N.D.J.A., fond P.J.A., *Actele împuternicitului cezaro-crăiesc*, doc. 82/1849
- ³³ Élek Fényes, *Magyarország géographiai szotara (Denumiri geografice maghiare)*, vol. III, Pesta, 1851, p.80
- ³⁴ Ion Drecin, *op.cit.*,p.46
- ³⁵ Sándor Márki, *op.cit.*, vol. II, p.845-846
- ³⁶ *Rapoartele Camerei de Comerț și Industrie Arad*, Arad, p.85

- ³⁷ *Alexandru Roz, Aradul-Cetatea Marii Uniri, Timișoara, 1993, p.384*
- ³⁸ *Anuarul Asociației Economice Arad, 1880, p.41-50*
- ³⁹ *Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chiper, op.cit., p.137*
- ⁴⁰ *Informator-Dehelean Ioan, 86 de ai*
- ⁴¹ *Ștefan Pascu, Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, Cluj, 1968, p.273*
- ⁴² *Alexandru Roz, op.cit., p.166*
- ⁴³ *Românul, an VII, nr.12 din 11/23 noiembrie 1918, p.4*
- ⁴⁴ *Alexandru Roz, op.cit., p.166*
- ⁴⁵ *Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Miniș. Dosar privind edificarea Monumentului Eroilor - 1975, fila 1*
- ⁴⁶ ****Aradul..., op.cit., p.610*
- ⁴⁷ *Ibidem*
- ⁴⁸ ****Școala de subofițeri de infanterie rezervă Radna în Luptele pentru desrobirea Ardealului 14-20 septembrie 1944, Diecezana, Arad, 1944, f.p.*
- ⁴⁹ *Ibidem*
- ⁵⁰ *Ibidem*
- ⁵¹ *Ibidem*
- ⁵² ****Aradul, op.cit., p.611*
- ⁵³ *Arhiva P.O.R.Miniș. Dosar privind edificarea Monumentului Eroilor - 1975, fila 2*
- ⁵⁴ *Ibidem*

Cap. II Evoluția demografică – satul și locuitorii

Așezarea deosebit de favorabilă a dealurilor domoale și cu pământ fertil lângă lacul panonic a favorizat dezvoltarea formelor de viață încă din epocile istorice străvechi. Arheologii timișoreni au semnalat în anul 1968 existența unor oase de mamut pe înălțimile de la est de Miniș, ceea ce ne îndreptățește să presupunem că în simbioză perfectă cu animalele au viețuit și oamenii preistorici. Se poate considera așadar că primele comunități umane n-au locuit la poalele dealurilor unde stagnau apele și solul era impropriu agriculturii, ci au locuit mult mai probabil pe spinarea lată a dealurilor ce asigurau habitat propice prin defrișarea pădurilor dimprejur, pe măsura înmulțirii familiilor și a necesităților lor de hrană.

Din configurația munceilor de la Miniș ne putem da seama că vechea vatră a satului s-a întins între Valea Bisericii și Valea Mare, unde pantele erau mai dulci iar cursurile de apă aveau un debit îndestulător în tot cursul anului, pentru trebuințele oamenilor și animalelor. De altfel, pe Valea Bisericii a fost localizat vechiul cimitir al satului (pe dealul Daiconi) și cu certitudine nu departe de el a fost și vechea biserică a satului, locul ei nefiind cunoscut în tradiția orală și nici în vreun izvor istoric scris. Este sigur însă că actuala vatră a Minișului s-a format mult mai târziu, după ce vremurile s-au liniștit, când frica de năvălitorii de tot felul s-a mai atenuat și în consecință ascunzișul codrilor nu mai era atât de necesar. Înstăpânirea austrieșilor în zonă, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVIII-lea a adus schimbări substanțiale în organizarea și sistematizarea tuturor localităților din podgorie și implicit la Miniș. Populația a fost mutată din zona de deal la poalele acestora, unde putea fi mai ușor supravegheată, conșcisă și impusă dărilor în folosul Curții vieneze. Cu acel prilej s-a făcut și noua sistematizare a localității Miniș, cu străzi largi și drepte și intersecții în unghi drept, cu locuri pentru case și grădini egale ca suprafață pentru toți locuitorii. Ideea de ordine și disciplină impusă treptat de austrieșii a făcut diferența între mentalul colectiv al sătenilor din podgorie și cel al locuitorilor din alte zone ale județului.

La capitolul „Istoricul localității” s-a făcut mențiunea că numele de Miniș este amintit în documente încă din prima jumătate a secolului al XI-lea, din timpul înstăpânirii regalității maghiare în zonă; cu toate acestea, localitatea cu sensul de spațiu de locuit, apare explicit într-un document din anul 1302, când un locuitor din Pâncota vindea o vie unui alt concetățean pe muntele Macra, deasupra localității Miniș (super villam Mennesy)¹. Preciziunea s-a făcut în

spiritul respectării adevărului istoric, nu pentru a crea confuzii, pentru că este evident că localitatea exista ca atare cu mult înaintea acestui document de început de secol XIV.

Date sigure despre evoluția numerică a locuitorilor satului, despre ocupații, avere, nume proprii, toponime avem doar de la începutul secolului al XVIII-lea, din Conscripțiile făcute de Curtea de la Viena. În anul 1715 erau recensate la Miniș 44 de gospodării țărănești, din care 43 erau iobăgești iar una aparținea unui jeler. După limba vorbită, 26 de familii erau românești iar 18 erau maghiare². După numai 5 ani statisticile consemnau 11 gospodării, 10 ale iobagilor și una aparținând unui jeler; după limba vorbită se consemna că toate cele 11 gospodării aparțineau românilor³.

După 1691 și până în 1735 stabilirea masivă a populației sârbești la nord de Mureș, cu ocazia constituirii regimentelor de graniță, a influențat evoluția demografică a podgoriei Aradului și implicit a Minișului, unde s-au stabilit familii sârbe care au dus la creșterea numerică a populației, la modificarea onomasticii, a toponimiei și a obiceiurilor. După desființarea regimentelor de graniță, o mare parte din grănicerii sârbi și-au pierdut privilegiile și au plecat în Ucraina la chemarea împărătesei Ecaterina a II-a, care le oferea o serie de privilegii. Este foarte posibil ca și din Miniș să fi plecat câteva familii de sârbi și chiar de români, așa după cum menționează sursele orale, dar cea mai mare parte a familiilor sârbești s-au împământat, ipoteză susținută de prezența apreciabilă a prenumelor și numelor sârbești în onomastica locală; acest lucru vom explica mai pe larg la sfârșitul capitoului, când vom dezbate evoluția numelor de familie și a prenumelor existente de-a lungul timpului în localitate.

Conscripția urbarială din anul 1743 înregistra în localitatea noastră un număr de 54 de gospodării, ceea ce însemna de 4 ori mai mult, comparativ cu anul 1720⁴. Creșterea numărului gospodăriilor se explică prin exodul sârbilor dar și prin extinderea suprafeței cultivate cu viță de vie din care se producea vinul roșu de calitate. Documentele din epocă arătau că între anii 1746 și 1771 suprafața cultivată cu vii a crescut de 43 de ori iar a deținătorilor de 8 ori⁵. Deținătorii de vii au fost în mare parte arendași din alte localități dar, cu siguranță că printre ei au fost și locuitori stabili din Miniș.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea localitatea a cunoscut o dezvoltare demografică rapidă, proprietățile aparținând aproape în întregime erariului (statului) deși în 1751 familia Grassalkovich mai dispunea încă de moșii. După 1771, o dată cu uniformizarea

sesiilor iobăgești și a dărilor, s-a întocmit tabelul urbarial al satului în care se arăta că erau 16 familii de iobagi, 126 de familii de jeleri cu casă și 2 familii de jeleri fără casă⁶. Creșterea substanțială a numărului de familii de jeleri în raport cu cele iobăgești față de perioada anterioară ilustra profundele transformări produse în societatea feudală a timpului în direcția adaptării la economia de piață, îndeosebi în domeniul viticulturii. Conscripția generală reconfirmă în bună măsură situația economico-socială a epocii la Miniș, unde regăsim 88 familii de iobagi, 177 de familii de jeleri cu casă, 12 familii de jeleri fără casă și 2 meșteșugari⁷. Dacă am socoti că o familie din acele timpuri era compusă în medie din 5-6 persoane, rezultă că populația Minișului era de 1395 de locuitori. În anul 1835 populația era evaluată la 1536 de locuitori, pentru ca în 1839 numărul acestora să crească la 1695 suflete.

Istoricul Fenyes Elek consemna în lucrarea „Ungaria în detaliu” că populația Minișului era de 1738 locuitori (anul 1847), un număr deosebit de mare dată fiind evoluția ulterioară a situației demografice⁸. După revoluția de la 1848 s-a înregistrat un ușor declin demografic, în 1850 locuind la Miniș 1695 de persoane, dintre care 1620 greco-neuniți, 60 catolici, 10 reformați și 5 evanghelici. Localitatea funcționa cu un oficiu cercual iar „domnul de pământ” era erariul austriac⁹.

Declinul demografic s-a accentuat și în anii care au urmat, populația scăzând la 1463 locuitori în 1857, la 1411 în 1862 și la 1398 în 1869¹⁰. Scăderea progresivă a populației comunei Miniș din acea epocă trebuie pusă pe seama deficitului sporului natural cât și datorită epidemiei de holeră din acei ani.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în anul 1890, în registrele oficiale ale bisericii din Miniș s-au înregistrat 50 de decese și doar 34 de nașteri. Dintre cei 50 de decedați 31 erau copii până la 10 ani iar 4 erau tineri până la 25 de ani. Dintre nou-născuții acelui an 16 au decedat între vârstele de 1 și 2 ani¹¹. În acel context numărul populației a scăzut în continuare, atingând numărul de 1246 suflete, dintre care 87,82% erau români, 9,98% maghiari, 2,08% germani, 0,16% sârbi și 0,96 alții. Pe lângă sporul natural deficitar se poate semnală și durata de viață scăzută, doar unul din cei 50 de decedați din anul 1900 trecând de vârsta de 60 de ani. Datorită șanselor scăzute de viață erau considerați că au murit de bătrânețe sau de „moarte naturală” oameni între 50 și 65 de ani. Cauzele cele mai frecvente ale mortalității infantile din acea vreme erau meningita, diareea, aprinderea de mațe și anemia; au mai fost epidemiile de

cozaci (pojar) din 1887 și cea de difterie din 1892. La adulți erau enumerate ca și cauze frecvente ale decesului oftica, tifosul, boala de apă și mai puțin bolile cardio-vasculare¹².

Tendința de scădere a populației era prezentă la nivelul întregului județ Arad, începând cu perioada 1851-1857. Între anii 1870-1880 a intervenit o scădere reală la nivel județean de 20973 persoane, urmată de o a treia perioadă de declin demografic între 1913-1918¹³.

La Miniș s-a înregistrat o ușoară creștere demografică ce s-a menținut până în preajma primului război mondial când a început declinul care a continuat până în zilele noastre. În anul 1900 populația satului se cifra la 1331 locuitori, în ușoară creștere față de 1890, ea datorându-se atât sporului natural (23 decedați și 34 născuți) cât și creșterii duratei medii de viață¹⁴. Peste 10 ani populația a crescut la 1370 suflete (13 decese, 26 nașteri), pentru ca în 1922 statisticile să consemneze doar 1229 persoane¹⁵. Scăderea populației în timpul și imediat după război s-a datorat pierderilor de vieți omenești cât și descompletării familiilor celor mobilizați. În acest context trebuie să reamintim că din Miniș și-au pierdut viața în război 48 de tineri, ceea ce raportat la numărul total al locuitorilor însemna un procent de 4%. Nu trebuie omisă nici epidemia de gripă spaniolă care a secerat multe vieți și la Miniș între anii 1919-1922, îndeosebi în rândul copiilor și a oamenilor în vârstă.

La recensământul populației României Mari în anul 1930 Minișul avea 1194 de locuitori, dintre care, după neam, 1130 erau români, 25 unguri, 31 germani și 8 evrei. După limba maternă s-au declarat români 1133, unguri 31 și germani 30. După religie s-au declarat ortodocși 1127, romano-catolici 44, reformați 9, evanghelici 2, unitarieni 2, bapțiști 1 și mozaici 9¹⁶. Datele recensământului confirmă scăderea populației majoritar românești cu care coabitau cele 64 de persoane de alte naționalități. Este relevant și interesant de semnalat că cei 8 evrei s-au declarat după limba maternă români în două cazuri și maghiari în 6 cazuri; de asemenea un german, probabil dintr-o căsătorie mixtă, s-a declarat la rândul său vorbitor de limbă maternă română. În privința religiei constatăm că în Miniș existau locuitori din 7 culte diferite, cei mai bine reprezentați fiind ortodocșii, urmași de romano-catolici. Trei persoane dintre cele declarate români după neam și limba maternă s-au declarat de altă religie decât cea ortodoxă, iar cultele neoprotestante erau foarte slab reprezentate, cu doar un credincios baptist. Minișul a constituit dintotdeauna un bun exemplu în privința bunei coabitări și a toleranței religioase dintre majoritatea românească a populației și minoritari.

Persoanele vorbitoare de altă limbă decât româna care locuiau la Miniș în epoca interbelică nu a depășit niciodată limita de 60-70 de suflete, cu tendințe de scădere semnificative spre anul 1950. Acești locuitori se ocupau cu comerțul, meșteșugurile sau erau funcționari. În foarte puține cazuri se ocupau cu agricultura, așa cum era cazul mării majorități a locuitorilor români care erau fie plugari, fie ziuăși. Din rândul comercianților pot fi amintiți Kende Ladislau, Kende Francisc, Schreiber Herman, Arshur Winkler, Wilhelm Fischer și Schiebel Iosif. Cei mai cunoscuți meșteri din sat erau Kadas Alexandru (lemnar), Panoczky Francisc (argăsitor), Schiebel Martin (pantofar), Nigh Ludovic (dogar) și Mayer Francisc (mecanic)¹⁷. La mijlocul deceniului IV, în aprilie 1936, comuna era populată de către 1136 locuitori, majoritatea covârșitoare-1109 fiind agricultori alături de care mai viețuiau 15 meseriași și 12 funcționari. Din numărul total al locuitorilor 1094 erau români, 27 germani, 9 unguri și 7 evrei. În ceea ce privește credința 1094 erau ortodocși, 3 bapțiști, 32 romano-catolici și 7 mozaici¹⁸. Față de recensământul din 1930 se constată o scădere a populației cu 58 de persoane dintre care 16 erau maghiari. Cât privește religia, se observă că au dispărut puținii credincioși ai cultelor reformat, evanghelic și unitarian.

După anii '30 s-au îmbunătățit condițiile de trai, de igienă și asistență socio-medicală, toate acestea conducând la scăderea mortalității infantile și la creșterea duratei medii de viață. Cu toate acestea populația scădea în continuare de la an la an, datorită declinului sporului natural. Acest declin avea la origine și o chestiune de mentalitate înrădăcinată în vestul țării și evident și la Miniș, unde familiile nu mai aveau de la 4 la 8 copii ca în secolul al XIX-lea, ci unul sau maximum 2 copii; existau însă și multe familii care se stingeau din lipsă de urmași. Atitudinea familiilor se justifica prin aceea că dețineau proprietăți funciare restrânse pe care nu doreau să le divizeze mai multor urmași.

Plasa Radna avea în anul 1938 o populație de 29481 locuitori, densitatea situându-se la 68 de locuitori pe km². Față de anul 1930 plasa Radna avea un deficit de 1302 locuitori, deficit înregistrat încă din 1880 cu o ușoară ameliorare după anul 1890. Pierderile înregistrate din cauza războiului n-au putut fi recuperate nici în 20 de ani de pace, iar opinia specialiștilor era că mai trebuiau să treacă încă 15 ani până când deficitul lăsat de război va fi echilibrat. În documentele statistice județene din anul 1938 se trăgea un semnal de alarmă sub sloganul „Moartea triumfează în plasa Radna” arătându-se că deficitul de populație față de anul 1910 era de 16512 locuitori¹⁹.

Registrele parohiei ortodoxe Miniș confirmă situația îngrijorătoare din punct de vedere demografic existentă în plasa Radna la sfârșitul deceniului IV și în deceniul V al secolului XX:

-anul 1940		
-29 răposăți		
-11 botezați		-total populație 976 locuitori
-anul 1943		
-17 răposăți		
-4 botezați		-total populație 934 locuitori
-anul 1944		
-19 răposăți		
-8 botezați		-total populație 923 locuitori
-anul 1945		
-19 răposăți		
-7 botezați		-total populație 911 locuitori
-anul 1946		
-20 răposăți		
8 botezați		-total populație 899 locuitori
-anul 1950		
-7 răposăți		
-5 botezați		-total populație 887 locuitori ²⁰

Declinul demografic estimat de către autorități pentru județ a continuat și la Miniș, sporului natural negativ adăugându-i-se ca factor agravant războiul, semnificativ fiind ca exemplu anul 1943 când numărul deceselor a fost de patru ori mai mare decât cel al nașterilor.

Spre deosebire de alte localități din județ sau Transilvania, fenomenul emigrării n-a fost frecvent la Miniș, el nefiind în consecință o cauză a reducerii progresive a numărului locuitorilor după 1918. Au existat cel puțin patru cazuri în care locuitori ai satului au luat calea exilului pentru a căuta o viață mai bună în America. Membrii ai familiilor Ardelean (Oanea), Tătar (Purdi), Brâncău (Dricu) și Miculiță (Țucuru) au ales să muncească în regiunea industrializată din nord-estul S.U.A., din zona orașelor Detroit și Ohio. Unii dintre ei s-au reîntors (fam. Ardelean și Tătar) cu obiceiuri americane dar și cu bani, cumpărându-și case și

vii. Cei reîntorși nu s-au putut adapta stilului de viață american, urmând unul din sloganele care circulau printre emigranții ardeleni din America: „Mia de dolari și biletul de vapor înapoi”.

Componența pe sexe a populației din Miniș a avut o evoluție interesantă: până în anul 1890 statisticile arătau o ușoară majoritate a femeilor care varia în jurul cifrei 30. După 1890 și până în preajma celui de-al doilea război mondial a crescut numărul bărbaților în ciuda acțiunii unor factori nefavorabili; această situație a fost întâlnită și la nivel județean, ea generând mișcări de populație femeiască din unele zone ale țării spre ținuturile noastre.

Spre a susține afirmațiile dăm câteva exemple referitoare la comuna Miniș după începutul secolului XX:

- anul 1906 – 638 bărbați și 588 femei
- .-anul 1913 - 630 bărbați și 603 femei
- .-anul 1918 - 586 bărbați și 558 femei
- .-anul 1925 - 588 bărbați și 565 femei
- .-anul 1932 - 565 bărbați și 554 femei
- .-anul 1940 – 468 bărbați și 468 femei
- .-anul 1941- 452 bărbați și 466 femei
- .-anul 1946- 421 bărbați și 438 femei²¹

Este de observat că bărbații au avut un ascendent numeric față de femei până în anul 1940, când a existat chiar paritate pentru ca mai apoi, începând cu anul 1941, pe fondul războiului numărul femeilor să crească ușor în raport cu bărbații. Menționăm că în aceste date nu au fost cuprinși locuitorii de alte etnii din localitate din lipsa unor informații de la parohia catolică Ghioroc. Opinăm însă că rezultatele acestei analize a populației pe sexe nu putea fi schimbată radical de acele date, ea menținându-se în proporțiile prezentate mai sus.

Alături de structura numerică și componența pe sexe, căsătoriile ne dau date importante din punct de vedere demografic. În privința familiilor mixte semnalăm că ele nu au fost consemnate în documente pentru perioada studiată, fapt de neînțeles având în vedere buna conviețuire dintre români și celelalte naționalități din localitate. Căsătoriile nelegiuite, concubinajele, au existat în Miniș, ele nefiind însă numeroase poate și datorită faptului că minișenii erau oameni religioși care condamnau ferm pe cei în cauză, considerând situația în sine un păcat. Sub aspect numeric nu s-a depășit cifra de 12 (în 1906), dar în general în anii ce

au urmat se situau în jurul cifrei 5. Un asemenea exemplu îl avem din anul 1926 când într-un raport al preotului satului Petru Pelle către Episcopia Arad erau menționate următoarele perechi nelegiuite:

- Crâznic Petru și Peti Lena la numărul 74
- Rusanda Todor și Voica Maria la numărul 4
- Neamțu Mitru și Crâznic Sofia la numărul 32
- Crâznic Lazăr și Rotar Ana la numărul 29
- Miculiță Mihai și Brădean Lena la numărul 75²²

Din căsătoriile nelegiuite s-au născut „copii din pat nelegiuit”. Statisticile bisericesti de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au consemnat la Miniș cel mai mult patru asemenea cazuri într-un an (1886). Cei născuți din asemenea familii nu erau stigmatizați dar preotul și comunitatea luptau pentru limitarea pe cât posibil a acestor cazuri ce stăteau în atenția înaltelor foruri bisericești.

Perechile căsătorite erau simbolul echilibrului și statorniciei comunității satești din Miniș, al simțului civic și al moralității. Numărul perechilor cununate se situa între 269 în anul 1883 și 351 în anul 1906. Numărul perechilor căsătorite se raporta anual de către preot la Episcopie, el reprezentând

Familie din Miniș

un criteriu al sănătății morale a comunității prin raportarea la cele nelegiuite. Cât privește numărul anual al perechilor nou căsătorite pentru aceeași perioadă acesta varia între maximum de 18 în anul 1886 și minimum de 10 în anul 1889²³. Mirii erau în general din Miniș, căsătoriile făcându-se pe bază de clanuri dar respectându-se cu strictețe normele moral-religioase. Erau frecvente cazurile când partenerul de viață era ales din altă localitate, îndeosebi din localitățile învecinate Păuliș, Cladova sau Cuvin, căsătoriile cu parteneri din alte localități mai îndepărtate fiind rare. În cele mai multe cazuri familiile tinere locuiau în aceeași gospodărie cu părinții, puțini dintre aceștia având posibilitatea să pornească în viață pe propriile picioare, într-o casă

nouă. Evidențele privind numărul de case la sfârșitul secolului al XIX-lea și în secolul XX susțin cele afirmate mai sus. Până la sfârșitul primului război mondial numărul caselor satului era de 254, după 1918 primăria a lărgit intravilanul îndeosebi prin împroprietăriri, astfel că numărul gospodăriilor a ajuns la 286 în 1922 și a continuat să crească până în 1950 când a trecut de 300²⁴. Prin extinderea vetrei satului s-au completat străzile mărginașe, îndeosebi cele din partea de câmpie, creându-se în același timp oportunități pentru familiile tinere de a-și construi case și de a începe o viață nouă.

Există foarte puține localități care au avut străzi cu nume în secolul al XIX-lea, una din acestea este și Minișul, fapt care a fost uitat cu totul de către contemporani. O hartă austriacă din anul 1858 evidențiază o riguroasă nominalizare a tuturor străzilor, după cum urmează:

- 1-Strada Păulișului-pornea de la capătul satului spre Păuliș
- 2-Strada Principală către Ghioroc- „Die Zentral Strassenach Ghioroc”
- 3-Ulița lui „Precup”-strada de sub șosea de la capătul satului până la terenul de fotbal
- 4-Ulița lui „Bar Tănăsie”- strada de deasupra străzii principale, de la Curte la Valea

Contrii

- 5-Ulița „Giții”- strada de la familia Șirian Vasile la familia Șeran Mircea
- 6-Ulița lui „Petru Simion”- strada de la familia Sârb Miron la fostele grajduri C.A.P.
- 7-Ulița „Valea Bisericii”- strada de la familia Neamțu Gheorghe la familia Dronca Ioan
- 8-Ulița lui „Gol Onu”-ulicioara-strada de la familia Müller Ioan la familia Nicolin
- 9-Ulița „Curții”-strada liceului
- 10-Ulița „Văii Mari”-de la castelul Ortutay și până la dig
- 11-Ulița „Langului”-strada de la Vila Marina la terenul de fotbal
- 12-Ulița „Haiducului”- strada de la familia Mârza Simion la familia Brâncău Ioan
- 13-Ulița „Crâznicului”-strada de la familia Topor Traian la strada principală
- 14-Ulița „Șpanului”-strada de la liceu la valea bisericii
- 15-Ulița „Între Garduri”-starda de la liceu până la Valea Mare
- 16-Ulița lui „Sârb Tănăsie”-strada de la familia Florinca Gheorghe (Vărul) până la

familia Moș Vasile

17-Ulița lui „Olar Todor”-strada de la familia Pârtan Mihai la familia Crâznic Ioan (Giulița)

18-Ulița „De sub deal”-fosta stradă de la familia Dehelean Ioța la Vila Marina, de-a lungul „Văii Contri” până la familia Brad Todor (Matyaș)²⁵

Faptul că străzile Minișului au avut nume la mijlocul secolului al XIX-lea ținea de ordinea impusă de către autoritățile austriece dar și de simțul practic al localnicilor. Nominalizarea străzilor de către autorități însemna continuarea procesului de sistematizare a localității începută o dată cu trasarea intersecțiilor în unghi drept și cu parcelarea riguroasă a loturilor și a locurilor de casă. Este foarte posibil ca Minișul să fi beneficiat de o atenție deosebită din partea autorităților vieneze, deoarece era centru administrativ-cameral al districtului Totvărădia-Miniș. Strada „Curții” este sugestivă din acest punct de vedere, ea sugerând de fapt că adăpostea o instituție de stat, camera, care aparținea erariului. Celelalte străzi poartă numele unor hidronime consacrate- „Valea Bisericii”, „Valea Mare”, iar cele mai multe poartă numele unor posibili lideri ai comunității din acele vremi: Precup, Bar Tănasie, Petru Simion, Sârb Tănasie și Olar Teodor. Din cele 18 străzi enunțate mai sus memoria colectivă a păstrat numele doar a uneia: „Între Garduri”, toate celelalte fiind uitate.

O situație total diferită o întâlnim în privința toponimelor din intravilan, câmp și deal, care s-au păstrat nealterate până în zilele noastre. În intravilanul localității noastre se vehiculează următoarele denumiri de locuri: „la Băltoni”, „la Bengula”, „la Lulă”, „la Morminți”. Toponimul „la Băltoni” reprezintă locul din partea de câmpie unde se adunau apele care veneau abundant îndeosebi primăvara și vara de pe dealurile dimprejur dar și un spațiu în care se făcea văiugul și cărămida folosite la construirea caselor. Toponimul „la Morminți” este folosit pentru a marca locurile celor trei cimitire ale satului, unul pe deal și două în partea de câmpie. Celelalte două nume de locuri din intravilan se confundă cu porecelele a două familii ce au locuit tot la marginea de câmpie a habitatului.

În extravilanul localității din zona pământurilor arabile, dinainte și de după calea ferată, circulau următoarele toponime: „la Nemți”,

Cimitirul satului – aleea principală

„la Ardelean”, „la Dâmp”, „la Drăghici”, „la Rât”, „la Fântâna Căinilor”, „la Râtul Bicii”, „la Hânsă”, „Riticaș”, „Popilor”, „la Căsap”, „cătrec Ghioroc-cătrec Ceangăi”, „la Cânepiști”²⁶. Toate aceste toponime erau indicii sigure, se foloseau în vorbirea curentă pentru a demarca proprietățile din zona cultivabilă a minișenilor. Cele mai folosite erau „la Nemți”-care delimita hotarul cu Păulișul Nou, „la Drăghici” și „la Fântâna Căinilor” care acoperă perimetrul arabil din preajma căii ferate și „la Râtul Bicii”, locul cuprins între Valea Bisericii-Valea Mare și calea ferată. O conotație aparte are toponimul „la Cânepiști” care acoperă arealul cultivabil din sud-vestul satului, împărțit în loturi mici de patru și de doi ari (cânepiștile mari și cănepiștile mici), ele fiind reminiscențe ale proprietății de obște.

Extravilanul Minișului din zona de deal este foarte bogat în toponime și hidronime care sunt cele mai cunoscute și mai uzitate curent de către mulți dintr localnici. Nu exista nici un deal, un loc, o vală sau un pârâu să nu aibă o denumire care ascunde în spatele ei o anumită semnificație, o anumită istorie care s-a perpetuat în timp. Amintim ca exemple edificatoare în primul rând numele de dealuri și de locuri: „Cioaca de la Brad”, „Cioaca de la Hotare”, „Cioaca Boilor”, „Dealul Poștii”, „Dealul Cărbunari”, „Dealul Lung”, „Scorțari”, „Albulețu”, „Mediana”, „Vârvuț”, „Dasurele”, „Dealul Murzii”, „Dealul Curții”, „Dealul Cladovei”, „Dealul Vlădicii”, „Dealul Porcilor”, „Dealul Radnei”, „Iorbelova”, „Daiconi”, „Holda”, „Diboca”, „Dâmpul Școlii”, „Hotarul”, „Ornișca”²⁷.

Denumirea de „Cioacă” are semnificația unui deal mai înalt între culmile domoale ce împresoară satul de la est spre sud; cea mai cunoscută dintre cele trei era „Cioaca Boilor”, situată în extremitatea estică, locul unde gospodarii din Miniș își țineau vitele în stabulație liberă pe tot parcursul verii. „Dealul Lung” este cel mai domol muncel care a fost cultivat cu vii încă de la începutul viticulturii pe aceste meleaguri, iar „Vârvuțul” este cea mai înaltă culme ce atinge cota de 360 m. Toponimul „Dealul Curții” a fost legat de existența domeniului statului austriac, a curții erariale. „Hotarul” are semnificația limitei teritoriale dintre arealul satului Miniș și localitățile vecine iar „Dealul Porcilor” reprezintă cu siguranță locul unde erau purtate turmele de porci ale minișenilor. Aceste toponime au avut în general origine românească, excepție făcând „Iorbelova” și „Cladova” care au rezonanță sârbească și „Daiconi”-denumire născută în urma prezenței trupelor rusești în timpul revoluției de la 1848-1849.

O altă categorie este aceea a denumirilor de văi (torente) care despart dealurile între ele, cele mai multe cu debite mici, care seacă pe timpul verii: „Valea Contrii”, „Valea Mare”, „Valea Cărbunariilor”, „Valea Bisericii”, „Valea Spoielii”, „Valea Dehelenilor”, „Valea Fagilor”, „Valea Facșilor”, „Valea lui Novac”. În partea superioară a văilor sunt pâraiele: „Pârâul Țiganului”, „Pârâul lui Pătru”, „Pârâul lui Șarpele”, „Pârâul lui Dada”, „Pârâul lui Boșcă”, „Pârâul lui Ciobot” și „Pârâul lui Zubor”²⁸.

„Valea Bisericii” și „Valea Mare” colectează celelalte văi, străbat localitatea și se unesc în lacul de acumulare de la marginea satului, „digul”, care a fost amenajat în anul 1953. Dacă hidronimul de „Valea Bisericii” nu necesită prea multe explicații, „Valea Mare” a mai avut și alte denumiri care s-au folosit alternativ în timp, precum „Valea Sărăturii”, „Valea lui Megyeșu” și „Valea Cooperativei”. O semnificație aparte o are hidronimul „Valea Dehelenilor”, loc considerat în tradiția populară ca vechea vatră a satului.

În același capitol al hidronimelor din extravilanul de deal se pot include izvoarele și fântânile precum: „Izvorul de Piatră”, „Izvorul Dehelenilor”, „Fântâna Boilor”, „Fântâna Spoielii”, „Fântânile de la Cioacă” și „Fântâna lui Tircu”. În extravilanul arabil existau de asemenea „Fântâna Căinilor”, „Fântâna dintre văi”, „Fântâna lui Petru Rusanda (La Livezi)” și „Fântâna lui Sava Petru (La Dâmp)”.

Bogăția toponimelor și hidronimelor din zona de sat, câmp și deal a localității Miniș, folosirea lor neîntreruptă de către generații de localnici, susțin ideea vechimii și continuității populației majoritar românești care și-a conservat limba și tradițiile în ciuda influențelor străine venite din exterior.

Vechimea și originea numelor, prenumelor și poreclelor reprezintă de asemenea un capitol important din viața satului Miniș. Relațiile cele mai sigure în această privință le deținem din prima jumătate a secolului al XVIII-lea din Conscripțiile publicate de autoritățile austriece, unde erau menționate nume de capi de familie precum: Miculiță Mihoc, Oprea Lupu, Cismaș Cosma, Florea Gheorghe, Florea Toader, Florea Martin, Florea Pătru, Moș Adam, Neamțu Martin, Dehelean Gheorghe, Crâsnic Dumitru, Bar Gheorghe, Bar Toma, Curuț Nicolae, Novac Mihai, Căsap Urs, Moș Dănilă, Ardelean Gheorghe, Oprean Ioan, Oprean Stepan, Sârb Nica, Dragoș Mihai, Dragoș Marian, Drăgan Mihai și Drăgan Stepan²⁹.

La mijlocul secolului al XIX-lea se mai păstrau o serie de nume de familie din cele vechi ca: Miculiță, Dehelean, Crâsnic, Bar, Curuț, Căsap, Moș, Ardelean, Sârb, Dragoș și dispar

nume ca Florea, Oprea sau Novac. De asemenea au dispărut din onomastica locală prenume precum Martin, Cosma, Urs, Dănilă, Stepan sau Nica. Alături de vechile nume de familie amintite mai sus, se consacră numele Brădean, Brad, Sava, Drăgan sau Dragoș, care trebuie puse în legătură cu prezența familiilor sârbești încă din secolul al XVIII-lea. Sunt întâlnite și alte nume de familie noi precum Bărbătei, Drăghici, Șanț sau Simion, care au dispărut relativ repede, la începutul secolului al XX-lea datorită în principal lipsei de urmași pe linie bărbătească. Cel mai răspândit nume de familie din satul Miniș la sfârșitul secolului XIX a fost Dănilă, membrii ai acestui clan locuind în casele cu numerele 35, 36, 219, 235, 263 și 301; numele s-a mai păstrat și în epoca interbelică și chiar după aceea, până prin anul 1970³⁰.

O situație interesantă o întâlnim la prenumele minișenilor, atât la bărbați cât și la femei. Pe lângă prenumele bărbătești uzuale și astăzi de Gheorhe, Ioan, Vasile, Mihai sau Teodor erau folosite frecvent și altele, ca: Ispas, Filip, Onu, Adam, Ignat, Precup. Toader, Tănăsie, Gyula sau Ioța. O mențiune aparte trebuie făcută asupra prenumelui Tănăsie despre care opinez că ar fi intrat pe filieră grecească (Athanasos) prin negustorii aromâni stabiliți în

Piatra funerară – Tafilos Athanas, 1780

podgorie, îndeosebi la Ghioroc, încă din secolul al XVIII-lea și care au fost semnalati și la Miniș.

La prenumele feminine se observă o incidență masivă a celor de origine sârbească: Lena, Marița, Iovanca, Soca, Stoina, Ieca, Ruja, Eca, Catița dar și folosirea curentă a unor prenume de origine maghiară ca Roza, Eva, Gyula, sau Marta³¹. Folosirea pe scară largă a prenumelor feminine venite pe

filieră sârbească sau maghiară a fost abandonată treptat la începutul secolului al XX-lea, pentru ca după Marea Unire să fie adoptate tot mai mult prenume tradițional românești ca Maria, Ana, Zena, Silvia, Emilia, Cornelia, etc.

Cu foarte mici excepții fiecare familie din Miniș a avut câte o poreclă (cognomen) care o individualiza în rândul comunității și de multe ori o și caracteriza. Dacă ai fi venit la Miniș ca și străin și ai fi cerut o informație despre o familie după numele ei, ai fi avut surpriza să nu fi

se răspundă imediat, dacă ai fi folosit porecla, primeai un răspuns prompt. Așadar oamenii se cunoșteau între ei din generație în generație după poreclă, pe care o foloseau frecvent între ei în viața cotidiană, numele de familie folosindu-se mai mult în relațiile oficiale și în scripte. Din investigațiile făcute cu martori și din documentele de arhivă am identificat peste 300 de porecle (vezi anexa), multe dintre ele fiind încă uzuale, altele pierzându-se în decursul timpului o dată cu dispariția unor familii. Analizând lista cu porecele minișenilor ordonată alfabetic, nu putem să nu observăm spiritul critic al comunității, care a fost înțeles adeseori eronat, ca o ciufală, ca o bătaie de joc. Plecând de la această constatare vom exemplifica în cele ce urmează semnificația unora dintre ele, fără a avea pretenția de a fi exhaustivi. De observat că porecla era dată inițial capului familiei care mai apoi familia o purta generații de-a rândul. O parte dintre porecle exprimau ocupația inițială a purtătorului: „Căprariu”, „Poștașu”, „Vieșu”, „Pipărcariu”, „Partizanu”, „Bucătaru”. Alte porecle, și nu puține, făceau referire la starea fizică sau psihică: „Bătrânu”, „Ciulu”, „Pitica”, „Irina Mică”, „Lie Mic”, „Muma”, „Lunga lu’ Pășcuț”, „Mutu”, „Surdu”, „Orbu lu’ Tălășcuță”, „Gudu”, „Todor Bolându”. Există o altă categorie de porecle ce aveau în vedere apropieri cu „personaje” din lumea politicului, bisericii și chiar a zeilor: „Averescu”, „Cuza”, „Ministeru”, „Împăratu”, „Baronu”, „Cristos”, „Vlădica”, „Crăciun”, „Hera”. Locul (satul) de origine precum și etnia au constituit un alt criteriu de acordare a poreclei: „Clădovana”, „Bărățcanu”, „Guguț”, „Sârbu”, „Rusoaica”, „Grecu”, „Turca”, „Unguru”, „Țigana” și „Țiganu”. Păsările și alte animale au avut de asemenea o bună reprezentare: „Grangure”, „Galina”, „Pasăre”, „Golumba”, „Rața”, „Huliu”, „Șarpele”, „Vipera”, „Pățoc”, „Boul” și „Joavina”. Existau așa-numitele porecle de apartenență a urmașilor față de capul de familie: „Căprariu lu’ Stepan”, „Pățu lu’ Toporu”, „Mutu lu’ Curuțu”, „Roza lu’ Coani”, „Nica lu’ Colțău”, „Saveta lu’ Marișca”, „Zena lu’ Popa Adam”. În unele cazuri aceste porecle făceau distincția între două persoane care aveau același prenume sau același nume: „Pupu lu’ Draii”-„Pupu lu’ Lena Popii” și „Ana lu’ Mărie”-„Lie lu’ Mărie”. Au existat familii de țărani mai avuți care-și purtau cu fală porecelele, ele fiind emblematice atât pentru ei cât și pentru consăteni: „Culaș”, „Behu”, „Cioachi”, „Ciocanu”, „Conciu”, „Pâca”. Sunt familii care au acumulat două sau mai multe porecle care s-au folosit în paralel pe parcursul a peste o sută de ani: „Adămeș-Culaș”, „Netedu-Hozan”, „Grigoraș-Cuza”, „Joavina-Prais”, „Jama-Cucica”, „Bibiloi-Docora”, „Măniță-Desca”, „Rușcoanea-Rața”, „Mitraciu-Piperiu”, „Liulea-Împăratu”, „Kiraly-Matyaș”, „Hera-Dudii”, etc. Au existat

și situații comice în care poreclele au luat naștere din interpretarea după ureche a unor nume proprii străine în limba română: „Coriță” din Goriția, „Găitan” din Gaetano și „Maț Gras Mănăilă” din Max Gratz Emanoil³².

Ca element de statistică se poate arăta că au fost contabilizate porecle ale minișenilor la toate literele alfabetului, excepție făcând litera „E”. Au circulat de asemenea porecle mei puțin licențioase pe care am considerat că nu este cazul să le comentez, ele fiind trecute sub titlul de inventar la capitolul Anexe, pentru a respecta adevărul istoric.

Studiul demografic efectuat asupra localității Miniș ne înfățișează o comunitate locală bine constituită, omogenă, cu un trend descendent al numărului locuitorilor cauzat în primul rând de sporul natural deficitar cât și de ceilalți factori secundari enunțați pe parcurs.

Note

¹ *** *Județul Arad - Scurtă prezentare istorică, Arad, 1995, f.p.*

² *Gheorghe Ciuhandu, Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri, Diecezana. Arad, 1940, p.28-29*

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem, p.159*

⁵ *** *Județul Arad..., op.cit., f. p.*

⁶ *Géza Kovács, Date istorice cu privire la localitatea Miniș (manuscris), p.3*

⁷ *Ibidem, p.4*

⁸ *Élek Fenyves, Magyarország leirasa (Ungaria în detaliu), vol.IV, Budapesta, 1847, p.429*

⁹ *Ibidem, vol.III, 1851, p.80*

¹⁰ *Corneliu Pădurean, Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea, Ed. Aurel Vlaicu, Arad, 2003, p.318*

¹¹ *Arhivele Naționale Direcția Județeană Arad, Fond Parohia Ortodoxă Română Miniș, dos. 2;6/1853-1950*

¹² *Ibidem*

¹³*** *Aradul-Permanențe în istoria patriei, Arad, 1978, p.278-279*

¹⁴ *A.N.D.J.A., Fond P.O.R.Miniș, dos.2;6/1853-1950*

¹⁵ *Géza Kovács, op.cit., p.4*

- ¹⁶ ****Recensământul populației României din 1930, vol.II, partea I-a, p.12;13;527*
- ¹⁷ *A.N.D.J.A., Colecția Registre de cetățenie, comuna Miniș, județul Arad, plasa Radna, fila 1-91*
- ¹⁸ *A.N.D.J.A., Fond P.J.A., dos.94/1936, fila.6*
- ¹⁹ *Ioan Nichin, Monografia administrativă a județului Arad, Arad, 1938, p.42-44*
- ²⁰ *Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Miniș, dos. 53-Statistice-1921-1930, fila 9-10; A.N.D.J.A., Fond P.O.R.Miniș, dos. 2;6/1853-1950*
- ²¹ *Arh. P.O.R.Miniș, dos.53-Statistice-1921-1930, fila 1-10*
- ²² *Ibidem, fila 2*
- ²³ *A.N.D.J.A., Fond P.O.R.Miniș, dos. 9/1883-1895, fila 1-4; dos.12/1906, fila 1*
- ²⁴ *Arh. P.O.R.Miniș, dos.53-Statistice-1921-1930, fila 7*
- ²⁵ ****Intravilanul satului Miniș din anul 1858 (orts ried)*
- ²⁶ ****Harta cadastrală a satului Miniș din anul 1890*
- ²⁷ *Ibidem*
- ²⁸ *Informatori: Miron Sârb 86 ani(n.1920); Viorel Sarvici 55 ani (n.1951)*
- ²⁹ *Domestica Conscriptio din 1743, în Ghearghe Ciuhandu, Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri, Anexă, p.16*
- ³⁰ *A.N.D.J.A., Fond P.O.R.Miniș, dos. 10/1883-1897, passim*
- ³¹ *Ibidem*
- ³² *Ibidem*

Unirea Transilvaniei și a celorlalte teritorii cu România a declanșat începutul procesului de reorganizare politică, administrativă, economică și culturală a națiunii române care și-a îndeplinit idealul național dorit de multe generații.

Locuitorii comunei Miniș au luptat în decursul vremurilor pentru unitate națională fiind convinși de justetea dictonului lansat de către liderii mișcării naționale că „Soarele românilor de la București răsare”. În contextul revoluției național-culturale declanșată de către guvernele României Mari după 1918, minișenii și-au organizat viața național-culturală proprie la care aspirau de sute de ani. Comuna Miniș a făcut parte din plasa Radna, una din cele zece plase ale județului Arad, ea având în administrare și satul Cladova. Legea organizării administrației locale din 3 august 1929 n-a afectat localitatea, ea rămânând în continuare una din cele 36 de comune ale plasei¹. Minișul a ființat ca și comună de sine stătătoare până în anul 1950 când autoritățile comuniste l-au arondat comunei Ghioroc.

Primăria și-a desfășurat activitatea într-o construcție veche aflată în proprietatea comunității satești, în centrul localității, unde-și avea sediul și notarul. Înainte și după 1918 funcția de primar era onorifică, primarii fiind aleși din rândul celor mai gospodari țărani din sat. Datorită faptului că Minișul a avut dintotdeauna o populație majoritar românească, locuitorii au avut oportunitatea de a-și alege conducătorii (primari și consilieri) și de a-și organiza o viață națională proprie, mai intensă decât în alte localități ale podgoriei. Primarii epocii au fost în exclusivitate români, ei reprezentând unul sau altul din partidele aflate la putere, fără a cunoaște doctrina sau statutul acestora. Documentele vremii și

Primăria comunei Miniș

și memoria contemporanilor ne aduc în atenție numele următorilor primari: Oprean Vasile (1918), Brădean Adam, Demșorean Gheorghe (1923), Rusanda Petru, Stoian Vănuț, Crâznic Traian, Sava Petru, Voica Petru, Mârza Simion². În anii celui de-al doilea război mondial și până la instaurarea comunismului au fost investiți cu funcția de prim-gospodar al comunei Peti

Ioan, Brașovan Adam, Demșorean Gheorghe, Dragoș Nicolae, Dehelean Gheorghe și Curuț Ioan. După anul 1948 conducerea comunei a fost preluată de către comuniști, care și-au impus propriul primar, o femeie, membră a P.M.R.- Anuța Loleș³.

*Deputatul F.R.N.
Mârza Simion*

Un personaj aparte în această galerie a primarilor comunei Miniș a fost țăranul luminat Mârza Simion, născut la 27 martie 1877, care a ajuns deputat în Parlamentul româniei din partea Frontului Renașterii Naționale între anii 1938-1940. A fost un om modest, cinstit și cu mult bun-simț, iubit și respectat de către concetățenii săi. S-a evidențiat ca un autodidact, un mare viticultor și mai ales pepinierist, el organizându-și prima colecție de viță de vie dintre viticultorii particulari. Ca politician nu a avut realizări deosebite în Parlament, dată fiind educația sa școlară limitată cât și mai ales structura sa morală.

Salariatul și omul de bază al primăriei era notarul, om cu educație și cunoștințe adecvate organizării și conducerii administrației locale. El locuia în primărie, fapt care îl obliga să fie prezent la toate evenimentele comunității, 24 din 24 de ore. La Miniș notarul și-a avut biroul și locuința în clădirea actuală a căminului cultural. Dintre notarii comunei, unul din cei mai competenți și mai respectați a fost Gheorghe Covacevici, sârb de origine, născut la Lipova în anul 1868. În anii '30-'40 au mai îndeplinit această funcție la Miniș Popovici Ioan, Orădan Ioan și Bradin Gheorghe.

Buna administrare a comunei presupunea realizarea unui echilibru între venituri și cheltuieli, astfel încât la sfârșitul anului financiar să nu fie înregistrat un deficit bugetar. Administrația comunală realiza venituri din taxa pentru cazane de făcut țuică, taxa pentru tăierea vitelor, taxa pe execuție, taxa pentru firme, taxa pentru vânzarea vitelor, taxa pentru paza câmpului. Se mai realizau venituri din arenda teritoriului de vânat, din impozitul adițional și din aruncul pentru hornuri.

Cheltuielile de la bugetul comunal se făceau pentru:

- întreținerea telefonului și iluminatul primăriei
- serbările naționale

- salariul hornarului
- iluminatul drumurilor
- întreținerea podurilor
- conscrierea copiilor la școală
- ajutorarea bătrânilor și a văduvelor
- ajutorarea invalizilor de război
- contribuția la „Societatea pentru ajutorarea orfanilor din județ”
- sprijinirea „Societății pentru profilaxia tuberculozei”
- întreținerea și îngrijirea animalelor de prăsilă
- Biblioteca populară
- cheltuieli culturale
- subvenționarea „Școalei de pomărit”
- înmormântarea săracilor
- salariul hingherului
- subvenționarea Societății culturale „ASTRA”
- subvenționarea Orfelinatlui „Regina Maria”
- subvenționarea Societății „Regina Maria”
- propaganda religioasă
- plata guarzilor comunali
- cota de 14% pentru școli⁴

Analizând bugetul comunei observăm că o comună mică sub aspectul numărului de locuitori, trebuia să susțină cu venituri limitate o listă de cheltuieli însemnată atât ca număr cât și ca valoare. Din lista cheltuielilor se evidențiază cele făcute pentru ajutorarea societăților filantropice și a societăților culturale de la nivel județean și național.

Consiliul comunal avea un rol determinant în stabilirea bugetului și în administrarea generală a comunei, în componența sa intrând consilierii din partea partidelor politice aleși prin vot democratic. Aleșii comunității o dată intrați în consiliu nu aveau poziții partinice, doctrinare, ei se disputau între ei, uneori chiar foarte aprins, numai pe probleme de ordin administrativ. Cu foarte mici excepții consilierii comunei din epoca interbelică și până la instaurarea regimului comunist s-au ales dintre oamenii cu stare, cu știință de carte și gospodari. În anul 1935, în timpul celei de-a doua lungi guvernări liberale, consiliul comunal

Miniș avea următoarea componență: Petru Voica- ajutor de primar, Petru Rusanda, Simion Topor, Petru Sava, Mihai Florinca, Gheorghe Dehelean, Ioan Crâznic, Ioța Dehelean, Mitru Căsap, Nicolae Vance-preot, Dimitrie Vlad-învățător, Vasile Juncu- inginer agronom, directorul Școlii Viticole. Primarul comunei era liberalul Traian Crâznic. De menționat că directorul Școlii Viticole și preotul satului erau consilieri de drept ai consiliului comunal. Secretarul consiliului comunal era notarul comunei, el întocmea procesul-verbal, dădea forma juridică corespunzătoare hotărârilor și ținea legătura cu forurile administrative superioare. În acea perioadă funcția de notar a fost deținută de Ioan Popovici⁵.

Problemele dezbătute și rezolvate de către consiliul comunal și primăria Miniș au avut un spectru larg de la cele economice la cele sociale și culturale. La sfârșitul deceniului trei și începutul deceniului patru s-au demarat lucrările de amenajare și consolidare a torenților care în timpul ploilor depuneau aluviuni la podurile liniilor de comunicații producând inundații în fiecare an. Lucrările de amenajare și consolidare de pe Valea Bisericii și Valea Mare au demarat sub coordonarea Serviciului apelor cu fonduri de la comună, stat, județ și particulari. Au fost amenajate baraje de reținere din beton, piatră și șine din fier pe cursul superior și mijlociu al văilor și s-a curățat cursul inferior. De asemenea în bazinul superior al celor două văi s-au plantat puieti pe versanții despăduriți⁶. Din lipsă de fonduri lucrarea hidrotehnică de amenajare a torenților de la Miniș nu a fost finalizată decât până la drumul județean. Problema inundării zonei din șesul comunei de la confluența celor două văi a fost rezolvată abia în anul 1955, când s-a construit lacul de acumulare (digul).

Construcția unui local de școală a reprezentat una din problemele aflate frecvent pe ordinea de zi a aleșilor comunei Miniș. Din lipsă de sprijin din partea statului, construcția școlii noi s-a rezolvat abia în anii 1935-1936, când pe fondul revoluției național-culturale promovate de către liberali s-au asigurat banii necesari lucrării. Județul a acordat un ajutor bănesc de 200000 de lei și materialul lemnos iar comuna a procurat și transportat piatra pentru fundație⁷. Primăria a urmărit ritmul și calitatea lucrărilor de la școală, astfel încât banul public să fie folosit în mod corespunzător și eficient. Merită a fi arătat că la solicitarea consilierilor a fost respinsă cărămida adusă inițial, care în proporție de 80% era necorespunzătoare. Cu muncă, entuziasm și exigență școala primară din Miniș a fost edificată în decurs de un an (19 decembrie 1936) spre bucuria copiilor și a părinților. Alături de cele două săli de clasă s-a ridicat și locuința învățătorului care nu mai era obligat să locuiască cu chirie în sat. De

asemenea, înainte de finalizarea lucrărilor la noua școală au fost mutate din zonă vechița de rachiu a Cooperativei „Dealul Școlii” cât și grajdul cu vitele de reproducție ale comunei⁸.

Primăria a acordat sprijin material și asistență medicală gratuită familiilor sărace în urma efectuării unor anchete sociale la domiciliu. Pentru anul 1935 au beneficiat de sprijinul autorităților locale un număr de 14 familii: Brădean Gheorghe, Bar Mihai, Boroneanț Nicolae, Sârb Mitru, Dobra Saveta, Brădean Gheorghe, Hotăran Dumitru, Noroi Teodor, Banci Floare, Stăniș Dimitrie, Bar Floare, Dănilă Ruja, Morodan Persida și Chira Ana⁹. Ajutorarea familiilor sărace a continuat pe parcursul întregii perioade în limita fondurilor existente, demonstrându-se astfel faptul că minișenii n-au rămas insensibili la problemele semenilor lor.

Așezarea Minișului într-o zonă de deal și colinară cu păduri bogate a favorizat dezvoltarea fondului cinegetic care era una din sursele de venituri pentru comună. Periodic, de

Vânătorii din Miniș

obicei la cinci ani, primăria licita dreptul de vânat în conformitate cu „Legea pentru protecția vânatului și protecția vânătoarei” din anul 1921. Este interesant că localnicii deși erau vânători pasionați și în număr destul de mare, n-au reușit să-și adjudece niciodată acest drept, el fiind deținut ani de-a rândul de către Societatea „Vidra” din Engelsbaun, reprezentată de către Brad

Traian sau de către Societatea „Diana” cu sediul în Arad¹⁰. Este sigur însă că ei au vânat curent pe acest fond, probabil în schimbul unor taxe către societățile mai sus menționate sau braconând. Faptul că în podgorie funcționa o singură Societate de vânătoare „Vulturul”, la Cuvin, vine în sprijinul ideii că era mult mai practic să plătești o cotizație decât să constitui o societate de vânătoare. De altfel, în județul Arad au existat în perioada interbelică 41 de societăți de vânătoare, motiv pentru care putem presupune că exista o concurență acerbă la licitațiile fondurilor de vânătoare¹¹.

Primăria și consiliul aveau în atribuțiuni și înscrierea cetățenilor în Registrul de cetățenie, operațiune prin care erau validate cinstea și atașamentul fiecărui cetățean față de comunitatea în care trăia. Cererile de cetățenie se studiau cu multă atenție în plenul consiliului, ele iscând discuții aprinse de multe ori. La cele mai multe din cereri răspunsurile erau pozitive dar au fost și situații de respingere. Un asemenea caz s-a petrecut în anul 1935 când cetățeanului Țapoș Petru nu i s-a aprobat înscrierea pe listele de cetățenie deoarece, după mărturia consilierului Crâznic Ioan, petentul a făcut parte din gărzile roșii maghiare care i-au persecutat pe fruntașii români locali¹².

Exemplele succinte prezentate despre activitatea primăriei și a consiliului comunal Miniș au menirea de a crea o imagine sugestivă despre capacitatea de organizare a localnicilor sub conducerea unor lideri unanim recunoscuți, fie ei primari sau consilieri.

Viticultura a constituit pentru minișeni nu numai o ocupație ci un mod de a trăi cu rădăcini ancestrale, cultivat din generație în generație cu tact și pasiune. Este de semnalat că spre deosebire de celelalte domenii ale vieții care au înregistrat schimbări semnificative după Marea Unire, viticultura și-a păstrat modul tradițional de organizare de dinainte de 1918, care era considerat mai eficient de către toți viticultorii. Așadar, în practică, organizarea promontorială a funcționat până la instaurarea regimului comunist, cu rezultate foarte bune având în vedere calitatea și bogăția produselor viti-vinicole. Funcția de primar al dealului a fost girată aproape în exclusivitate de către Dragoș Nicolae, țăran fruntaș din comuna Miniș. „Căpitanul” avea ca atribuțiuni: organizarea pazei viei, amenajarea căilor de acces spre viile oamenilor, acordarea biletelor de voie pentru cei care doreau să intre în vii pentru a culege și a comercializa strugurii de masă, etc. El era ajutat și controlat în activitate de către un comitet de conducere ales dintre marii proprietari de vii¹³.

Munca propriu-zisă în vie era organizată de către vințaler (administrator), cu acordul stăpânului care locuia de cele mai multe ori la Arad sau în alte părți. Pe timpul verii și până toamna târziu, proprietarii care aveau colne obișnuiau să locuiască efectiv la Miniș, unde o dată cu trecerea anilor stabileau relații strânse cu sătenii.

Viile deținute în proprietate sau în arendă de către străini se aflau îndeosebi pe „Valea Contrei” și „Valea Mare” și parțial în „Dealul Curții”. Viile din „Dealul Daiconi”, care erau recunoscute pentru calitatea strugurilor, dar cu pante mai puțin accesibile, erau în exclusivitate în proprietatea sătenilor.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în viile deținute îndeosebi de către proprietarii străini s-au ridicat colnele care au continuat să fie construite și după 1918. O lucrare monografică din epocă menționa că pe dealurile de la Miniș erau 35 de colne. Cele mai multe dintre ele au fost demolate în perioada regimului comunist, puține dintre ele mai rezistând în zilele noastre ca mărturii ale unui alt mod de viață și ale altor stiluri arhitectonice. Pe „Valea Contrei” au fost colnele următorilor proprietari: Höniges, Tulbure, Hagya, Ciarnovics, Steiner, Ispravnicu, Krepil, Brad Teodor, Olán,

Vila Marina

Demșa, Ciucay și Brădeanu. Colnele de pe „Valea Mare” erau construite începând de la marginea satului spre deal, accesul spre ele făcându-se foarte ușor de la drumul de țară care urmează firul văii. La poalele dealului din stânga și din dreapta „Văii Mari” se ridicau marcate de patina vremii următoarele colne: „Șuștării”, CsAtlas, Mager, Lipert, Ciobot, Verbös, Racyany, Bertok, „Popilor”, Ortutay, Jelensky, „Scăloaie”, Pölz, Mujvay („Cocoana”) și Fischer. În imediata apropiere, pe „Dealul Curții”, erau colnele „Colopariu”-Bora, „Jidovului” și Zubor¹⁴. Lecturând numele colnelor așa cum erau ele personificate în epocă, se poate observa că marea lor majoritate, chiar și după 1918 erau în proprietatea unor cetățeni români

de naționalitate maghiară sau evreiască. Treptat însă, și-au făcut loc între acești proprietari și români precum Brad Todor, unicul țaran cu colnă, Tulbure, Mager sau Ispravnicu. De altfel colnele Mager și Ispravnicu au fost adevărate vile ridicate de către doi intelectuali, primul,

Castelul Ortutay

medic la Dispensarul C.F.R.Arad iar cel de-al doilea director general în aceeași branșă. Dintre casele de vară mai vechi care ne încântă și astăzi ochiul prin masivitatea și stilul lor constructiv merită a fi aduse în atenție Vila Hagya (Marina) și Castelul Ortutay. Prima a fost ridicată la cumpăna dintre secolele XIX și XX de către un fost primar al Aradului, care s-a atașat de

pitorescul acestor locuri. Cea de-a doua construcție, Castelul Ortutay, impresionează în primul rând prin poziția sa în capătul „Văii Mari”, el fiind vizibil astfel de la mare distanță. Este o clădire monumentală aflată multă vreme în proprietatea unei familii nobile, modelul său constructiv fiind împrumutat de la o construcție similară de pe coasta Dalmației. Fac mențiunea că este foarte posibil ca unele dintre colne să-și fi schimbat denumirea prin trecerea de la un proprietar la altul, dar în mod categoric nu și-au schimbat poziția din enumerările făcute mai sus.

În „arhitectura viticolă” a satului Miniș, alături de colne și-au făcut loc și colibe din vii. Aceste construcții făcute aproape în exclusivitate din lemn, își avea farmecul și rolul lor practic de adăpost în caz de timp nefavorabil dar și de depozit pentru uneltele agricole. De asemenea fiecare colibă avea montate la acoperiș burlane din care se colecta apa pluvială într-un bazin de ciment care era mai apoi folosită la prepararea soluției de zamă bordeleză pentru stropitul viei. Colibe au fost construite atât pe proprietățile străinilor cât și pe cele ale localnicilor, lucru ușor de intuit din enumerarea numelor acestora: Goldschmidt, Kende, Moș, Stancu, Demșorean, etc.¹⁵. Colnele și colibe din dealurile cu vii de la Miniș au fost renumite în întreaga podgorie, ele conferind locului un farmec aparte pe care astăzi doar îl întrezărim admirând construcțiile vetuste care au rezistat furiei demolării anilor '50-'60.

Prezența stăpânului la colnă sau la colibă nu tulbura mersul muncilor din vie care decurgea în același ritm aparte de sute de ani. Forța de muncă era asigurată de către localnici, dar și de oameni veniți să muncească cu ziua din localitățile Cladova, Sâmbăteni, Cicir, Mândruloc sau Ghioroc (cingăii). La Ghioroc în fața Casei Kaufmann, se adunau zilnic ziuăși cu sapele din localitățile mai sus menționate, ei fiind tocmiți de către vințăleri cu ziua sau cu luna. În cazul unei zile ploioase ziuășul primea o cotă aparte din cuantumul zilei de lucru, adică atât cât a lucrat efectiv. Valoarea unei zile de muncă se ridica în anii 1927-1932 la 25 de lei în medie, în funcție de muncă și sezon; la stropit se plăteau 30 de lei iar la cules 20 de lei. Durata zilei de muncă era în general de 10 ore cu o pauză de amiază de o oră primăvara și toamna și o oră și jumătate vara. La ora 12 suna „duda” (cornul) pauza de masă iar la ora 17 se servea ujina circa o jumătate de oră după care munca continua până la căderea serii. Începând cu anul 1935 programul de muncă din deal a fost marcat cu teleanga, un clopot instalat la poala dealului, la marginea satului din „Valea Mare”. La prețul zilei de muncă se adăuga hrana rece dimineața, la amiază și de ujină iar seara hrană caldă și câte un pahar cu țuică sau cu vin¹⁶. Ziuășii veniți la lucru din localități aflate la distanțe mari, îndeosebi în perioada culesului, erau cazați în sat pe la diferite familii care aveau spațiu disponibil dar cei mai mulți dormeau pe paie în șurile gospodariilor.

Culesul viilor era o sărbătoare, era un mare motiv de bucurie, data culesului fiind stabilită de către primarul dealului după ce se consulta cu adunarea generală a viticulturilor; perioada optimă era cuprinsă în general între 10 și 15 octombrie. La stabilirea datei se avea în vedere cantitatea de zahăr acumulată de struguri în fiecare an pentru ca vinul să aibă o calitate corespunzătoare. Familia Kende Ladislau avea în acele timpuri un refractometru cu care efectua măsurători periodice și anunța conducerea promontorială asupra momentului când se putea începe culesul¹⁷. Întotdeauna culesul viilor de pe deal era precedat de cel a viilor din grădini și livezi pentru ca proprietarii să aibă mână de lucru disponibilă. Paza viilor era asigurată de către cioși (paznici), fiecare deal având până la cules o barieră (vraniță) care oprea liberul acces în vii. Excepție din acest punct de vedere făcea „Valea Mare” deoarece pe acolo era drumul oamenilor și animalelor la pădure și la pășune. Paznicii erau înarmați cu bâte cu măciucă până la intratul strugurilor în pârgă după care bâtele erau înlocuite cu armele. Accesul în vii era permis și înainte de începerea oficială a culesului dacă proprietarii care recoltau struguri de masă pentru comercializare prezentau paznicilor biletul de voie semnat de către

primar. Minișul a avut în epocă oameni care erau versați în meseria de cios, pe care au exercitat-o întreaga viață, ei fiind validați și de către comunitate pentru cinstea și profesionalismul lor. Cel mai cunoscut paznic de deal din epocă a fost Rotar Lazăr („Fundoaie”), alături de care mai pot fi amintiți Moș Ioan și Popa Laie („Ruja”) ¹⁸.

Forța de muncă locală nu era suficientă în perioada culesului deoarece strugurii trebuiau recoltați în timp optim pentru a nu fi degradați de intemperii dar și pentru a se asigura o fermentație omogenă; din acest motiv au fost aduși ziuășii din satele de câmpie și din Banat. În decursul anilor s-a creat o tradiție ca familii întregi din Sâmbăteni, Cicir, Mândruloc, Lalașinț, Pătârș, Chisdia, Coveșdia, Remetea, Șiștarovăț, etc., să culeagă struguri pe dealurile de la Miniș. Adeseori ziuășii erau mai puțin motivați de plata zilnică în bani, ei fiind mai interesați de plata în natură cu un coș de struguri la sfârșit de săptămână ¹⁹. Atmosfera din timpul culesului era destinsă, în pauzele de amiază și mai ales seara în băcăturile colibelor și ale colnelor se încingeau hore întreținute de către lăutarii aduși special din sat sau din alte părți de către vințăleri. Tocana de oaie, mustul, țuica și vinul contribuiau și ele la buna dispoziție a ziuășilor și proprietarilor până la ore târzii din noapte, după care a doua zi munca reîncepea și cu mai mult elan.

Culesul strugurilor era urmat de sureci (storsul strugurilor) și fermentarea vinului care se prelungea până târziu în toamnă. În pivnițele colnelor și ale caselor particulare se derula o tehnologie de obținere a vinului de Miniș cu obiecte tradiționale confecționate aproape exclusiv din lemn. Vinurile erau lăsate pe drojdie „pentru a se întări” până în preajma Botezului Domnului din anul următor, după care erau trase făcându-se astfel prima stabilizare (pritoc). În timpul sărbătorilor de iarnă, îndeosebi de Crăciun, viticultorii cei mai destoinici mergeau în grupuri de prieteni pe la fiecare dintre ei și degustau vinurile din noua producție. Aceste „ședințe de lucru” ținute în pivnițele gospodăriilor se prelungeau uneori chiar până în dimineața zilei următoare; pe parcursul acestor degustări gazdele mai ofereau celor prezenți câte un aperitiv din mezeluri de porc în timp ce invitații istoriseau povestiri picante și cântau colinzile tradiționale.

Bucuria și mulțumirea localnicilor ținea de firea lor expansivă, jovială, stimulată adeseori de un pahar de vin bun și sănătos. Valorificarea produselor viticole era circumscrisă realității agriculturii României în care câștigurile le realizau angroșiștii și mai puțin truditarii de zi cu zi. Vinurile de Miniș erau preluate în partizi mari și la prețuri de monopol cu care

uneori abia se acopereau costurile de producție. Fiscul avea și el grijă să impună viticultorii după cantitatea de vin produsă, motiv pentru care localnicii s-au adaptat construindu-și compartimente secrete alături de „pivnița oficială” unde-și depozitau părți însemnate din producție. O oarecare ameliorare a situației financiare a producătorilor locali de vinuri s-a înregistrat după 1930, atunci când a luat ființă la inițiativa Școlii Viticole, Cooperativa „Dealul Școlii”. Din acel moment micii producători au fost mai puțin expuși hazardului pieții și presiunii angrosiștilor, ei stabilizându-și o bună parte din vinuri în pivnița școlii, în partizi mari, pe care le vindeau direct prin puncte de desfacere proprii. Un asemenea magazin s-a deschis chiar în centrul Aradului, lângă primărie, în fosta clădire a Liceului Sanitar²⁰.

După anul 1918 unii dintre viticultorii din Miniș și-au rotunjit veniturile producând viță altoită care era la mare căutare în Regat și îndeosebi în podgoriile din sudul Moldovei. Pentru școlile de viță pepinieriștii alegeau solurile cu pământ nisipos din zona de câmpie a satului. Pregătirea vițelor pentru altoit (portaltoiul și altoiul), altoitul, forțatul, plantatul, recoltatul și clasarea vițelor au necesitat o muncă calificată, asemănătoare celei din vii, țărani învățând din mers tehnologia sub îndrumarea specialiștilor Școlii Viticole. Istețimea nativă și spiritul practic sunt explicațiile reale ale formării de „înțelepți” în domeniu, care deși aveau studii primare au devenit la rândul lor formatori (vezi Mârza Simion). Așa cum s-au

Pepinieriști

petrecut lucrurile în domeniul desfacerii vinului, și pepinieriștii au înlăturat intermediarii desfăcându-și ei singuri vițele altoite pe piețele din Regat. Unii dintre acești vânzători și specialiști voiajori au fost remarcați de către marii boieri și au fost angajați ca administratori la viile lor din marile podgorii din Muntenia sau Moldova (Dealul Mare, Odobești, Panciu, etc.). Un caz special a fost acela al familiei Lădar, angajată de către marele savant geograf Simion Mehedinți la moșia sa de la Odobești. Destoinicia și devotamentul „vechililor ungureni” a generat relații speciale între stăpân și salariat, care s-au materializat în cele din urmă în angajarea unuia din cei doi fii ai familiei, Nicolae, pe postul de arhivar-bibliotecar la Universitatea București, deși nu avea studiile necesare.

Exportul de vințaleri din Miniș spre regat a fost un fapt curent în epocă, dovadă că și alte familii ca Luca, Florinca, Casap, Sava, etc., s-au dislocat temporar pentru a-și câștiga existența zilnică departe de casă, fără a rămâne însă definitiv acolo.

Producerea și comercializarea țuicii din comină (boștină) și drojdie cât și din prune, constituia o altă ocupație a minișenilor aducătoare de venit și ...veselie. După Mare Unire și până în anii '50 au funcționat în paralel sau pe rând cinci cazane pentru producerea țuicii, fie în proprietatea comunei fie a particularilor. Pe „Valea Bisericii” și în „Câmpul de la Grajduri” au ființat cazane de stat iar la Brad Todor, Crâznic Ioan și Rusanda Petru cazane particulare. O mențiune specială merită cazanul lui Rusanda Petru care a avut ideea de a-l face volant, el

Cazanul de țuică – „Joiana”

fiind montat pe un cadru cu roți ce era tractat cu boii împreună cu răcitorul; țuica putea fi astfel produsă în curtea gospodarului înlăturându-se inconvenientele transportului materiei prime spre pălincărie și aducerea acasă a produsului finit.

Cazanele produceau în mod curent între Sfântul Mihai și Sfântul Gheorghe, perioadă care coincidea din vechime și cu

dreptul de comercializare a țuicii de către iobagi. Procesul productiv debuta de obicei cu borhotul de prune care era mai sensibil în privința păstrării și se încheia în primăvară cu prelucrarea subproduselor vinului. Țuica era produsă în trei calități distincte în funcție de cerințele clientului: cea pentru ziuăși de 30-32⁰, cea pentru casă de 42⁰ și mai rar țuica pentru ceai de 50⁰ ²¹. Plata proprietarului cazanului pentru serviciul făcut – vama – se plătea în natură în funcție de mărimea cazanului și de numărul acestora. Spre deosebire de vinuri, țuica ce prisosea în gospodărie era vândută întotdeauna angrosiștilor din Arad, la prețuri ce variau de la 25 la 50 de lei pe litru, în funcție de gradele alcoolice. Pentru a ne da seama de valoarea de piață a unui litru de țuică, e de știut că el depășea cu puțin echivalentul valoric al unui kilogram de zahăr sau de grâu²².

Proprietarii aveau grijă să-și angajeze din timp pe cei mai pricepuți pălıncași (manipulatori ai cazanului), adevărați meseriași în domeniu care doar prin prezența lor reprezentau garanția obținerii „răchiei” de calitate. În decursul timpului au fost recunoscuți în meserie localnici ca Buligă Aurel sau Roșu Pavel. Rusanda Petru și Brad Todor obișnuiau să folosească ca pălıncași cetățeni de etnie maghiară din Ghioroc, pe care-i tocmeau cu luna. Producerea țuicii „la căldare” era de asemenea un eveniment la care participau în special bărbații și tinerii din gospodărie care supervizau munca pălıncașilor și pregăteau gustarea pentru a rezista până la capăt degustărilor repetate de țuică de la fiecare cazan. Gustarea din acea zi era compusă în mod tradițional și nu întâmplător din cartofi copti în spuza din focarul cazanului alături de care erau înăbușite și câteva cepe bătrâne. La cartofii și ceapa curățată și sărată se alătura slănina și pâinea cu cursură coaptă în casă. Oamenii ce treceau întâmplător sau ...nu pe lângă cazan, participau adeseori la acest festin, fiind serviți din când în când cu câte un deț de răchie. Am fi tentați să credem la prima vedere că bucuria bahică s-ar afla la originea acestui comportament, raționament total eronat dacă nu am avea în vedere că tradiția crea o efervescentă a spiritului, a personalității individului, o bunătate a omului pe care astăzi o recunoaștem cu greu.

Cultura plantelor din extravilanul arabil al localității și creșterea animalelor, constituiau ocupații complementare străvechii îndeletniciri a viticulturii. Scopul celor două era acela de a asigura îndeosebi alimentele de bază (pâine, carne, lapte, etc.) pentru fiecare familie și mai puțin de a produce mărfuri pentru piață. Marea majoritate a proprietăților din arabil se încadrau între trei și patru hectare, doar câteva familii depășind această cotă, ajungând la maximum zece hectare. Dacă ne raportăm la un exemplu de trei hectare cuprinse în două sau trei holde diferite, constatăm că nu rămânea de cultivat decât un hectar pentru fiecare din culturile tradiționale: grâu, porumb și trifoi sau borceag pentru vite. Exemplul confirmă că în acest caz era vorba de o cultură de subzistență și nicidecum de una de piață. Paza câmpului era făcută de către doi jitari (paznici) prin rotație, ei fiind răspunzători pentru orice prejudiciu creat. În această meserie cei mai longevivi și mai pricepuți au fost Ioan Dehelean și Todor Loleș.

O situație similară o întâlnim și în domeniul creșterii animalelor, unde o statistică de la mijlocul deceniului al patrulea arăta că în comuna Miniș erau crescuți 64 de cai, 149 de bovine dintre care 86 boi de muncă, 51 de vaci de lapte, 11 capete tineret bovin și un taur

reproducător. Alături de cai și de vite mai erau înregistrate 12 oi, 216 capre și 219 porci dintre care 185 erau pentru carne, 27 erau scroafe de reproducție și doi vieri reproducători²³. Zece ani mai târziu aflăm dintr-o altă statistică privind situația gradului de folosință a pășunii din Miniș că existau 22 de cai, 173 bovine din care 102 boi adulți, 60 de vaci și un taur reproducător. Mai erau crescute în gospodăriile particulare 80 de oi, 113 porci și 111 capre²⁴. Dacă avem în vedere numărul total al animalelor de la gospodăriile individuale din Miniș la mijlocul deceniilor patru și cinci, constatăm o scădere semnificativă de la 650 la 501 capete, îndeosebi la capre, porci și cai. În același timp s-au înregistrat anumite creșteri la boii de muncă, la vaci și mai ales la oi, ele neputând însă să compenseze deficitul general. Ca animale de tracțiune boii au fost preferați cailor deoarece aveau un randament mai bun atât la muncile câmpului cât și la cele din vie. Numărul redus al efectivelor de oi confirmă faptul că minișenii nu agreau creșterea lor care implica un program zilnic special ce perturba activitățile cotidiene tradiționale. Un alt element era acela că deși localitatea beneficia din plin de floră meliferă, apicultura se făcea sporadic, probabil din aceleași cauze ce au fost menționate și la ovine.

Asigurarea combustibilului necesar în gospodărie pe tot parcursul anului și în special pentru încălzit iarna, constituia alături de hrană și locuință una din grijile majore la nivelul comunității colective din oricare comunitate rurală. Din acest punct de vedere Minișul a avut șansa de a beneficia de un important fond forestier în sistemul urban și comunal de unde localnicii se puteau aproviziona cu lemnele necesare. Pădurea urbană se întindea pe pășunea împădurită a satului, ea aparținând comunității locale și era administrată de către un Comitet urban compus dintr-un președinte onorific, un secretar, un casier remunerat și câțiva membri. Membrii „Asociației urbane” primeau lemne în fiecare an în funcție de câte islazuri aveau, pentru fiecare islaz existând un drept de pădure de un metru cub. Lemnele erau primite acasă de către cei în drept, ei trebuind să achite în schimb făcutul și transportul lemnului la casierul asociației. Bani intrați în acest mod în contul Asociației urbane se foloseau pentru curățatul pășunilor și a fântânilor de pe ele, pentru întreținerea căilor de acces cât și pentru alte chestiuni curente. Pădurea bătrână de la și de către localitatea Cladova aparținea comunei politice și era administrată în consecință de către primărie și consiliul comunal. Ea era exploatată în regim silvic, rațional, cu pădurari angajați dintre localnici, cel mai cunoscut în epocă dintre aceștia fiind Rotar Petru, „Pecu”. Din pădurea comunală puteau cumpăra lemne toți cetățenii, prețul acestora trebuind achitat integral la casieria primăriei²⁵.

Arhitectura comunei Miniș se încadrează așa cum este și firesc în normele edilitare ale satului tradițional ardelenesc. În perioada interbelică au dispărut treptat casele din lemn și pământ bătut și acoperite cu stuf. S-au construit case mari din văiug și cărămidă, acoperite cu țiglă, lângă care s-au ridicat grajduri și șuri. Casele obișnuite erau constituite din camera din față, tindă, camera din spate și târnaț de-a lungul întregii construcții. Camera din față („de cilin”) era practic nefolosită, acolo se țineau hainele de sărbătoare, mobilierul mai deosebit, dunele, pernele și obiectele de artizanat. Tinda era folosită pe post de bucătărie dar și ca dormitor de ocazie. Camera din spate avea funcția exclusivă de dormitor pentru toți membrii familiei.

În peisajul arhitectonic al Minișului existau încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea „casele domnilor”, construcții masive, înalte, cu patru sau cinci camere mari, care aveau în medie fiecare în jur de 30 m². Spațiul locuibil era mobilat cu piese din lemn masiv adeseori sculptate în lemn de nuc, cireș, stejar sau în alte esențe exotice. Ele nu aveau acareturi fiind folosite exclusiv ca locuințe pentru perioada verii. Unicul spațiu de utilitate în afară de locuință era pivnița, care de cele mai multe ori ocupa întregul spațiu de sub construcție, ea fiind folosită ca depozit pentru vinuri. Sunt impresionante bolțile pivnițelor din cărămidă clădită în cant, cu multă măiestrie de către meșterii zidari ai timpului, care, împreună cu pereții

asigurau o temperatură constantă de 14⁰C, optimă pentru păstrarea vinurilor. Pe strada principală a satului tronează și astăzi vechile construcții care și-au schimbat de mult stăpâni dar mai păstrează numele lor inițial: Brumhuber, Neumann, Almassy, Fischer, Kende sau Messeny. Asemeni zilelor noastre, starea materială a unei familii se putea vedea imediat din mărimea casei pe care o deținea. De

Casa Brumhuber

aceea, familiile plugarilor mai înstăriți ai satului și-au ridicat case după modelul celor aflate în posesia străinilor; astfel au apărut în sat, tot pe strada mare casele Brad, Rusanda, Dragoș,

Pelle, etc. Marea majoritate a caselor localnicilor și-au păstrat încă o lungă perioadă de timp configurația constructivă tradițională, ele coexistând chiar cu unele foarte vechi, din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Mai există și astăzi case din acea perioadă, cum ar fi cele ale familiilor Sârb Miron și Hancea Gheorghe, cu modificări la fațadă și acoperiș.

Deasupra întregului ansamblu arhitectonic rural trona vechea biserică, ridicată la sfârșitul secolului al XVIII-lea din piatră și cărămidă, care conferea o notă distinctă de liniște și pace pitorescului habitat. Din nefericire, în septembrie 1944, mâna criminală a războiului a distrus monumentala construcție, privându-i pe contemporani pentru o lungă perioadă de săvârșirea serviciului religios într-un spațiu adecvat.

În viața cotidiană a localităților serviciile au un rol esențial, ele ne dau dimensiunea organizării comunității la un moment dat. Din această perspectivă se poate spune că Minișul a avut o tradiție așa cum reiese din documente încă din secolul al XVIII-lea când au fost menționați primii meșteșugari și comercianți. Pentru satisfacerea nevoilor zilnice ale cetățenilor, au existat mai multe magazine, toate amplasate în vadurile comerciale de pe șoseaua ce străbătea satul de la un capăt la altul. Mai răzbat și astăzi pe ici pe colo numele vechilor firme: „La Schreiber”, „La Megyeșu”, „La Terezia”, „La Pintărița”, „La Fischer”. Alături de acestea a funcționat ceva mai târziu cooperativa sătenilor „Minișana”, care avea și regim de birt. Un alt birt funcționa la Brad Todor, dar în general ele nu aveau trecere la Miniș, unde țuica și vinul se puteau procura la tot pasul²⁶.

Cele două măcelării din sat, ale familiilor Mayer și Lădar asigurau carne proaspătă și mezeluri pe tot parcursul anului. Cea mai veche și mai utilată a fost măcelăria lui Adam Mayer, care continua tradiția familiei și se străduia să o transmită celor doi fii ai săi, Feri și Adi. Săptămânal, în vremurile bune se sacrificau câte trei-patru capete de vită și câțiva porci; carnea era tranșată pe categorii în funcție de calitate și cerințele clienților. Din organele animalelor sacrificate și din osânză se pregăteau pentru vânzare mezeluri foarte gustoase, condimentate cu mirodenii cumpărate la prima mână din sud-estul Asiei, îndeosebi din Singapore. Cea mai mare parte din carne și din mezeluri era achiziționată en gros de către proprietarii de vii și Școala Viticolă. Sacrificarea animalelor se făcea într-un abator aflat în spatele curții, dotat cu un scripete pentru ridicarea animalelor sacrificate și cu un decantor pentru colectarea resturilor. Pentru o perioadă mai îndelungată de trei-patru zile, carnea se păstra în dulapul frigorific alimentat cu gheață din ghețaria amenajată în pivnița casei²⁷.

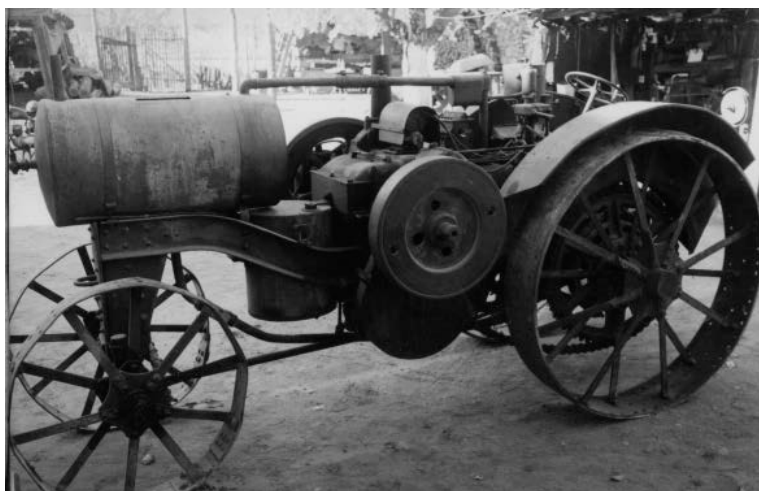
De la primul război mondial și până în 1930 a funcționat la marginea satului, lângă actualul teren de fotbal, moara lui Miculiță Vasile („Țucuru”). Era o moară cu valțuri, cu motor pe bază de petrol care măcina atât grâu cât și porumb. Lipsa de organizare a dus la un randament slab și în cele din urmă la faliment, proprietarul lichidând afacerea și plecând în America. După 1930 s-a deschis moara lui Crâznic Traian o moară de capacitate redusă care nu putea satisface întru totul nevoile localnicilor²⁸.

Întreținerea carelor și a căruțelor și potcovirea animalelor de tracțiune se făcea la fierărie. La Miniș a lucrat ani de-a rândul ca fierar Danko Iosif iar mai apoi Munatz Dumitru. Erau meseriași desăvârșiți putând să execute la comandă și alte lucrări mai complicate, cum au fost confecționările de pluguri și grape²⁹.

În decursul perioadei 1918-1950 au lucrat la Miniș ca rotari-lemnari Ruja Nica și Petru „Neamțu” cât și „suștării” (pantofarii) Turák I. Și Schmidt S.

Frizerii au constituit o categorie a meșterilor deosebit de activă și bine informată, care munceau atât la domiciliul propriu cât și la cel al clientului. Barbieritul se făcea îndeosebi la domiciliul clientului în zilele de miercuri și sâmbătă seara sau chiar noaptea târziu. Pentru operativitatea activității ucenicii săpuneau clienții înainte iar meșterul venea în urma lor și-i barbarea. Frizerul era angajat cu luna sau cu anul, cu plata în natură (produse), îndeosebi grâu. Dintre bărbierii satului au fost mai cunoscuți Șandor „Bărbiriul”, Șeran Traian, Șeran Gheorghe și Hodăgea Vasile³⁰.

Posesorii de mașini agricole prestau la rândul lor servicii către populație în schimbul plății în natură sau în bani. Familiile Mayer și Rusanda au avut în proprietate tractoare, locomobile și batoze, încă de la începutul secolului al XX-lea. Ele erau folosite la treieratul cerealelor și mai puțin

Tractorul familiei Mayer

la alte munci cum a fost spre exemplu scarificarea terenurilor. Treieratul recoltei se făcea în locații diferite, în funcție de situație: pe arie, pe holdă sau chiar în curtea gospodarului.

Familia Mayer Adam avea în proprietate două tractoare deosebit de valoroase: un International Harvester CO₂, fabricat la Chicago în anul 1900 și un Lanz Bulldog fabricat în 1903. Manipularea mașinilor agricole necesita muncă calificată care în familia Mayer a fost făcută de către Mayer Francisc (n.1908), un tânăr deosebit de ambițios, policalificat ca fochist, lăcătuș și manipulator de mașini stabile. El mai poseda din anul 1939 un permis de conducere al automobilului; din anul 1943 a obținut și calificarea de meșter măcelar³¹.

Intrarea în funcțiune din anul 1906 a liniei ferate înguste cu un tren cu combustie internă pe traseul Arad-Ghioroc-Pâncota și Radna a însemnat un mare eveniment care a depășit cu mult granițele județului. Lungimea totală a traseului era de 58 km, dintre care cea mai mare parte străbătea centrul localităților dintre Ghioroc și Arad cât și a celor din Podgoria Aradului. Lipsa de randament îndeosebi în locurile cu pante a determinat Societatea Anonimă „Calea Ferată Arad-Podgoria” să treacă la electrificarea traseului, începând cu anul 1912³². La 13 aprilie 1913 a fost inaugurată calea electrificată pe linie îngustă, prima de acest fel din spațiul românesc și prima din sud-estul Europei³³. Tracțiunea era asigurată de către 15 automotoare electrice fabricate de către firma Ganz Co. Danubius din Budapesta, care serveau în același timp și ca vagoane de clasa I-a. Alături de acestea mai circulau pe traseu 22 de vagoane de călători de clasa a II-a cât și 28 de vagoane de marfă de diferite tipuri, toate pe patru osii. Vagoanele de clasa a II-a cât și cele de marfă acoperite și descoperite au fost produse la

Tramvaiul electric – poză de epocă

fabrica Johan Weizer din Arad. „Formula de lucru” a trenurilor electrice era cu două electromotoare cuplate în tracțiune și 10 vagoane de clasa a II-a, existând astfel un potențial de transport de 650 de persoane³⁴.

Acest mijloc de transport a circulat pe tot parcursul perioadei interbelice și până în 1991, și prin Miniș, oprindu-se în cele trei stații de unde prelua călătorii și mărfurile destinate piețelor din Arad, Pâncota sau Radna. Transportul cu tramvaiul electric a facilitat nu numai transportul produselor agricole ci și

accesul tinerilor la școli și a unui număr din ce în ce mai mare de salariați spre locurile de muncă. Din cele relatate se poate vedea că tramvaiul a contribuit la emanciparea populației eminentemente agrară de la Miniș, care n-a mai conceput să rămână în continuare dependentă doar de veniturile realizate din viticultură. Emanciparea a însemnat creșterea numărului tinerilor care studiau la școlile secundare din Arad și Lipova și reconversia profesională prin practicarea unor meserii noi în strânsă legătură cu accesul mai facil în lumea urbană industrializată. Tehnologia transportului „din poartă în poartă” a ușurat și accesul orășenilor spre podgorie, îndeosebi a proprietarilor de vii, care au sprijinit acest proiect încă de la începuturi, în calitate de inițiatori și acționari la Societatea Anonimă C.F.A.P. Proiectul a fost viabil și rentabil atât pentru Societate cât și pentru toți cetățenii care foloseau serviciile de transport și implicit pentru minișeni.

Viața cotidiană tradițională a satului de la sfârșitul deceniului patru adeseori plictisitor de monotonă a fost tulburată de către Mișcarea Legionară. Organizatorii și conducătorii Mișcării din Miniș au fost preotul Nicolae Vancea și țăranul Peti Ion („Ciulu”). Din cuibul de la Miniș făceau parte Demșorean Petru, Ciavici Lazăr, Casap Vasile, Peti Gheorghe, Dehelean Ioța, Sava Mitru, Miculiță Vasile, Dragalina Gheorghe și Baltă Constantin. Întunirile aveau loc în casa lui Casap Vasile, prilej cu care se lectura presa și documentele programatice ale Mișcării și se intonau cântece ca „Sfântă tinerețe legionară”, „Ștefan domn al Moldovei”, etc.³⁵. Duminica dimineața legionarii din Miniș făceau exerciții fizice și instrucție militară cu arme din lemn, împreună cu alți membri ai Mișcării veniți din localitățile învecinate. La sfârșitul exercițiilor se adunau și mergeau în marș la biserică și asistau la slujba religioasă, după care primeau împărțășania³⁶. Uneori legionarii exersau pasul de marș în acordurile fanfarei din Miniș de la Cooperativa „Minișana” la primărie. În timpul regimului antonesciano-legionar (6 sept.1940-21 ian.1941), Peti Ion a deținut funcția de primar, dispunând confiscarea vinului comercianților angroșiști evrei și valorificarea lui în folosul Mișcării. Într-o acțiune de muncă voluntară tipică pentru modul de lucru al Legiunii, a fost ridicată casa camaradului Baltă Constantin³⁷.

Cuibul legionar de la Miniș a fost activ în timpul rebeliunii (21-23 ianuarie 1941) când membrii săi au participat în frunte cu preotul la înlăturarea pretorului plasei Radna și la evenimentele din centrul Aradului. După eșuarea încercării de dezarmare a armatei încartiruite în Cetatea Aradului, legionarii din Miniș au luat parte în drumul lor spre casă la dezarmarea

posturilor de jandarmi din Mândruloc și Păuliș. În dimineața zilei următoare participanții la acțiune - Vancea Nicolae, Peti Ion, Ceavici Lazăr și Miculiță Vasile au fost ridicați de la domiciliu de către jandarmi și încarcerați³⁸. După o perioadă de detenție ei au fost eliberați dar preotul Nicolae Vancea și-a pierdut postul de la Miniș, el fiind mutat disciplinar preot la Penitenciarul Arad de unde a plecat mai apoi în Serbia, țara de origine a soției.

Cele relatate ne înfățișează la Miniș o Mișcare Legionară care nu a avut foarte mulți membri și nici aderenți dar a fost activă îndeosebi în perioada participării la guvernare. Merită a fi consemnat că membrii Mișcării au fost urmăriți și persecutați mai mult în timpul regimului comunist decât în anii dictaturii militare antonesciene (ian.1940-aug.1944).

Segmentul de populație tânără și-a căutat o identitate în comunitate, un mod de petrecere sănătoasă și utilă a timpului liber, prin practicarea fotbalului, un sport care devenea tot mai popular. La originea mișcării sportive au fost tinerii născuți după Marea Unire, prima generație educată sută la sută în spirit național românesc, care studia la liceele din Arad sau Lipova. În acest mod a luat ființă la sfârșitul deceniului patru echipa de fotbal „Minișana”, având ca membri fondatori și lideri de opinie pe tinerii Dragoș Gheorghe, Vancu Gheorghe, Mladin Virgil și Ardelean Adam. În jurul acestui nucleu s-au strâns alți tineri cu aptitudini și voință de a practica sportul rege: Dehelean Gheorghe, Bobâlnă Vasile, Petrișor Gheorghe, Musca Iosif, Șeran Gheorghe („Picula”), Vărădineanț Gheorghe, Crâznic Traian, Voica Vasile, Voica Gheorghe, Casap Gheorghe („Lulu”), Dragoș Ioan („Pufi”), Barc Mitru, Șeran Nicolae („Șușu”) și Brădean Traian („Hera”)³⁹. Conducătorul, antrenorul și căpitanul echipei a fost Dragoș Gheorghe, la locuința părinților săi fiind și sediul echipei unde aveau loc ședințele tehnice și întrunirile de ocazie. Culorile tradiționale ale echipei „Minișana” erau alb-roșu” și „alb-albastru”; echipamentul a fost achiziționat de către jucători pe speze proprii și era spălat de către fiecare acasă. Terenul de joc se confunda cu cel actual, el având porți din lemn pe care în ziua meciului se montau plasele. Cu același prilej era marcat spațiul de joc cu praf de var de către jucători sau tineri din anturajul echipei. Meciurile se disputau numai duminica după masa și se anunțau din timp prin afișe de prezentare expuse în locurile publice din centrul comunei. În jurul meciurilor se crea o emulație deosebită de către spectatorii veniți în număr însemnat să-și susțină favoriții prin îndemnuri sau ...fluierături la adresa adversarilor. Spațiul de vizionarea a meciurilor era acela de pe marginea „Văii Mari”, la umbra salcânilor și a altor

copaci dintre care se detașa veșnic „tânărul” păr pădureț care mai veghează și astăzi terenul rememorând timpurile de odinioară.

Echiparea jucătorilor se făcea în casa familiei Șeran Gheorghe din imediata apropiere a terenului, care a fost întotdeauna vestiarul cald și prietenos al fotbaliștilor.

Cu toate că unele meciuri dezvoltau în mod tradițional pasiuni și dispute, ele au rămas doar în limitele sportive și nu au degenerat niciodată în violențe.

Echipa efectua și deplasări în satele din podgorie și la Lipova, meciurile fiind întotdeauna un prilej de relaxare și bucurie atât pentru jucători cât și pentru suporterii care se încumetau să însoțească echipa. De fiecare dată și mai cu patos în caz de victorie în deplasare, la intrarea în sat se intona imnul echipei din căruță, tramvai sau camion:

„Vine, vine, iat-o că vine,
Vine, vine Minișana.
Ieșiți afară, ieșiți cu toții,
Ieșiți afară să o vedeți!”

În acest mod se răspândea știrea că echipa a obținut un rezultat bun și se făcea în același timp mobilizarea susținătorilor pentru viitorul meci. Echipa de fotbal „Minișana” a fost un fenomen social al comunei, un bun patrimonial născut din pasiunea și plăcerea de a practica mișcarea organizată, sportul.

Viața cotidiană a localității Miniș dintre 1918-1948 s-a derulat în cea mai mare parte într-o liniște și armonie deplină datorată atât prosperității materiale a zonei cât și firii blânde și tolerante a locuitorilor ei.

Note

¹ Ioan Nichin, *Monografia administrativă a județului Arad, Arad, 1938, p.16*

² *Informator Miron Sârb, 86 ani(n.1920)*

³ *Informator Pavel Roșu, 94 ani(n.1912)*

⁴ *A.N.D.J.A., Fond P.J.A. Serviciul administrativ, dos. 24/1923, fila 1-3; dos. 24/1977, fila 7-8*

⁵ *Ibidem, dos. 63/1935, fila.2*

⁶ *Ioan Nichin, op.cit., p.281. Informator Miron sârb*

- ⁷ A.N.D.J.A., Fond P.J.A., dos.63/1935, fila 11
- ⁸ *Ibidem*, fila 35
- ⁹ *Ibidem*, fila 52
- ¹⁰ *Ibidem*
- ¹¹ Ioan Nichin, *op.cit.*, p.236
- ¹² A.N.D.J.A., Fond P.J.A., dos.63/1935, fila35
- ¹³ *Informator Petru Ardelean, 86 ani (n. 1920)*
- ¹⁴ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n. 1914)*
- ¹⁵ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n. 1914)*
- ¹⁶ *Informator Pavel Roșu*
- ¹⁷ *Informator Miron Sârb*
- ¹⁸ *Informator Petru Ardelean*
- ¹⁹ *Informator Petru Ardelean*
- ²⁰ *Informator Vasile Miculiță, 74 ani (1980-n.1906)*
- ²¹ *Informator Pavel Roșu*
- ²² *Informator Pavel Roșu*
- ²³ A.N.D.J.A., Fond P.J.A., dos. 124/1935, fila 5
- ²⁴ *Arhiva Primăriei Comunei Miniș, dos.3/1944-1945-1946, fila3 verso*
- ²⁵ *Informator Petru Ardelean*
- ²⁶ *Informator Miron Sârb*
- ²⁷ *Informator Francisc Mayer, 61 ani (n.1945)*
- ²⁸ *Informator Miron Sârb*
- ²⁹ *Informator Miron Sârb*
- ³⁰ *Informator Miron Sârb*
- ³¹ *Informator Francisc Mayer*
- ³² Ioan Drecin, *Monografia satului Cuvin, Cuvin, 1970, p.2*
- ³³ *Gheorghe Hălmăgean, Calea ferată Arad-Podgoria-o cenușăreasă a căilor ferate(manuscris), 1990, p.2*
- ³⁴ *Ibidem*
- ³⁵ *Informator Gheorghe Dragalina, 85 ani (n.1921)*
- ³⁶ *Informator Gheorghe Iancu, 77 ani (n.1929)*

³⁷ *Informator Pavel Roșu*

³⁸ *Informator Pavel Roșu*

³⁹ *Informatori Cornelia Andraș, 78 ani (n.1928); Vasile Bobâlnă, 84 ani (n. 1922)*

Cap. IV Viața culturală

Viața culturală a comunei Miniș a fost bogată și interesantă, cu un specific aparte față de localitățile învecinate. Specificitatea instituțiilor și a manifestărilor culturale a fost dată de starea materială, de mentalitățile și profilul psihic al locuitorilor acestei străvechi așezări românești. Omogenitatea religioasă și națională au constituit alți factori determinanți în dezvoltarea unei culturi locale originale și perene.

IV.1. Învățământul

IV.1.1. Școala primară

Începuturile învățământului primar își au originile la sfârșitul secolului al XVIII-lea, după răscoala lui Horea, când autoritățile vieneze au hotărât înființarea de școli românești în spiritul concepțiilor iluministe ale împăratului Iosif al II-lea cu privire la realizarea progresului social al țărănimii. Potrivit acestei concepții, inspectorul școlar al districtului Oradea, Iacob Werner, a elaborat un plan de înființare a 74 de școli naționale românești. La 26 martie 1789, Cancelaria Aulică a înaintat spre aprobare contractele a 48 de școli elementare românești împăratului Iosif al II-lea, care și-a dat acordul la 6 mai 1789, o dată cu semnarea contractelor și recomandărilor Consiliului Locotenențial. Între cele 48 de școli nominalizate făcea parte și Minișul, care era arondat Districtului școlar Oradea. În Conscriptia din anul 1791, școala elementară locală era nominalizată printre cele 63 de școli din dreapta Mureșului¹. Primul învățător menționat în anul 1791 a fost Lupu Georgevici, el avea doi ani vechime în comună și întâmpina mari greutăți în organizarea activității școlare. Acest lucru se petrecea de altfel în toate școlile românești, nobilimea ne mai dorind să le susțină după moartea lui Iosif al II-lea. Salariul învățătorului era de 100 de florini din care contribuția comunei era de 2/3 și a stăpânului de moșie de 1/3. Din circumscripția școlară a Minișului făcea parte și satul Cladova, elevii venind la școală peste deal.

La începutul secolului al XIX-lea, în anul școlar 1810-1811, funcționa ca învățător Ștefan Nenad, care instruia doar cinci elevi din totalul de 198 de copii de vârstă școlară din Miniș². Conscriptia protopopului Gheorghe Chirilovici din 1811 ne relatează că în sat era învățător Teodor Pantea care și-a continuat activitatea până-n anul 1818. Din același document aflăm că școala era mică și insalubră dar munca învățătorului era corespunzătoare și eficientă. Frecvența elevilor era în continuare marea problemă, ea aflându-se într-o ușoară creștere dar

foarte mică raportat la numărul copiilor de vârstă școlară. În anul 1817-1818, frecvența a fost de 11 elevi pentru ca în anul 1919-1920 să ajungă la 18 elevi.

Raportul directorilor școlari ai districtului, Ioan Püspölki și Ioan Mihuț, pe anul 1819-1820, menționa în funcția de învățător pe tânărul Ioan Bandici ce avea o vechime de trei ani. Așa cum s-a menționat, frecvența continua să fie slabă, mulți părinți preferând să-și trimită copiii cu vitele la păscut. Anii școlari următori frecvența a rămas la aceleași cote îngrijorătoare, între 3 și 10%; în anul 1822, din 52 de băieți și 42 de fete au frecventat cursurile doar 15 băieți.

Salariul învățătorului a cunoscut o oarecare creștere, el fiind 128 de florini, din care 80 se achitau în monedă iar 48 în bunuri naturale. Deși nu era o sumă foarte mare, fondul școlar se constituia foarte greu, în exclusivitate prin contribuția sătenilor, fără vreo contribuție a stăpânului de moșie. Quantumul salariului învățătorului de la Miniș era mediu între cele mari plătite de către satele bogate de câmpie și cele mici ale învățătorilor din zona montană a județului³.

În anul 1838 Conscripția poporului făcută de către preotul satului Miniș îl amintea pe învățătorul Teodor Popovici care instruia în vechiul local al școlii primare 12 elevi⁴.

„Tabelarnica relație senestrală...despre umblarea la școală, biserică și catehizație” de la 1 octombrie 1845 la 1 ianuarie 1846 din satul Miniș „Varmegya” (județul) Aradului, protoprezviteratul Vilagoșului ne dezvăluie o frecvență mai bună cu un total de 22 de elevi în cele trei clase existente. Clasa I-a era frecventată de cei mai mulți elevi, în total 13: Rusanda Petru, Crâznic Mihai, Dehelean Lazăr, Sârb Nicolae, Curuț Gheorghe, Simmion Gheorghe, Tătar Giurca, Sfetca Ioachim, Sârb Ioța, Sava Văsălie, Voica Petru, Oprean Ioan și Miholațchi Iacob. În clasa a II-a erau patru elevi: Popa Ioța, Brâncău Ioța, Putici Gheorghe, Sârb Gheorghe, iar în clasa a III-a cinci: Ardelean Gheorghe, Popovici Vasilie, Curuț Ioța, Moș Vasile și Neamț Vasile⁵. Numele elevilor menționați confirmă onomastica tradițională a locuitorilor satului chiar și de mai târziu. Documentul sublinia accentul pus în școală pe educație și îndeosebi pe cea religioasă; exista o evidență a modului de însușire a catehismului cât și a tuturor elevilor care s-au cuminecat în Sfântul Post al Nașterii Domnului. La rubrica „Purtare” era notificat că „toți au năravuri de mijloc”, adică o purtare bună. Religia era făcută în fiecare sâmbătă de către Nicolae Popovici, preotul satului⁶.

După 1869, o dată cu intrarea în vigoare a Statutului Organic și a Legii Naționalităților, învățământul din Ardeal s-a organizat pe baze confesionale, cu o nouă structură: clasele primare (I-VI la 6-12 ani) și școala de repetiție (13-15 ani). Despre începutul învățământului confesional la Miniș ne relatează un document din 11 martie 1869, din care aflăm că 22 de elevi din localitate și din Cladova frecventau cursurile conduse de către învățătorul George Neagu⁷. Conscripțiile școlare din 1873 aduc alte detalii referitoare la școala din sat, care funcționa într-un local nou, edificat în 1863 din cărămidă și acoperit cu țiglă. El era situat pe „Strada Haiducului”, în partea dinspre deal a localității. Din totalul de 144 de copii de școală, frecventau cursurile doar 34, 25 de băieți și 9 fete, adică un procent de 20%. Creșterea sensibilă a procentului elevilor care veneau la școală în raport cu epoca anterioară constituia un semnal încurajator al măsurii de organizare confesională a învățământului. Din punct de vedere organizatoric școala avea o situație delicată deoarece nu avea un fond școlar iar postul de învățător era vacant. Situația s-a complicat și mai mult o dată cu decesul directorului școlar Nicolae Popovici, preotul paroh al satului⁸. Cu ajutorul autorităților locale și a celor din protopopiat a fost angajat în 1871 învățătorul Antoniu Coșa. El avea opt ani vechime în învățământ și primea un salariu anual de 530 florini, din care 220 în monedă și 310 florini în natură. Antoniu Coșa era născut în Ghioroc la 8 august 1843, a locuit în sat la numărul 65, a fost căsătorit de trei ori și a avut 11 copii⁹. A fost învățătorul cu cea mai lungă activitate la școala din Miniș, care a fost dublată de un comportament ireproșabil la școală și în sat.

Aplicarea Statutului Organic n-a dat imediat rezultatele scontate, responsabilii școlii confesionale având de luptat încă zece ani până când s-a observat o creștere însemnată a frecvenței elevilor cât și a prezenței lor la examene. Învățătorul Antoniu Coșa semnala în octombrie 1877 Comisiei școlare locale că doar 15-16 elevi frecventau cursurile din cei 128 obligați să umble la școală. Situația cea mai grea era la cursurile de repetiție care practic nu s-au ținut de loc datorită absențelor în masă. Pentru îndreptarea situației învățătorul solicita Antistiei să aplice măsurile legale în toate aceste cazuri, care constau în amendarea părinților elevilor absenteiști¹⁰.

În anul școlar 1880-1881, din cei 110 elevi între 6 și 12 ani (clasele I-VI) s-au prezentat la examene 47 elevi, ceea ce însemna un procent de 42,7%¹¹. Slaba frecvență a determinat pe inspectorul școlar Ion Vuculescu să propună Antistiei locale în ianuarie 1888 amendarea a 44 de părinți care nu-și trimiteau copiii la școală cu 50 de creițari. Preotul Ioan Cimponeriu a

făcut apel la inspector să nu-i amendeze pentru că absenții au avut motive serioase, unii au fost bolnavi de cozaci (pojar) iar alții „n-au avut haine, fiind foarte săraci”. Preotul cerea doar amânarea amenzii până în luna următoare și se declara de acord cu aplicarea ei în cazul repetării absențelor¹².

Datorită stării materiale precare, multe familii nu puteau cumpăra copiilor manualele școlare cerute de programa de învățământ, prețul lor variind între 16 creițari și un florin. În această situație numărul manualelor nu depășea cifra de 10 pe fiecare clasă și la fiecare disciplină, fapt care se repercuta negativ asupra calității învățării¹³.

Antistia comunală (Comisia școlară locală) era compusă din plugarii fruntași ai satului: Dimitrie Bătrâna, Bodea Ioța („Cioiu”), Petru Rusanda, George Dragoș, Precup Dănilă, Petru Voica, Lazăr Drăghici, Vasile Popovici, Nicolae Oprean, Todor Curuț, Lazăr Haiduc și Teodor Neamț¹⁴. Ea s-a străduit să sprijine învățătorul și directorul școlar în direcția convingerii sau a obligării părinților de a-și trimite copiii la școală. Ei participau cu regularitate la examene finale și la alte activități festive organizate în școală. Munca educativă cu părinții dusă de către învățător și preot cât și măsurile coercitive luate de către Antistie au dat rezultate, astfel încât în anul școlar 1890-1891, din cei 84 de elevi de la școala cotidiană frecventau cursurile 75, adică un procent de 89%. La școala de repetiție procentul era mai mic, de 77%, 63 de elevi din totalul de 81 fiind prezenți la cursuri¹⁵.

Activitatea învățătorului Antoniu Coșa a depășit cadrul școlar, el fiind un cultivator și îndrumător al minișenilor în mătăsărit. Viermii de mătase erau crescuți în podurile caselor cu frunze de dud iar gogoșile se vindeau cu prețuri bune. Perspectiva unor noi surse de venit i-a determinat pe unii dintre localnici să se angreneze în noua ocupație, sub îndrumarea învățătorului. Numărul producătorilor de gogoși a crescut de la șapte în 1889 la 92 în 1891 iar veniturile au crescut în același interval de la 108 florini la 1352 florini¹⁶.

Politica de statificare a învățătorului confesional practică de către autoritățile maghiare după încheierea pactului dualist s-a intensificat la sfârșitul secolului al XIX-lea, scopul ei fiind maghiarizarea populației românești prin impunerea ca limbă de studiu în școli a limbii maghiare în locul limbii române. O tentativă de acest fel a avut loc și la Miniș, la sfârșitul anului 1897 și începutul anului 1898, când groful Nádasdy și-a pus la dispoziție colna în acest scop. Cursurile au fost frecventate la început de către 22 de elevi, 19 băieți și 3 fete, care au fost înscriși până atunci la școala de repetiție greco-ortodoxă din sat¹⁷. În totalitate copiii de la

școala de stat cu limba de predare maghiară erau fiii ai sătenilor care erau vințăleri sau ziuăși la marii proprietari de vii. Ei au fost obligați în mod evident să ia această hotărâre. În afara aspectului național, măsura în sine a avut și urmări economice, cei ce urmau școlile străine nu mai plăteau „spesele cultului” (cheltuielile culturale). Din fericire inițiativa autorităților cu școala de stat de la Miniș n-a durat decât un an deoarece copiii au abandonat cursurile astfel încât în 1998 mai umblau la școală doar nouă elevi „băieți de-ai noștri”. În perioada existenței școlii catehizația elevilor a fost făcută de către preotul greco-ortodox al satului Valeriu Maleșiu, care a fost remunerat pentru aceasta de către stat cu 40 de florini¹⁸.

Încercările de statificare a școlii confesionale au continuat și la începutul secolului al XX-lea dar, cu toate acestea, prin strădania autorităților bisericești și a învățătorilor Școala primară greco-ortodoxă din Miniș a reușit să asigure o frecvență bună ce era de 73,6 procente în anul școlar 1904-1905, pentru ca la sfârșitul primului război mondial procentul să se ridice la 77,9%. Cei care nu frecventau școala îngroșau rândurile analfabeților din sat care la începutul secolului reprezentau un procent de 29% din totalul populației¹⁹.

După pensionarea învățătorului Antoniu Coșa, începând cu 1 august 1907, titularul postului de învățător a devenit tânărul Traian Fridrich, născut la Timișoara la 15 septembrie 1881, absolvent al Preparandiei arădene în anul 1900²⁰. Asemenea predecesorului său el s-a naturalizat la Miniș, desfășurând o activitate bogată în școală și în afara ei, în calitate de cantor și instructor al corului țărănesc. În anul școlar 1917-1918 a mai funcționat ca învățător la Miniș Andrei Șandru, înlocuitor al titularului care era concentrat.

Învățătorul Traian Fridrich și elevii săi

Școala primară confesională din Miniș a fost statificată după 1918 de către noile autorități românești, care și-au luat răspunderea susținerii materiale și a organizării procesului de învățământ pe baze noi, moderne și naționale. După intrarea în vigoare a Legii învățământului primar din anul 1924, școala a primit titulatura de Școală primară de stat mixtă.

După 1918 efectivul de elevi a fost condus de doi învățători care puteau astfel să desfășoare o muncă instructiv-educativă mai bună. Dintre cei doi, unul deținea funcția de director, având astfel și atribuțiuni administrative de gospodărire a școlii, de ținere a evidenței școlare și contabile, de a reprezenta instituția în raport cu autoritățile cât și cu forurile superioare din învățământ. Traian Fridrich a condus școala până în anul 1925 când a decedat, el fiind înmormântat în cimitirul satului. Cel de-al doilea post a fost ocupat succesiv până în anul 1925 de către Ioan Lăncrăjan și Zina Terebenț. Învățătorii au format și administrat Biblioteca școlară, care era vizitată și apreciată de către elevi. Pentru buna informare profesională și sindicală, învățătorii s-au abonat la prima revistă județeană de specialitate editată după primul război mondial: „Școala primară”²¹.

Moartea învățătorului Traian Fridrich la 18 ianuarie 1925 a lăsat un gol imens, noul director Ilie Susan, învățător începător neputând face față tuturor sarcinilor de serviciu. Slaba organizare a activității școlare și gospodărești s-a prelungit și în anul școlar următor, ea culminând cu sistarea cursurilor în ianuarie 1926 din lipsă de combustibil. Frecvența elevilor era slabă atât la școala primară cât mai ales la școala de repetiție. Școala funcționa în casa

Casa parohială, localul școlii

parohială cu amândouă clasele dar, o dată cu începerea reparațiilor la biserică cursurile uneia dintre clase s-au mutat în casele particulare Almassy și Neumann.

Venirea la Miniș a învățătoarei Florica Cosma în anul școlar 1925-1926 și în anul școlar următor a colegului Ștefan Trifu, a schimbat în bine situația generală a școlii. La vizita făcută în școală în 26 martie 1927, revizorul șef al Revizoratului

Școlar Județean Arad consemna în registrul de procese-verbale următoarele: „Am numai cuvinte de laudă și mulțumită”. Aceleași aprecieri elogioase le-a avut și deputatul arădean Eugen Spinanțiu, care îl însoțea în inspecție pe revizorul șef. Elogiile inspectorului șef și a celorlalți inspectori care au trecut prin școală erau la adresa muncii celor doi învățători și nicidecum la adresa edificiului școlii care era într-o avansată stare de degradare. Cu prilejul tuturor inspecțiilor se recomanda autorităților locale clădirea unui edificiu școlar nou sau

cumpărarea unui edificiu școlar „corespunzător culturii românești”²². Cea de a doua sală de clasă închiriată în sat nu asigura spațiul corespunzător desfășurării elevilor în pauze și de aceea s-a decis ca din anul școlar 1929-1930 cursurile să aibă loc alternativ, dimineața și după amiaza la casa parohială. Numărul total al elevilor în acel an era de 66 iar frecvența la cursuri se situa la peste 78%.

Casa Almassy

La începutul anilor '30, după plecarea la Vladimirescu a învățătorului Ștefan Trifu, învățătorii Petru Dulhaz și Victoria Dâchi fac eforturi de a menține progresele din anii anteriori dar fără rezultate notabile. Revenirea la cursuri a învățătoarei titulare Florica Cosma în anul școlar 1933-1934, alături de Petre Dulhaz produce revirimentul așteptat de câțiva ani. Frecvența elevilor la cursuri a început să fie din nou bună iar calitatea procesului de învățământ a crescut simțitor. Din totalul de 97 elevi

Învățătorul Ștefan Trifu și clasele sale

Învățătorul Petru Dulhaz

înscriși în clasele I-VII, frecventau școala cu regularitate 72 de elevi²³.

La 18 iunie 1934 școala primară din Miniș a organizat examenul de absolvire a elevilor din clasa a VII-a din zonă, la care au participat absolvenții școlilor din Odvoș, Milova, Radna, Păuliș, Sâmbăteni, Cuvin și Miniș. Examenul a constat din probe scrise și orale la două discipline: Aritmetica și Geometria și Limba română. În urma corectării lucrărilor scrise și a susținerii răspunsurilor orale toți cei 45 de candidați au fost declarați promovați. Școala de la Miniș a avut opt candidați, toți obținând note bune și foarte bune²⁴. Alegerea Minișului drept

centru de examinare a fost un exercițiu de încredere și de testare a capacității organizatorice făcut de către Revizoratul Școlar, care a fost trecut cu bine de către școală.

Anul școlar 1934-1935 a adus schimbări importante în viața școlii atât în privința personalului cât și a edificiului. Noul director al școlii a fost numit învățătorul Dimitrie Vlad alături de care activa d-na Florica Simion, fostă Cosma. În luna octombrie au început lucrările de construcție a noii școli primare, pe un teren situat în imediata apropiere a Școlii Viticole. În ciuda faptului că procesul de învățământ se desfășura greoi în singura clasă corespunzătoare de la casa parohială, frecvența elevilor era în creștere, din cei 107 elevi înscriși frecventau cursurile 96, adică un procent de 89%. O frecvență mai bună aveau elevii claselor I-III (97%) pe când elevii claselor mari întruneau doar un procent de 79%. Învățătorul Dimitrie Vlad s-a implicat încă de la început în activitățile culturale ale satului, pregătind corul pe două voci al elevilor cât și pe cel pe patru voci al țăranilor; în zilele de duminică și în sărbători el cânta în strana bisericii, dând răspunsurile liturgice²⁵. Cursurile anului școlar 1936-1937 au început abia la 20 octombrie, elevii fiind în vacanță de cules aprobată de către forurile școlare superioare. La două luni după începerea cursurilor a avut loc evenimentul mult așteptat de către săteni și de către multe generații de elevi: inaugurarea școlii noi. În ziua de 19 decembrie 1936 s-a făcut recepția definitivă a localului școlii în prezența autorităților dar și a numeroși săteni și copii care au intonat colinzi tradiționale în ajunul Crăciunului²⁶. Valoarea totală a construcției care cuprindea două săli de clasă și locuința învățătorului s-a ridicat la suma totală de 262000 de lei²⁷. Începând cu anul școlar 1937-1938 s-au separat pentru prima dată clasele de băieți și de fete între cei doi învățători titulari Dimitrie Vlad și Florica Simion. La inițiativa lui Dimitrie Vlad a luat ființă în septembrie 1937 fanfara compusă în cea mai mare parte din elevii școlii care au făcut progrese rapide, reușind în câteva luni să interpreteze piese specifice. La 24 noiembrie 1937 Lazăr Igrișan, revizorul șef al Revizoratului Școlar Arad era impresionat de fanfară, consemnând în registrul de procese-verbale al școlii următoarele: „Ea a făcut progrese admirabile... felicit pe domnul director Vlad, pe tinerii fanfariști, în bună parte elevi de școală cum și pe toți sprijinatorii acestei fanfare frumoase.”²⁸. La finele anului școlar frecvența elevilor a atins cea mai înaltă cotă, ea situându-se la 98% în clasele I-II mixt și V-VII băieți, conduse de Dimitrie Vlad și la 95% în clasele III-IV mixt și V-VII fete, îndrumate de Florica Simion. Creșterea fără precedent a frecvenței s-a datorat în cea mai mare

parte îmbunătățirii condițiilor de învățatură din noul local cât și experienței și tactului pedagogic al celor doi dascăli.

Prin Decizia nr. 80769 din 1939 a Ministerului Educației Naționale, Școala primară din Miniș a primit numele de Școala primară „Constantin Ioanovici”²⁹. Prin acea decizie școala a fost onorată de a purta numele fostului director al învățământului românesc din Banat din perioada 1860-1865. Hotărârea n-a fost singulară, și alte școli din județul Arad sau chiar din Timiș au primit numele unor personalități arădene ale epocii moderne sau contemporane precum Vasile Goldiș, Dimitrie Țichindeal, Grigorie Comșa, Ioan Slavici, etc.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a fost resimțită în mod treptat în viața minișenilor și implicit în viața școlii care a fost obligată să se adapteze noului context. Corpul învățătoresc s-a schimbat după vacantarea postului de director, o dată cu plecarea lui Dimitrie Vlad. Pentru o scurtă perioadă a funcționat pe post Stana Ioan care a fost suspendat pentru activitate legionară, în locul său fiind promovat Buhai Augustin, învățător refugiat împreună cu soția sa Veturia de la școala primară Bobota din județul Sălaj³⁰. Cel de-al doilea învățător a rămas în continuare pentru cea mai mare parte a perioadei Florica Simion.

Ordinea militară și rigorile situației de război s-au transferat treptat la învățători, părinți și copii. Frecvența elevilor la cursuri depășea 95%, localul școlii era curat și bine întreținut, elevii munceau împreună cu învățătorii în grădina școlii sau în folosul armatei și ai refugiaților de război. Din anul școlar 1940-1941 s-a înființat din inițiativa d-nei Florica Simion o cantină pentru elevii săraci, în care s-a distribuit pentru început, lapte și pâine iar mai apoi, mâncare caldă³¹. În anul următor, după intrarea României în „Războiul Sfânt”, copiii asistați de către învățători au preparat 105 kg marmeladă de caise pentru soldații răniți, din fructe colectate de la săteni. S-au adunat pentru folosul armatei și pentru farmacia școlii plante medicinale, cu deosebire tei și mușețel. Pentru soldații de pe front s-au făcut pachete cu obiecte de strictă necesitate (fulare, ciorapi, mănuși, flanele) iar pentru cei răniți din Spitalul Militar din Arad s-au roșit ouă cu ocazia Sfintelor sărbători de Paști. În contul refugiaților din Basarabia și nordul Bucovinei au fost colectați și vărsați 2644 lei³².

Postul rămas liber prin mobilizările tot mai dese după 1942 ale directorului Augustin Buhai a fost suplinit de către soția sa Veturia, învățător suplinitor la Cuvin. Florica Simion era șefă de subcentru în Organizația Tinerelor cu sediul la Păuliș și organiza în paralel cu femeile din sat „Cursul de gospodărie și igienă socială”.

La Miniș s-a organizat Cooperativa școlară împreună cu elevii din cursul superior, în conformitate cu statutele existente. Toate operațiunile comerciale de vânzare a zarzavaturilor din grădina școlii și a produselor atelierului școlar (scaune cu împletitură din pănușe de porumb, coșuri și ștergătoare de picioare) se făceau prin Cooperativă iar veniturile erau înregistrate într-un cont special de către elevi sub supravegherea învățătorului.

Anul școlar 1943-1944 a fost deosebit de greu pentru școală, îndeosebi în prima parte, datorită îmbolnăvirii vrednicei învățătoare Florica Simion cât și mobilizării pentru a treia oară a lui Augustin Buhai. În acea situație, cursurile cu cei 61 de elevi s-au ținut alternativ dimineața și după amiaza de către Buhai Veturia. În primăvara anului 1944 situația s-a ameliorat o dată cu venirea familiei de învățători Aionesei Constantin și Zenovia, refugiați din localitatea Mitocași județul Suceava. Ulterior au mai venit noi ajutoare- familia de profesori Vasiliu Ion și Olga de la „Liceul de băieți” din Soroca, detașați pentru prestarea muncii de război pe lângă școala din Miniș³⁴. Activitatea școlii cu un efectiv mărit de învățători și profesori s-a reorganizat, clasele fiind distribuite între cei patru învățători. Cei doi profesori erau implicați mai mult în activitățile extrașcolare de pregătire premilitară, de colectare de alimente pentru răniții din spitalul din Radna sau în organizarea de spectacole artistice cu rol caritabil.

Raportul inspectorului școlar zonal consemna la 12 septembrie 1944 un electiv de 58 elevi înscriși pe care îi aștepta un local curat și bine întreținut de către un competent și bogat corp învățătoresc. Evenimentele tragice declanșate la numai două zile distanță au schimbat substanțial și dramatic situația școlii, care și-a reluat cursurile cu mari eforturi doar la 20 noiembrie 1944. Bombardamentele aviației și artileriei inamice din săptămâna 14-20 septembrie din timpul luptelor de la Păuliș, Miniș, Ghioroc și Cuvin au produs avarii grave localului școlii: geamuri sparte, burlane furate, mobilier distrus, material didactic fărâmat. Au fost distruse în bună parte arhiva și biblioteca cât și locuința directorului. Pagubele pricinuite de către horthyști au fost desăvârșite de către trupele rusești aflate după 21 septembrie în drum spre front. În timpul cantonării rușilor în sat a fost ocupată clădirea școlii, prilej cu care au fost distruse o mulțime de obiecte din averea instituției. Distrugerile nu au putut fi evitate cu toate că directorul a făcut eforturi reușind să evacueze doar o parte din bunuri. Pentru repararea școlii primare au fost cheltuiți 75000 lei, cea mai mare parte din această sumă fiind donată de către locuitorii cu dare de mână³⁵.

Cursurile au ajuns să se facă din nou doar într-o singură sală, alternativ, la clasele superioare materia fiind predată pe obiecte de învățământ de către Buhai Augustin, Buhai Elena și Aionicesei Constantin. Era resimțită lipsa manualelor noi cât și a lemnului de foc care au fost asigurate în cele din urmă prin donații ale locuitorilor comunei. În ciuda tuturor greutăților, frecvența era de 100% la cursul inferior și de 80-85% la cursul superior, fapt ce ilustra dorința elevilor și a dascălilor de a recupera materia³⁶.

Începutul anului școlar 1945-1946 a fost marcat de revenirea la post, ca director, a lui Dimitrie Vlad și a d-nei Dâchi Victoria. Efectivul de elevi era în scădere față de anii precedenți, în documentele oficiale ale școlii fiind înregistrați 50 de copii care aveau însă o frecvență de 100%. În registrul de procese-verbale inspectorul școlar zonal nota că „Frecvența este bună, cu elevi curați și bine echipați, într-o regiune bogată cu familii care au un copil sau doi”³⁷. Cursurile se țineau în continuare doar într-o singură clasă, în două serii, în cealaltă sală s-a deschis grădinița comunei condusă de către educatoarea Tațiana Toma. În sărbători și duminica aveau loc în același spațiu slujbele religioase deoarece biserica satului a fost distrusă în timpul evenimentelor din 19 septembrie 1944³⁸.

Învățătorul Dimitrie Vlad și-a reluat activitatea culturală pe care a inițiat-o și dezvoltat-o încă de la primul său mandat la Miniș. A reorganizat fanfara și corul, care și-au întrerupt activitatea în timpul războiului datorită mobilizării unei părți din instrumentiști și cântăreți. Explicația reușitelor sale consta în aceea că „știa să se înconjure și să câștige dragostea adulților”. Ioan Drecin- subinspectorul plasei Radna, spunea despre Dimitrie Vlad că „Era inițiatorul și organizatorul fanfarei care face cinste întregii plase” iar „Concertele și serbările culturale aranjate în cursul acestui an, i-au adus recunoștința și stima tuturor locuitorilor”³⁹.

La sfârșitul anului 1946 activitatea școlară a intrat pe făgașul ei normal, astfel că la 17 iunie s-a organizat examenul de absolvire a clasei a VII-a pentru elevii din Miniș, Păuliș, Sâmbăteni și Ghioroc. Din cei 18 absolvenți doar doi au fost din localitate. Președintele comisiei de examinare a fost desemnat Ioan Drecin, învățător în Cuvin. Examenul a fost un succes deplin dată fiind accesibilitatea subiectelor atât la Matematică cât mai ales la Limba Română, unde a fost propusă compunerea „Podgoria Aradului” (regiune, locuitori, ocupații, obiceiuri)⁴⁰.

Revenirea la oarecare stare de normalitate a școlii și a comunității sătenești din Miniș n-a durat decât foarte puțin, deoarece s-a declanșat procesul de bolșevizare adus de către tancurile

sovietice și promovată cu ajutorul coșilor de topor autohtone. În domeniul culturii expresia bolșevizării a fost proletcultismul, care a cuprins toate domeniile și poate în primul rând școala. Elogiul U.R.S.S., a lui Stalin sau a poporului sovietic era tot mai prezent în tematica orelor de Limba Română, Istorie sau Geografie. În condica de activități cotidiene învățătorii din Miniș consemnau frecvent teme ca: „Republicile Sovietice Socialiste Ruse”, „Karl Marx”, „P.M.R. îndrumă tineretul”, „Rolul conducător al P.M.R. în R.P.R.”, etc.⁴¹.

Reforma învățământului din 1948 a dus la intensificarea propagandei, a ideologiei comuniste din școală unde erau obligatorii ziarul de perete, lozincile și colțul ARLUS (Asociația Română de Legătură cu Uniunea Sovietică). Treptat, învățătorii au devenit din domni și doamne tovarăși și tovarășe iar inspectorii oameni ai noului regim, depersonalizați și deprofesionalizați. În aprecierile inspectorilor care evaluau școala în acea perioadă de tristă amintire întâlnim expresii ca: „S-a scos în evidență rolul U.R.S.S. în eliberarea țării noastre și în refacerea ei”, „Propunătorul face interpretări în spirit democratic”, „Cultivarea muncii în colectiv”, „A adaptat lecțiile la viața reală în spirit realist-științific”, „Politica justă și interpretarea sănătoasă a lecțiilor”, „Elevii sunt la curent cu noile prefaceri sociale, cu lupta dusă de clasa muncitoare pentru menținerea păcii”, etc.⁴².

Școala s-a organizat doar cu ciclul I elementar, cu patru clase, având înscriși în total 27 de elevi între care și câțiva veniți din Moldova în timpul secetei din 1947⁴³. Pe lângă școală funcționa grădina de copii mici iar capela a fost mutată definitiv la casa parohială. La 1 decembrie 1950 tovarășul învățător Vlad Dimitrie a fost mutat în comuna Vânători iar în locul său a fost adus ca director tovarășul Bucălan Ioan, care a fost determinat să colaboreze cu noile autorități locale în spiritul programului și ideologiei comuniste.

O privire sintetică asupra școlii primare din Miniș ne înfățișează o instituție veche, de tradiție, cu învățători competenți și atașați de sat, cu absolvenți bine pregătiți, majoritatea provenind din familii care au înțeles rostul și locul științei de carte în viața omului. Sprijinul primăriei și al consiliului comunal a existat dintotdeauna, el fiind considerat nu doar o obligație de serviciu ci una moral-cetățenească de care depindea viitorul comunei.

IV.1.2. Școala de Viticultură din Miniș

Viața economico-socială a comunei promontoriale Miniș, bazată în mod tradițional pe viticultură, a cunoscut o schimbare substanțială o dată cu înființarea în anul 1881 a Școlii de

Vințăleri. Inițiativa a aparținut sătenilor speriați de perspectiva extinderii filoxerei în întreaga podgorie, cu efectele ei catastrofale; se mai avea în vedere ca pe lângă funcția de combatere a filoxerei școala să formeze specialiști (vințăleri) în viticultură, în prepararea vinurilor, tot mai prezente pe piețele națională și internațională.

Pe domeniul erariului din Miniș exista încă din anul 1835 o vie model pe lângă pivnița castelului, unde localnicii dar și alți viticultori din podgorie și-au însușit cunoștințe utile de vinificație. Această oportunitate a stat la originea demersurilor făcute în presa arădeană de către viticultori între anii 1870-1874 pentru înființarea școlii. Reacția forurilor administrative nu a fost cea mai promptă, trebuind să treacă zece ani până la primirea aprobării de înființare a instituției. Un aport decisiv la această rezoluție a fost adus de către intervențiile succesive către autorități ale marilor proprietari de vii și comercianți de vinuri grupați în Asociația Economică din Arad; ei urmăreau la rândul lor mărirea profiturilor prin practicarea unei viticulturi cu oameni școliți: vințălerii. Ca urmare a presiunilor constante ale sătenilor și ale marilor proprietari de vii, statul a renunțat în anul 1880 la ideea vânzării castelului și a viei de la Miniș. El le-a cedat Ministerului Agriculturii cu destinație specială pentru deschiderea de urgență a Școlii Viticole⁴⁴. La 1 octombrie 1881 au început în mod oficial cursurile cu 24 de

Localul vechii Școli Viticole din Miniș

elevi recrutați din rândurile sătenilor și dintre fiii podgorenilor din zonă²⁵. Pentru a atrage elevii spre școală au fost acordate burse de către comunele promontoriale ale podgoriei, Asociația Economică din Arad, de către corporații cât și de către marii proprietari. În acest context, încă din primul an 14 elevi erau bursieri, ei

beneficiind de masă și cazare gratuită⁴⁶.

În statutul de funcționare se preciza încă din primele paragrafe că procesul instructiv-educativ avea un pronunțat caracter practic, cu profilare pe viticultură dar se arăta că elevii își vor însuși și noțiuni practice de pomicultură, grădinărit și apicultură⁴⁷. Limba de predare era maghiara, dat fiind faptul că era o școală de stat iar durata cursurilor era de trei ani. În primii doi ani elevii primeau instruire teoretică și practică iar în ultimul an instruirea se făcea

exclusiv practic, pe lotul didactic al școlii. Anul școlar debuta la 1 octombrie și se încheia festiv la 31 iulie cu un examen ce dura trei zile; examenul se susținea în fața comisiei de examinare și a comitetului de supraveghere⁴⁸. Vârsta minimă de admitere a elevilor la școală a fost inițial de 16 ani, ei trebuind să aibă o constituție fizică robustă pentru a putea face față programei școlare ce punea accent deosebit pe instruirea practică. Ca pregătire teoretică anterioară se cerea ca elevii să fie absolvenți a cel puțin patru clase primare. În afara elevilor de la cursurile de zi se școlarizau „elevii extraordinari” care-și asigurau pe cont propriu hrana și cazarea. Exista și o a treia categorie de elevi, „elevii musafiri”, indivizi majori care își asigurau la rândul lor întreținerea pentru a se putea califica în viticultură, ei neavând obligația de a frecventa regulat cursurile. În privința procesului instructiv teoretic, programa școlară prevedea în esență două categorii de obiecte: cultura generală și specialitatea. La cultura generală o pondere însemnată în pregătirea viitorilor vițăleri o avea Matematica, Științele Naturii, Chimia și Contabilitatea. Dintre disciplinele de specialitate eșalonate pe parcursul a doi ani se evidențiau: Cunoștințe despre plante, Pedologia, Metode de înmulțire a viei și pomilor fructiferi, Soiuri de vii și pomi, Metode de tratament a bolilor viei și pomilor, etc.⁴⁹. Cunoștințele teoretice acumulate în primii doi ani erau puse în practică în ultimul an, când viitorii absolvenți efectuau lucrările practice pe lotul model, sub supravegherea cadrelor de specialitate. Fiecare lucrare practică care se efectua era precedată de o prelegere teoretică a profesorului, care demonstra mai apoi și practic modul de executare al lucrării.

La sfârșitul celor trei ani de studiu absolvenții primeau un certificat ce le asigura statutul socio-profesional de specialist în viticultură și vinificație în principal, iar în secundar în pomicultură și grădinărit. Timp de zece ani, între 1881-1891 au absolvit școala 61 de elevi la cursurile de zi și un număr neprecizat de elevi extraordinari și elevi musafiri. După 1891 școala a fost reorganizată atât în privința duratei cursurilor, de la trei ani la un an, cât și a programei școlare axată pe viticultură și vinificație. Concomitent cu demararea cursului pe durata de un an s-a luat inițiativa organizării cursurilor de iarnă cu durata de 2-3 săptămâni, în limba română, cu participarea localnicilor și a altor podgoreni din comunele promontoriale de la poalele Munților Zărandului.

Școala de Viticultură și Vinificație din Miniș a contribuit prin absolvenții ei la refacerea viticulturii din zonă în epoca postfiloxerică. Lotul didactic a produs material săditor rezistent la boală și s-au experimentat metode noi de creștere a producției viticole ce s-au extins în

podgorie și în regiunile viticole limitrofe⁵⁰. Pentru combaterea filoxerei s-au deschis primele cursuri pentru altoit la sediul școlii, în 1884 pentru elevi iar din 1888 primul curs practic de altoit pentru viticultorii locali. În același scop au fost testate metodele de tratare a solului cu sulfură de carbon și altoitul în verde⁵¹. Împreună cu specialiști veniți din Franța în anul 1892 elevii au altoit în uscat 793000 de butași cu soiuri locale și străine după metoda Richter. Metoda dădea rezultate, ea fiind singura care putea duce la refacerea potențialului viticol, fapt pentru care s-a propus extinderea ei în toate comunele podgoriei⁵². Soluțiile practice oferite de către școală au contribuit din plin la ridicarea prestigiului instituției care a pregătit până în 1911 538 de absolvenți pentru toată zona de vest a Transilvaniei. Asistența tehnică acordată de profesorii din Miniș a depășit incinta școlii, ei făcând demonstrații de altoire în verde, tăieri, circuitul coardelor sau chiar stropiri în viile podgorenilor⁵³. Directorul Școlii Viticole Victor Koszinski era în anul 1900 președintele Secției de viticultură și vinificație din cadrul Asociației Economice din Arad. Acest fapt arată o dată în plus locul și rolul ocupat de către centrul de studiu și producție din Miniș în agricultura județului Arad.

Strugurii conservați pentru iarnă la școala din Miniș erau trimiși direct la Palatul Imperial de la Viena sau la Palatul Gődöllő din Budapesta; soiurile preferate erau Chasselas, Țâța Caprii și Bacator Roz⁵⁴. Vinurile de Miniș, îndeosebi cele roșii, și-au făcut loc pe piața europeană ca urmare a medaliilor și diplomelor obținute la expozițiile de la Bruxelles (1888), Seghedin (1889), Paris(1900) și Munchen (1907)⁵⁵.

Din anul 1912 școala a intrat într-un program de restaurare, ea urmând să devină exclusiv centru de vinificație, personalul și elevii fiind mutați temporar la Diosig. În acei ani s-a construit o pivniță suplimentară pentru colecția de vinuri ce trebuia să funcționeze pe lângă instituție. Venirea războiului a schimbat pentru câțiva ani destinația școlii care a funcționat ca și spital militar până în 1918, când întregul patrimoniu a trecut la statul român⁵⁶. Ca urmare a unor probleme de ordin organizatoric și materiale, instituția și-a redeschis cursurile abia la 1 ianuarie 1921 sub titulatura de „Școala Inferioară de Viticultură”. Ea a funcționat după programele școlilor inferioare de viticultură din Vechiul Regat⁵⁷. Începând cu anul școlar 1921-1922, școala intrat cu adevărat în programul normal, ea având la acea dată un personal format din director, doi profesori, un supraveghetor, doi practicanți și 10 elevi. Un an mai târziu școala avea un personal didactic și de deservire compus din 11 persoane; ea era subordonată ierarhic Direcției de agricultură din Cluj⁵⁸. Programa școlară a celor trei ani de

studiu prevedea faptul că anul școlar era structurat în două semestre delimitate de vacanța de primăvară. Primul semestru corespundea programului de iarnă (1 septembrie- 1 aprilie); al doilea semestru acoperea programul de vară între 1 aprilie și 31 iulie. Dacă în primul semestru predomina instruirea teoretică, în cel de-al doilea accentul era pus pe instruirea practică. Vacanța de vară era de o lună de zile și se efectua de către elevi în serii planificate pentru a se putea întreține via și celelalte culturi. La sfârșitul fiecărui an de studiu elevii susțineau examene teoretic și practic la discipline de specialitate și colocvii la disciplinele de cultură generală. Elevii din anul terminal dădeau examen scris, oral și practic la Vinificație, Viticultură și Pomologie⁵⁹.

Durata cursurilor în perioada interbelică a oscilat între trei și patru ani, aceste modificări nu au produs schimbări radicale în planul de învățământ și programă, care s-au menținut cu foarte mici modificări. După 1924 personalul didactic și administrativ era compus din patru profesori, un medic, un secretar, patru șefi de cultură și un economist-magazioner. Numărul elevilor a crescut an de an, ajungând la 50, cifră care s-a menținut constantă până în preajma celui de-al doilea război mondial. Elevii erau recrutați dintre elevii a șapte clase primare care aveau o constituție fizică robustă și cel puțin 13 ani împliniți. Ei aveau zilnic un program teoretic până la amiază iar după amiaza făceau practică în plantațiile de vii sau pivniță. Toți elevii erau obligați să locuiască în internat unde erau atent supravegheați de către director și profesori, care-și aveau locuința în incinta școlii.

Activitățile extrașcolare aveau în marea lor majoritate o componentă cultural-artistică, un rol însemnat în această direcție avându-l Societatea de lectură a elevilor „Zorile” înființată în februarie 1928. Societatea avea organizare proprie, cu un președinte, secretar, bibliotecar și doi cenzori. Ea dispunea de o bibliotecă cu 400 de volume și de un aparat de radio care

Ștampila Societății „Zorile”

reușea să mobilizeze membrii la lectură sau audiții colective. Programele artistice prezentate de către membrii societății în afara școlii cu prilejul comemorării sărbătorilor naționale s-au bucurat de aprecieri elogioase din partea minișenilor cât și a locuitorilor din alte localități ale podgoriei. Piese de teatru, recitări de poezii și cântecele au contribuit la cultivarea gustului

pentru frumos în rândurile podgorenilor și au menținut în același timp treaz sentimentul patriotic, care s-a dovedit atât de necesar în schimbările dramatice petrecute pe scara istoriei în epoca ce a urmat.

Fondul funciar al școlii era compus din 7 ha de teren din care 5 ha cu vii și 2 ha grădină de zarzavat. În anul 1924 școala a fost împrăștiată cu 50 de iugăre de pământ arabil la Utviniș și a arendat 10 ha de teren la pepiniera Barațca⁶⁰. Prin aceste măsuri s-a reușit îmbunătățirea situației materiale a școlii care nu mai era obligată să se aprovizioneze de pe piață cu alimente la prețuri ridicate atât pentru elevi cât și pentru profesori. Achiziționarea noilor terenuri a dus în același timp la crearea unei baze practice de instruire mult mai complexă și mai eficientă sub aspect didactic. În urma intervenției directorului Dumitru Orghidan pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor, prin decizia nr. 10893 din 18 martie 1927, pepiniera Barațca a fost atribuită Școlii Inferioare de Viticultură din Miniș⁶¹. Prin atribuirea pepinierii Barațca și renunțarea la pământul de la Utviniș, fondul funciar a crescut de la 7 ha la 170 ha ocupate cu vii pe rod, vițe, portaltoi și livadă cu pomi.

După anul 1928, chiar în condițiile crizei economice, activitatea la școala din Miniș devine mai vie în toate planurile: organizatoric, didactic și gospodăresc, ca urmare a activității noului director inginerul Vasile Juncu. Tânărul și inimosul dascăl și viticultor a fixat obiectivele majore ale școlii în etapa următoare: răspândirea de cunoștințe generale despre viticultură, o rațională cultivare a viței de vie, găsirea unor căi de combatere a diferitelor boli ale viei, răspândirea de cunoștințe între viticultori prin conferințe și demonstrații la fața locului⁶².

În anul 1929 s-au făcut reparații capitale la clădirea școlii și la pepiniera Barațca, prilej cu care s-a introdus lumina electrică, apa curentă, canalizarea și instalațiile sanitare. S-a amenajat baia elevilor, s-au dotat laboratoarele cu aparatură iar biblioteca a primit cărți de specialitate și beletristică. Criza economică a lăsat unele urme în bugetul profesorilor care au suportat curbele de sacrificiu iar veniturile școlii au scăzut din cauza nevândării vițelor altoite și a reducerii prețurilor vinurilor. Inundațiile provocate de râul Mureș în primăvara anului 1932 au îngreunat situația economică a școlii. Treptat au fost depășite toate obstacolele iar școala și pepiniera Barațca au devenit modele de organizare pentru numeroase școli de profil din țară, care veneau în schimb de experiență. În același scop, bazele didactice de la Miniș și Barațca au fost vizitate de către studenți, oameni de știință și podgoreni. Un exemplu elocvent

în acest sens l-a reprezentat vizita celor 74 de kongresmeni din toată lumea, participanți la Kongresul Internațional de la București din anul 1929. Ei au apreciat în termeni elogioși instituția de învățământ viticol etalon din comuna Miniș, a cărei faimă au dus-o mai apoi mai departe, peste hotarele țării.

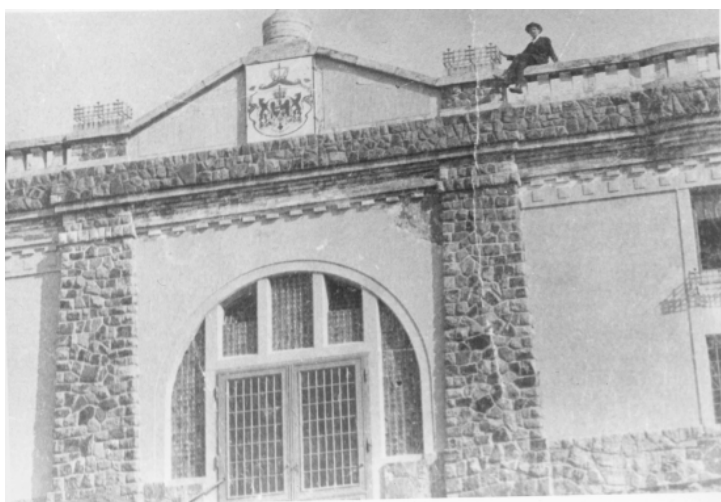
Legătura școlii cu podgoreni era foarte strânsă, ea contribuind efectiv la combaterea bolilor și dăunătorilor din viile acestora. După crearea stației meteo în anul 1931, acțiunea de combatere a bolilor și dăunătorilor s-a extins în întreaga podgorie, cu rezultate deosebite în planul practic-productiv. Acest mod de organizare a rețelei stațiilor de prognoză și avertizare a bolilor și dăunătorilor inițiat de către școală în Podgoria Aradului a servit drept model pentru alte podgorii din țară și a fost solicitat prin Ministerul Agriculturii și Domeniilor de către Ungaria și Bulgaria⁶³.

Colaborarea școlii cu Camera de Agricultură din Arad în direcția sprijinirii podgorenilor s-a materializat în conferințe și cursuri de specialitate susținute la sediu sau în diverse puncte din podgorie. Tematica cursurilor practice a avut un conținut divers: altoitul viței de vie, stropitul viilor, prepararea vinurilor, etc. S-au făcut de asemenea numeroase instructaje cu privire la aplicarea lucrărilor curente în vii și în pivnițe. Rezultatul acestor acțiuni sistematice nu s-a lăsat mult așteptat, cu importante beneficii pentru podgoreni din Miniș și celelalte localități care au ajuns să producă peste 40% din întreaga viță altoită din țară⁶⁴.

La cursurile de calificare pentru viticultori organizate în Miniș au participat și viticultori din alte județe. Un exemplu de acest fel a fost cursul organizat în anul 1935 pe o durată de 15 zile cu 31 de participanți din județele Bihor, Hunedoara și Timiș-Torontal, la care au participat și 150 de viticultori localnici. Acest curs poate fi considerat cel mai important atât prin problematica dezbătută cât și prin participarea în calitate de conferențieri a unor personalități și specialiști din domeniul viticulturii, în frunte cu profesorul I.C.Teodorescu. Cursanții au luat contact cu minișenii care au organizat împreună cu elevii o serie de festivități și serbări, prilej cu care au fost apreciate obiceiurile, portul popular, creația populară locală, toate păstrate nealterate de generații. A ieșit în evidență patriotismul localnicilor, eforturile considerabile depuse de ei pentru păstrarea ființei naționale într-o perioadă de recrudescență a revizionismului la granița de vest⁶⁵.

Prin profesorii și elevii anilor terminali Școala Viticolă a adus contribuții deosebite în privința introducerii și răspândirii în podgorie și în întreaga țară a rezultatelor proprii în

cercetarea științifică din viticultură și vinificație. În colaborare cu Camera Agricolă din Arad s-au experimentat, înmulțit și răspândit fermenți selecționați din rasele de drojdie cele mai valoroase, care au contribuit la creșterea calității vinului și a competitivității acestuia pe piața internă și externă. Vinurile de Miniș dar și cele din alte localități ale podgoriei s-au îmbunătățit astfel calitativ atât în ceea ce privește conținutul în alcool cât mai ales în privința însușirilor gustative. Calitatea vinurilor a rămas la standarde ridicate deoarece la insistențele specialiștilor de la Miniș au fost respinși hibridii producători direcți, fapt remarcabil având în vedere că în marea majoritate a podgoriilor din țară aceștia erau cultivați pe scară largă⁶⁶. Calitatea vinurilor trebuia să se revadă în beneficii substanțiale pentru cei ce trudeau un an de zile, fapt însă nesizabil până în anii '30 când principalii profitori erau angroșiștii care cumpărau vinul la prețuri extrem de mici. Pentru a se evita această verigă intermediară între producători și consumatori, Vasile Juncu a propus și a susținut organizarea Asociației Producătorilor Viticoli, a cooperativelor viti-vinicole. Prima cooperativă s-a înființat la Miniș în 1931 și a

Pivnița Școlii Viticole

unit viticultorii din localitate. Ea a servit ca model pentru alte cooperative din podgorie, care s-au înființat ulterior; școala a sprijinit efectiv cooperativa, punându-i la dispoziție pivnița proprie unde cooperatorii și-au depozitat vinurile în vederea alcătuirii partizilor mari și omogene. Vinurile depozitate erau îngrijite și stabilizate de către viticultori sub supravegherea

specialiștilor școlii. Cooperativele viticole organizate în scurt timp în întreaga podgorie s-au dovedit a fi rentabile pentru viticultori. Ele i-au sprijinit la nevoie pe viticultorii a căror suprafețe cu vii au fost afectate de calamități naturale.

Pe lângă munca la catedră și preocupările cotidiene profesorii de la Miniș și-au găsit răgazul de a publica studii și articole în presă și în revistele de specialitate. S-au evidențiat în această direcție inginerul Vasile Juncu și maistrul Porfirie Dâchi, care au colaborat fructuos cu Buletinul Agricol al Camerei de Agricultură Arad. După anul 1938 inginerul Nicolae David a

publicat articole de specialitate în revista „România Viticolă”, fondată în anul 1937 de către profesorul I.C.Teodorescu. Scurta perioadă de prosperitate a școlii și în general a viticulturii din vestul țării după depășirea crizei economice a fost brusc întreruptă de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, care a lăsat urma adânci, de neuitat. La 19 septembrie 1944 localul vechii Școli de Vințaleri din Miniș a fost distrus de bombardamentele trupelor hortyste. În perioada 1944-1948 cadrele didactice și personalul ajutător rămas în localitate au făcut eforturi deosebite pentru continuarea activității productive și de cercetare științifică. S-au încercat diverse soluții pentru amenajarea sălilor de clasă, a cantinei și dormitoarelor, în anexele fostei școli sau chiar în clădiri din comună. Cu toate eforturile făcute pe parcursul acelor ani, cursurile nu au putut reîncepe efectiv decât în anul 1948 când au demarat și lucrările la noul local al școlii care a fost finalizat în două etape între anii 1948-1950 și 1950-1952.

Legătura școlii cu comuna Miniș a fost vie, permanentă și de bun augur. Înființarea școlii la sfârșitul secolului al XIX-lea a contribuit la bunul renume al localității, la ridicarea standardului de viață și a gradului de cultură al locuitorilor. Sătenii au fost la rândul lor interesați să cultive legătura cu școala, să o permanentizeze, fiind conștienți că rolul socio-economic al acesteia depășește cu mult arealul geografic al localității. Localnicii și „domnii” de la Curte au trăit întotdeauna într-o simbioză perfectă, benefică pentru comunitate, podgorie și pentru întreaga viticultură a țării.

IV.1.3. Elita intelectuală

Elita intelectuală românească din Ardeal s-a format târziu în raport cu cea a celorlalte naționalități, îndeosebi cu cea maghiară și germană. În comitatul Aradului procesul a debutat timid la începutul secolului al XIX-lea, atunci când Moisă Nicoară a fost primul român care absolvă studiile universitare. Exemplul lui a fost urmat mai apoi și de către alți conjuđețeni cu dragoste de carte și cu dorință de afirmare în ocupațiile intelectuale care au fost secole de-a rândul interzise pentru români. Crearea Preparandiei în 1812 și mai apoi a Institutului Teologic (1822) au venit în întâmpinarea setei de învățatură a tinerilor arădeni care, în spiritul iluminismului epocii erau convinși că ridicarea națiunii era posibilă doar prin învățământ și cultură. Învățătorii și preoții români formați în cele două școli au devenit sfătuitoarii și

purtătorii de cuvânt ai unei întregi nații și îndeosebi ai truditivilor din lumea rurală care năzuiau de secole la împlinirea idealului național.

Dorința de emancipare cultural-națională a fost prezentă încă de la începuturi și în comunitatea rurală românească de la Miniș, din care s-au ridicat în acele timpuri învățători și preoți. Între absolvenții primei promoții ai Preparandiei din anul 1813 era înregistrat și tânărul Chitu Matei, minișan de origine, care a funcționat ca învățător la Covăsânț. În promoția anului 1818-1819 era înregistrat învățătorul Șeran Mihail iar la începutul secolului al XX-lea absolvea cursul special pedagogic militar al Preparandiei Demșorean Traian⁶⁷.

Alți doi tineri din Miniș au absolvit cursurile Institutului Teologic Ortodox din Arad: Nicolae Popovici, promoția 1833-1834 și Gheorghe Popovici, promoția 1874-1875⁶⁸. Atât Nicolae Popovici cât și Gheorghe Popovici au avut șansa de a păstori chiar în satul lor natal, primul timp de 43 de ani (1839-1872) iar cel de-al doilea între anii 1876-1883. La parohia din Miniș a funcționat o adevărată dinastie de preoți care au purtat numele de Popovici anterioară celor doi, reprezentată de Petre Popovici (1798-1822), Mihail Popovici (1808-1830) și Teodor Popovici (1821-1839)⁶⁹. Este posibil să fi fost o simplă coincidență de nume în cazul primilor trei dar în ceea ce-i privea pe Nicolae și Gheorghe Popovici este foarte probabil să fi fost o relație tată-fiu.

Spre deosebire de alte județe din vestul Ardealului, Aradul a avut șansa celor două instituții de învățământ mediu care au contribuit la formarea primului nivel al elitei românești. Pentru accesul la studiile universitare la Budapesta sau Viena tinerii români absolvenți ai școlilor confesionale trebuiau să urmeze cursurile gimnaziilor străine, plătind o taxă de școlarizare consistentă; de aceea foarte puțini fii de plugari din județ au reușit să obțină diplome universitare până la Marea Unire. La Miniș a existat un singur caz, cel al lui Sabin Pelle (n.1898), fiul preotului satului care și-a început studiile superioare de silvicultură în timpul statului austro-ungar și le-a încheiat în România reîntregită, el putând astfel fi considerat primul titrat al comunității.

Anul 1906 s-a dovedit a fi un an fast pentru elita locală, atunci s-au născut tinerii Rusanda Gheorghe (16 august), Dehelean Petru (31 august) și Miculiță Vasile (18 noiembrie)⁷⁰. Cei trei au văzut lumina zilei în familiile unor țărani fruntași care le-au dezvoltat dragostea pentru muncă și îndeosebi pentru carte, într-o perioadă de mare efervescentă națională. După absolvirea cursurilor școlii primare confesionale în 1918, cei trei au urmat

școlile secundare și universitare în statul român unificat. Ei au avut trei destine profesionale diferite: Rusanda Petru a fost inginer de căi ferate, Petru Dehelean avocat iar Miculiță Vasile economist. Se poate afirma că cei trei au declanșat o emulație în rândul tinerilor cu potențial ridicat din sat, ei putând fi încadrați în al doilea etaj al elitei intelectuale din Miniș, după cei din secolul al XIX-lea cu studii medii: cei cu studii superioare.

Miculiță Vasile

Constituirea României Mari a dus la formarea primelor licee românești la Arad și la Lipova, care au fost efectiv asaltate de către tinerii români lipsiți de secole de acest drept. Profitând de bunele legături cu școlile din orașe prin intermediul tramvaiului electric, o mulțime de tineri din podgorie s-au înscris la liceele teoretice „Moisă Nicoară”, și „Elena Ghiba-Birta”, la Liceul Industrial și Liceul Comercial din Arad sau la Liceul Comercial din Lipova. La Miniș a existat o furie și o fală a frecventării cursurilor școlilor secundare, care nu s-a finalizat însă cu absolvirea acestora în multe cazuri. Comunitatea locală avea o apreciere foarte mare pentru acești tineri care purtau cu mândrie chipiele cu emblema școlii și pe care-i numeau cu titlul generic de „studenți”. Dintre tinerii care au absolvit cursurile liceelor de specialitate până în 1950 se pot aminti: Sava Ioan, Demșorean Teodor, Curuț Petru, Topor Ioan, Sava Ioan („Saicu”), Sava Vasile, Bodea Vasile, Dragoș Ionel și Bodea Ionel. O mențiune specială pentru Iosif Musca, născut la 21 martie 1916 într-o familie modestă cu mulți copii care a fost primul absolvent al unui liceu militar din epocă⁷¹. Au fost și câteva cazuri în care tineri cu potențial ridicat și foarte muncitori au absolvit la sfârșitul deceniului patru cursurile Liceului de Băieți „Moisă Nicoară” din Arad. În această categorie îi regăsim pe Dragoș Gheorghe, Mladin Virgil, Vancu Gheorghe și Hancea Gheorghe, de vârste foarte apropiate (născuți între 1919-1921), care au absolvit cursurile învățământului superior, ducând astfel mai departe drumul deschis de către generația născută în 1906. Ei au reprezentat cel de-al doilea val al elitei intelectuale cu studii superioare din satul Miniș, fiind un produs sută la sută al sistemului educațional românesc interbelic. În privința destinelor profesionale a existat o paritate între cei patru: doi au fost medici iar ceilalți doi avocați. Din perspectiva

comunicării, a interferențelor și a colaborării cu consătenii s-au detașat însă net Dragoș Gheorghe și îndeosebi Vancu Gheorghe.

În timpul liceului și a studenției viitorul avocat Dragoș Gheorghe a fost inițiatorul și liderul echipei de fotbal „Minișana”, care reprezenta unul din punctele de atracție ale tineretului din sat. După absolvirea Facultății de Drept din București a fost angajat la sucursala Băncii Naționale din Arad, unde a îndeplinit funcții de răspundere. Legăturile sale directe cu satul au devenit mai rare dar cu toate acestea îi făcea plăcere ori de câte ori se ivea ocazia să evoce oamenii și locurile natale.

Vancu Gheorghe s-a născut la 28 mai 1920 într-o familie de oameni harnici și cumpătați, mama fiind țărăncă iar tatăl controlor la Calea Ferată Arad-Podgoria. După promovarea celor șapte clase primare la școala din sat, tânărul absolvent, fire iscoditoare și tenace, dotat cu inteligență scilicet, s-a înscris la Liceul „Moisă Nicoară” pe care l-a absolvit în anul școlar 1938-1939. A fost un iubitor al naturii, al locurilor natale, al dealurilor, a Mureșului și a lacurilor de la Ghioroc, dar mai presus de toate a iubit oamenii pe care i-a slujit toată viața în calitate sa de medic. Studiile în domeniul medicinei le-a făcut la București, în cadrul Institutului Medico-Militar, pe care l-a absolvit în anul 1945. După cei șase ani de medicină a

Vancu Gheorghe

mai urmat un an de specializare și a primit diploma cu titlul de doctor în medicină.

În timpul studenției la București sau a peregrinărilor la mii de kilometri distanță pe front, sufletul său a rămas mereu conectat la locurile natale și mai ales la grupul de tineri format în jurul său încă din anii de liceu. Firea sa carismatică, deschisă și comunicativă de pedagog și partener a constituit un adevărat magnet pentru mult mai tinerii săi prieteni Ciorogariu Gheorghe, Moș Vasile, Brădean Vasile, Orădan Vasile, Brâncău Ioan, etc. Pentru toți cei enumerați mai sus el a fost un model, un exemplu că elita se poate naște nu numai din tradiția familială ci și din inteligența nativă și foarte multă muncă. Cei care-l urmau peste tot în timpul vacanțelor de liceu sau studențești i-au urmat sfaturile, deși aveau obârșie țărănească, și au îmbrățișat profesii intelectuale de medic, inginer sau ofițer. Un caz mai deosebit dintre tinerii prieteni ai medicului Vancu a fost acela al lui

Brădean Vasile, care a ales să profeseze meseria de ofițer de marină, departe de casă, la Mangalia. Această decizie a fost probabil influențată de lecturile îndelungate ce se făceau în grupul de prieteni din „Aventurile submarinului și a echipajului Dox”.

Băciucu, așa cum era numit doctorul Vancu de către mai tinerii săi prieteni, a fost un formator de elită, el a făcut legătura dintre inteligența satului Miniș născută în jurul anului 1918 și aceea născută la începutul deceniului patru pe care el însuși a modelat-o. Doctorul Vancu Gheorghe a fost un profesionist desăvârșit, un om dedicat meseriei, un foarte bun diagnostician și practician, fapt dovedit în toate locurile de muncă unde a fost, începând cu Unitatea de vânători de munte de la Borșa și terminând cu Dispensarul medical din Aradul-Nou, de unde s-a pensionat. Pentru că a respectat jurământul lui Hipocrat acordând asistență medicală unui rănit din grupul de rezistență armată anticomunistă din comuna Dragomirești – Maramureș, a fost întemnițat în închisoarea de la Aiud între 4 octombrie 1950 și 2 octombrie 1954⁷². Cei patru ani de închisoare politică i-au marcat viața și profesia căpitanului-medic, care a mers însă mai departe neacceptând să cedeze în fața marginalizării și a presiunilor cotidiene făcute împotriva sa. Cu toate că avea „un dosar pătat”, a luptat cu sistemul, a reușit să obțină gradul II de medic primar medicină generală, a ținut conferințe și a organizat instruirii cu mai tinerii săi colegi. Spre apusul carierei a avut mulțumirea că tenacitatea și îndeosebi competența sa au fost recunoscute public în ziarele comuniste locale.

Spirit enciclopedic și autodidact, Vancu Gheorghe a vorbit fluent limbile franceză, engleză, maghiară, germană și a cunoscut rusa, italiana și chiar rroma.

Intelectualul rasat de origine țărănească, popular și supărător de modest uneori, își odihnește somnul de veci în cimitirul din satul natal, conform dorinței sale, cu fața spre Dealul Cladovei, de unde soarele și luna răsar la fel de frumos precum se întâmpla în timpul vieții sale pământești.

Hancea Gheorghe a fost un alt fiu al satului născut la 1 noiembrie 1921 din părinți țărani care prin muncă, disciplină și inteligență a împlinit un destin profesional de excepție. Rezultatele foarte bune la învățătură din școala primară și liceu l-au încurajat și ambiționat pe

Brădean Vasile

tânăr dar au mobilizat și familia, care a susținut demersul fiului de a urma Facultatea de Drept a Universității din Cluj. Cunoștințele acumulate în facultate le-a aplicat cu pricepere și distincție în posturile pe care le-a deținut ca funcționar în administrație, ca profesor de drept la Liceul Agricol Lipova sau la U.J.C.A.P.Arad în calitate de consilier juridic.

Poate mai presus de orice, avocatul Hancea Gheorghe a fost autoexigent cu sine, a considerat că a învăța nu este niciodată prea târziu, că munca sistematică menține spiritul și tinerețea. A confirmat acest crez al său reușind să-și finalizeze la 54 de ani lucrarea de doctorat în domeniul dreptului funciar la Facultatea de Drept a Universității București⁷³. Domnul Hancea Gheorghe s-a stins din viață în anul 1989 dar a rămas în memoria comunității ca primul intelectual al satului Miniș cu studii doctorale.

Hancea Gheorghe

A existat mentalitatea foarte răspândită în perioada interbelică potrivit căreia studiile secundare și universitare sunt doar apanajul bărbaților și nicidecum al femeilor, care trebuiau să urmeze cursurile primare, după care să rămână acasă, la avere și să-și întemeieze repede o familie. Această idee preconceptută s-a risipit treptat la începutul anilor '40, atunci când tot mai multe fete din Miniș și-au continuat studiile la școlile secundare din Arad și Lipova, după care o parte din ele au urmat institute de învățământ superior. A devenit chiar o tradiție la un moment dat ca elevele cu rezultatele școlare cele mai bune și care aveau și suportul material din partea familiei să urmeze cursurile Liceului de Fete „Elena Ghiba-Birta” din Arad sau ale Liceului Teoretic Mixt din Lipova.

În mod surprinzător dar poate nu întâmplător, primele opțiuni profesionale ale fetelor s-au canalizat spre domeniile ingineriei și economiei și deloc spre latura umanistă sau medicală. Din datele și mărturiile culese în timpul documentării, am constatat că primele reprezentante ale elitei intelectuale din Miniș au fost:

- Brad Doina-economistă (n.22.01.1927)
- Brașovan Maria-inginer textilist (n.30.03.1930)
- Radu Maria-inginer textilist (n.31.03.1930)
- Moș Anuța-inginer material rulant (n.29.09.1933)
- Neamț Delia-inginer chimist (n.1934)

-Moș Lucia-inginer agronom (n.21.11.1937)

Făcând o mică analiză a numelor menționate mai sus, constatăm în primul rând că numărul fetelor care au urmat și absolvit cursurile învățământului superior a fost cu mult mai mic decât al băieților (vezi și Anexa). Prima reprezentantă a sexului frumos care a încălcat tradiția păguboasă a fost d-ra Brad Doina, absolventă a Facultății de Comerț și Merceologie din București, reconvertită ulterior ca profesoară la Grupul Școlar al Uzinei de Vagoane și mai apoi la Grupul Școlar U.C.E.C.O.M. Arad⁷⁴.

Brașovan Maria a revenit la Arad după terminarea Facultății de Inginerie Textilă din Iași și a muncit peste douăzeci de ani la Uzinele Textile „TEBA” și U.T.A., unde a deținut funcțiile de inginer-șef și director adjunct. Ultimii zece ani de activitate până la pensionare a funcționat ca profesor și mai apoi ca director la Liceul Textil Arad. A fost un foarte bun specialist și un bun organizator, dovadă stând în acest sens funcțiile de conducere îndeplinite pe parcursul carierei. A dorit foarte mult să locuiască în casa părintească din Miniș, dar o boală nemiloasă i-a curmat viața prematur la 16 octombrie 2000⁷⁵.

Familia Moș Teodor a avut meritul de a ridica două intelectuale chiar din prima generație a satului Miniș. Dovedind astfel că a avut deschidere spre nou, că a acceptat să facă eforturi materiale mari pentru a susține acest demers.

Exemplele prezentate cât și altele ce au urmat, confirmă schimbările structurale în concepția și tradiția locală, unde din familiile de plugari s-a ridicat elita feminină care vine ca o întregire necesară și benefică a celei tradițional-bărbătești afirmată încă din secolul al XIX-lea.

După instaurarea regimului comunist procesul de formare și afirmare a elitelor locale a continuat așa cum era și firesc, dar treptat el a primit o componentă ideologică însemnată care s-a dovedit a fi păguboasă pe plan profesional. Pe de altă parte nu trebuie să fim derutați de faptul că o bună parte din absolvenții cu studii superioare de la Miniș și-au încheiat studiile în anii de început ai regimului comunist, deoarece ei au fost formați în epoca precomunistă, continuându-și studiile cu vechii dascăli. Elita intelectuală a satului Miniș a fost diversă ca profesii și numeroasă raportând-o la numărul total de locuitori și s-a bucurat dintotdeauna de dragostea și aprecierea concetățenilor.

IV.2. Biserica

Parohia satului Miniș a fost menționată în documente încă din secolul al XIV-lea ca aparținând ritului greco-oriental. Astăzi știm cu certitudine că bisericile localității au fost construite din vechime pe una din cele două văi principale ale satului, care poartă acest toponim-martor de sute de ani⁷⁶. În anul 1729 a fost sfințită biserica din lemn a satului Miniș ce purta hramul „Sfinții 40 de mucenici”. Cu siguranță ea a fost ridicată în locul sau chiar pe locul alteia mai vechi, care este posibil să nu mai fi corespuns atât din punctul de vedere al mărimii cât și al stării materiale. Noua biserică nu a rezistat nici ea mai mult de trei decenii, ruinându-se la rândul ei. Pentru a se evita repetarea unei astfel de situații, locuitorii satului au hotărât să ridice o biserică nouă din piatră și cărămidă. Ridicarea noii biserici implica asigurarea a cel puțin două condiții majore: fonduri consistente și eliberarea autorizației de construcție de către autoritățile austriece și Mitropolia Ortodoxă de la Carloviț.

Clădirea vechii biserici din Miniș

Întâmplarea fericită a făcut ca la începutul secolului al XVIII-lea pe fondul revirimentului economic major să se stabilească în podgorie familiile bogaților comercianți greci (mecedo-români), care au contribuit la ridicarea bisericilor din piatră de la Miniș,

Ghioroc, Cuvin și Păuliș. Prin monumentalitatea lor noile biserici trebuiau să impună în concepția ctitorilor legea lor ortodoxă⁷⁷. Ajutorul material primit de către minișeni din partea „grecilor” a fost determinant în obținerea autorizației de construcție din partea autorităților la 27 octombrie 1766. Abia în anul următor, la 2 mai 1767, mitropolitul de Carloviț, Pavel Nedelcovici, a trimis mai departe documentul de aprobare comunității bisericești din Miniș. Din acel moment s-a edificat noua biserică, care a avut asemenea celei vechi hramul „Sfinții 40 de mucenici”. Între anii 1773-1775 vestitul pictor arădean de origine aromână Ștefan Tenețchi a executat iconostasul, fapt care dovedea starea materială a enoriașilor⁷⁸. Mai multe icoane din vechiul iconostas se află și astăzi în păstrare în colecția de artă bisericească de la Mănăstirea Arad-Gai.

Documente despre preoții parohiei ortodoxe din Miniș avem din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, chiar din anul 1767, anul construirii a primei biserici din piatră, când este menționat preotul Moise Căsăpescu care a fost succedat mai apoi, în 1791 de către preoții Lazăr Oprovici și Petru Petrovici. Începând din acea perioadă și până în 1857 au fost cazuri frecvente în care în parohie au servit câte doi preoți, situație ce confirmă încă o dată starea materială bună a enoriașilor. Între anii 1798-1822 titularul parohiei a fost Petre Popovici alături de care a slujit și Mihail Popovici (1808-1830). În aceeași perioadă au mai slujit sporadic la Miniș preoții Gheorghe Curuț (1812) și Ilie Torneschi (1816). Documentele oficiale ale parohiei ne arată că începând cu anul 1822 și până în 1839, păstorul comunității religioase din Miniș a fost Vasile De Boitor secondat de către Teodor Popovici. Până în 1834 el semnează cu acest nume care indică un grad de nobilitate, după care apare cu numele simplu Vasile Boitor.

Din 1839, după retragerea lui Vasile Boitor vine la parohie Nicolae Popovici, care păstorește alături de Teodor Popovici, amândoi având calitatea de preoți parohi. Din anul 1843 și până în 1857, al doilea preot al parohiei alături de Nicolae Popovici a fost Teodor Putici⁷⁹.

Preotul Nicolae Popovici a fost originar din Miniș (n. 1812), primul localnic cu studii teologice, promoția 1833-1834 a Institutului Teologic Ortodox din Arad, hirotonit de către episcopul Gherasim Raț în anul 1835. Teodor Putici (n.1810) a fost hirotonit de către I.P.S. Maxim Manuilovici în anul 1835. Ambii preoți erau căsătoriți așa cum cerea datina, fiecare având câte două fete⁸⁰.

La 51 de ani, vârsta deplinei maturități profesionale, Nicolae Popovici a fost ales asesor consistorial, o funcție importantă în ierarhia preoțească, dovada aprecierilor de care se bucura în eparhie. În martie 1869, în timpul păstoririi sale s-a introdus scrierea cu grafie latină în actele oficiale bisericești ale parohiei în locul celor chirilice⁸¹.

În conformitate cu principiul sinodalității lansat de către mitropolitul Andrei Șaguna după constituirea Mitropoliei Ardealului, implicarea mirenilor a constituit un fapt curent în organizarea vieții bisericești a comunei Miniș. Preotul Nicolae Popovici era sfătuit și ajutat în activitate de către Adunarea și Comitetul parohial local. Din comitetul parohial al anului 1871 făceau parte credincioșii: Lazăr Sârb, Peti Onu, Demșorean Nicolae, Moș Petru, Șeran Petru, Șeran Vasile, Rotaru Ioța, Rusanda Petru, Bărbătei Florea, Dănilă Gheorghe și învățătorul Antoniu Coșa în calitate de secretar⁸². Primarul comunei politice semna întotdeauna alături de membrii Comitetului, el fiind solidar cu hotărârile luate îndeosebi în problemele de ordin financiar. Din anul 1871 avem menționat și numele episcopului Bisericii ortodoxe din Miniș, în persoana lui Sârb Lazăr, care ținea evidența veniturilor și cheltuielilor bisericii. Veniturile proveneau din cele adunate cu tasul, de pe lumini, cununi, scaune, din vânzarea ierbii din „morminți” și din ocolul bisericii, din gloabe, din trasul clopotelor și din prapuri. La capitolul cheltuieli erau consemnate cele legate de plata craznicului și a prescurăriței, de spălatul veșmintelor și de cumpărarea luminilor, uleiului, cărbunelui și tămâiei⁸³. Actele oficiale purtau pe lângă semnăturile preotului și ale membrilor Comitetului parohial, în mod obligatoriu pecetea bisericii din ceară roșie care simboliza pe cei 40 de Mucenici. Avera bisericii era evaluată la sfârșitul secolului al XIX-lea la 19600 florini. Bunurile imobiliare constând din clădirea bisericii și cele opt iugăre de pământ extravilan erau înregistrate cu 13000 de florini iar averile mobile constând din mobilier, fonduri și fundații erau de 6600 florini⁸⁴. Datele contabile ne arată că biserica din Miniș a fost bine administrată pe timpul îndelungatei activități în parohie a preotului Nicolae Popovici și a celorlalți preoți parohi.

Între anii 1872-1876 biserica a avut preot pe Teodosiu Mateiu cu funcția de administrator parohial. Din februarie 1876 și până în toamna anului 1883 a funcționat la Miniș Georgiu Popovici. El a fost cel de-al doilea preot care s-a născut și a activat în satul natal după Nicolae Popovici, care este foarte posibil să fi fost chiar tatăl său. Din cauze rămase încă necunoscute el a rămas la Miniș doar opt ani, locul său fiind preluat de către tânărul preot Ioan Cimponeriu (n.1858), care a fost sfințit diacon la 19 iulie 1883 și mai apoi preot la 8

septembrie în același an, de către episcopul Ion Mețianu. Înainte de a urma cursurile teologice, preotul Cimponeriu a urmat trei clase reale și cursurile Preparandiei arădene⁸⁶. A locuit în sat la numărul 22 împreună cu soția Ecaterina și cu cei patru copii, trei băieți și o fată.

În anul 1896 parohia din Miniș a rămas din nou vacantă, ea fiind suplinită timp de doi ani și jumătate de către administratorii parohiali Constantin Puticiu, Valeriu Maleșiu, Fabriciu Manuilă și de către preotul Nicolae Lungu din Ghioroc. Îndelungata perioadă de provizorat s-a sfârșit o dată cu instalarea în februarie 1899 a preotului Petru Pelle, cel care s-a împământenit în localitate, ieșind la pensie în august 1933.

Preotul Petru Pelle s-a născut la 28 octombrie 1873 în localitatea Ursad din județul Bihor; după absolvirea a șase clase gimnaziale la liceul din Beiuș a urmat cursurile de teologie la Arad și le-a absolvit în 1896, fiind hirotonit la 25 aprilie 1898. A avut împreună cu soția Maria, originară din Drauț (județul Arad), doi copii: Sabin (n.1898) și Cornelia (n.1900). Fiul Sabin a studiat silvicultura și a devenit inginer, el fiind de altfel, așa cum s-a menționat într-un capitol anterior, primul absolvent al unui institut de învățământ superior din satul Miniș.

În cei 35 de ani de activitate neîntreruptă, Petru Pelle s-a preocupat în egală măsură de îndrumarea sufletească a credincioșilor cât și de buna administrare a patrimoniului bisericesc. La începutul secolului al XX-lea păcatul concubinajului a stat în atenția preotului, care a reușit să limiteze acest flagel. Pe tot parcursul epocii căsătoriile nelegiuite n-au depășit numărul de cinci, la o populație de peste 1250 de locuitori, fapt pozitiv în raport cu alte localități din județ⁸⁸. Munca pastorală susținută și echilibrată în același timp a preotului Pelle, a făcut ca neoprotestanții să nu aibă prozeliți, comunitatea rămânând omogenă din punct de vedere religios. A existat doar un singur caz până în 1918, în care un credincios ortodox a trecut la cultul baptist⁸⁹.

Calitatea de director școlar a preotului Petru Pelle a fost foarte bine apreciată de către Senatul școlar și Consistoriul arădean. Școala confesională din Miniș a fost bine susținută de către Antistia locală, astfel încât, cu mici excepții, rezultatele școlare s-au situat peste media județului. Cu suportul material al bisericii și al comunei politice s-a asigurat salariul învățătorului, manualele școlare și combustibilul pentru iarnă, până la statificarea învățământului primar de după 1918.

Averea bisericii din Miniș a continuat să fie bine gospodărită și sub mandatul preotului Pelle, ea cunoscând un salt valoric apreciabil, de la 43278 coroane în 1904, la 68725 coroane

în 1918⁹⁰. Creșterea cuantumului averii de la începutul secolului al XX-lea în raport cu cel de la sfârșitul secolului al XIX-lea se explică și prin introducerea în suma totală a contravalorii patrimoniului școlii confesionale. Se poate observa că fondul funciar bisericesc din intra și extravilan a crescut cu patru iugăre față de sfârșitul secolului al XIX-lea, ajungând astfel la 12 iugăre.

Viața bisericească a satului Miniș s-a derulat pe alte coordonate după realizarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. Centrul de greutate al activității bisericești s-a deplasat din domeniul național-școlar spre perfecționarea pastorației, administrației și asistenței sociale. La inițiativa sinodului parohial local, în anul 1923 au fost cumpărate trei clopote noi în locul celor vechi, care au fost rechiziționate de către autorități în timpul primului război mondial. Cele trei

Clopotele vechii biserici - 1923

clopote de 285 kg, de 190 kg și respectiv 40 kg, au costat în total 77250 lei, suma fiind colectată de la credincioși⁹¹. A existat doar o singură excepție: clopotul mic a fost plătit integral de către familia lui Mayer Adam, măcelarul satului, de religie romano-catolică. Gestul în sine confirmă încă o dată buna conviețuire dintre oamenii satului indiferent de etnie și religie. Dragostea sătenilor

pentru biserica lor a fost nemăsurată, ea dovedindu-se și cu prilejul turnării clopotelor la atelierul „Biszak” din Ghioroc, când o mulțime dintre ei și-au donat banii de argint pentru a îmbunătățirea timbrului lor⁹².

În iunie 1924 Petru Pelle a cedat casa parohială comunității spre a servi ca și casă culturală cu cele trei camere cât și grajdul pentru a fi transformat în sală de joc pentru tineret. Pentru amenajarea celor două obiective el a donat și chiria încasată până atunci din arenda casei parohiale în valoare de 2500 de lei. Gestul său se explica nu numai prin aceea că avea o locuință proprie în sat ci mai ales prin aceea că înțelegea rolul determinant al culturii în

revoluția națională propusă de statul român după 1918, în care casele culturale jucau un rol însemnat⁹³.

Moartea prematură a învățătorului Traian Fridrich la 17 ianuarie 1925 a lăsat un gol imens atât la școală cât și la biserică, care a rămas fără cantor și dirijor de cor. Preotul Pelle și sătenii au respins pe suplinitorul trimis în mijlocul anului școlar în locul celui decedat, deoarece acesta „nu știa cântul și tipicul bisericesc”. Într-un memoriu trimis Revizoratului Școlar se cerea un învățător care să întrunească și calitățile de cantor „deoarece biserica nu avea atâta avere să-și țină cantor plătit”⁹⁴. Problema cantorului a mai trenat până în septembrie 1926, când noul învățător Ștefan Trifu a fost ales cantor și dirijor al corului cu acordul Comitetului parohial. Plata cantorului s-a făcut de către săteni, în bucate, câte 10 kg de porumb sau grâu sau, 60 de lei pe fiecare număr de casă. Exigențele enoriașilor față de cantor ne indică faptul că slujba de la biserică era trăită intens, enoriașii neadmițând improvizația sau impostura care era socotită un atentat la sentimentul lor religios.

Biserica se afla în anul 1925 într-o stare deplorabilă: geamurile erau sparte, ploua în turn, lemnul de la acoperiș și ușile erau putrede iar scaunele nu se mai puteau folosi. Starea avansată de deteriorare se datora faptului că ea n-a mai fost renovată din anul 1880. Comitetul parohial compus din: Mârza Simion, Șeran Ioan, Topor Gheorghe, Haiduc Gheorghe, Moș Vasile, Bobâlnă Mitru, Topor Ioan, Șeran Lazăr, Casap Gheorghe, Bătrâna Petru, Ardelean Nicolae, Moș Tănăsie și Ardelean Matei, a hotărât la 10 mai 1925 „facerea preliminariilor și a aruncului cultural pe credincioși” în scopul renovării bisericii. Inițiativa demarării lucrărilor a venit din partea preotului Petru Pelle, președintele Comitetului parohial. Darea culturală a acoperit cea mai mare parte din cei 400000 lei necesari reparației; ea a fost împărțită în zece clase, în funcție de starea materială a credincioșilor, pornind de la 100 de lei și ajungând până la 5000 de lei. Prin această măsură echitabilă aruncul în sumă totală de 376400 de lei a fost adunat de la săteni până în noiembrie 1925²⁵.

Meșterul Ioan Wittib din Lipova a câștigat licitația pentru repararea bisericii cu 400000 de lei, obligându-se să plătească și arhitectul, care controla modul de desfășurare a lucrărilor în conformitate cu planul și devizul. Termenul de predare a fost fixat pentru 20 octombrie 1925, recepția definitivă făcându-se la 11 noiembrie 1925 după o atentă verificare făcută de către arhitectul Teodor Cioban. Sfințirea bisericii renovate din Miniș s-a făcut ulterior de către episcopul Aradului Grigorie Comșa „Cărturariul”.

Iconostasul bisericii a fost la rândul său renovat de către pictorița Domnica Ispravnic, care a executat lucrarea evaluată la 20000 de lei, gratuit. Biserica a asigurat pentru refacerea picturii iconostasului o schelă și a suportat contravaloarea vopselelor⁹⁶.

Îmbolnăvirea preotului Petru Pelle în anul 1931 a dus treptat la imposibilitatea exercitării în totalitate a sarcinilor de serviciu și în cele din urmă la vacantarea parohiei la 1 ianuarie 1933. La acea dată parohia de clasa a II-a Miniș avea o avere de 32 iugăre cadastrale pământ arabil, două cânepiști, opt drepturi de pădure și izlaz și casa parohială. Din cele 32 de iugăre, 6 iugăre și 800 de stânjeni arabili erau în sat iar restul la Utviniș, pământ primit în urma reformei agrare⁹⁷.

Biserica a fost administrată până în toamna anului 1933 de către preotul Coriolan Puticiu, sprijinit de către membrii Consiliului parohial Miniș din care făceau parte: Minuliță Ioța, Voica Petru, Sava Petru, Dehelean Vasile, Sârb Nicolae, Șeran Ioan, Șeran Lazăr, Sânjeorzan Teodor, Florinca Mihai, Petrișor Nicolae, Bătrâna Vasile, Dragoș Nicolae, Topor Simion, Stoian Vasile și Mârza Gheorghe. Administratorul parohial a colaborat bine cu episcopii Bobâlnă Nicolae, Haiduc Nicolae și Dehelean Gheorghe. Dovada buneii administrări a bisericii o constituiau cei 10320 de lei „bani de-a gata” obținuți la sfârșitul anului financiar 1932, în plină criză economică⁹⁸.

La începutul lunii octombrie 1933, parohia vacantă din Miniș a fost ocupată de către preotul Nicolae Vancea, un tânăr de 26 de ani, însoțit de către soția sa Zoița și de cei trei copii, Doina, Ovidiu și Dan. Noul preot a continuat activitatea pastorală și administrativă a predecesorului său, colaborând strâns cu Adunarea și cu Consiliul parohial. O primă măsură a fost aceea a clarificării situației juridice a casei parohiale, care a fost trecută în cartea funciară de pe școala confesională pe Sfânta Biserică. În martie 1935 fosta școală confesională a fost declarată casă parohială și s-a trecut la repararea ei. Lucrările de reparații au fost făcute de către meșterul Anton Hofman din Păuliș în anul 1936, valoarea totală a lucrării ridicându-se la 39270 lei. Cu acel prilej au fost înlocuite toate ușile și ferestrele, ele aflându-se într-o stare deplorabilă⁹⁹.

După pensionare, preotul Pelle a continuat să sprijine biserica cu sfaturile și experiența sa, în calitate de membru al Consiliului parohial, până la decesul său survenit la 12 decembrie 1936.

Bătrânul tei din fața casei parohiale, martorul atâtor evenimente din viața comunității și îndeosebi a jocului satului, a căzut victimă unei furtuni în vara anului 1937. Din trunchiul său localnicii au confecționat toaca bisericii, ei dând dovadă și de această dată de mult simț practic. În luna noiembrie a aceluiași an au fost alocați 3000 de lei pentru repararea ceasului din turnul bisericii.

Vechea clădire din fața Sfintei Biserici, care a servit ani de-a rândul ca sală de joc, a fost demolată la începutul anului 1938, în ideea edificării unui cămin cultural care lipsea atât de mult satului Miniș.

Din punct de vedere organizatoric, la 30 aprilie 1939, Ardelean Adam l-a înlocuit în postul de cantor al bisericii pe învățătorul Dimitrie Vlad. Salariul anual al cantorului a fost fixat la 1500 lei pe an, el mai primind în plus de la fiecare înmormântare cu intrare în biserică o sută de lei și cincizeci de lei de la o înmormântare simplă¹⁰⁰.

Participarea preotului Vancea la Mișcarea și rebeliunea legionară din ianuarie 1941 a dus la înlocuirea lui în decembrie același an cu Gheorghe Popa, care a funcționat la Miniș până la 1 octombrie 1947.

Evenimentele din 14-20 septembrie 1944 au creat mari probleme în parohie, a fost distrusă biserica, au fost distruse gospodăriile, au murit enoriașii. Principala preocupare a preotului și a sătenilor a fost aceea a refacerii bisericii. Inițial, Comitetul bisericesc a propus repararea bisericii vechi bombardate, cu executarea unor modificări constructive, dar la 24 februarie 1946, Adunarea parohială a decis demolarea vechii biserici și construirea alteia noi, în stil gotic, pe un aliniament nou, mai spre stradă¹⁰¹. Sătenii au dat dovadă și de această dată de multă promptitudine și dărnicie, donând 20900 litri de vin pentru comercializare în vederea procurării materialelor necesare construirii noii biserici. În luna aprilie 1946 au intrat în contul bisericii 22000000 de lei proveniți din vânzarea a 10000 litri de vin angrosistului arădean Alexandru Zeisler. Cu acești bani s-au achiziționat în vara anului 1946, 62000 de cărămizi, urmând să mai fie cumpărate încă 29000 de bucăți aflate în fabricație.

Edificarea bisericii doar din banii comunității nu era posibilă și de aceea s-a încercat obținerea unor subvenții de la stat. Probabilitatea de a obține fonduri pentru biserică de la stat în acei ani era extrem de mică și de aceea s-a încercat o intervenție personală, „o pilă” la primul ministru Petru Groza. Doamna Hagya, cunoaștință a primului-ministru a încercat acest demers fără să obțină însă vreun ban¹⁰². Lipsa fondurilor și plecarea intempestivă a preotului

Gheorghe Popa la 1 octombrie 1947 a dus la amânarea lucrărilor de construire a bisericii. Până la numirea unui nou preot, episcopia a hotărât ca parohia să fie administrată de către preoții Gheorghe Barbă și dr. Gheorghe Lupșa din Păuliș, care urmau să facă serviciul săptămânal alternativ.

În luna noiembrie a anului 1947 a fost numit preot Octavian Draja, dar minișenii l-au respins deoarece nu doreau preot numit ci „voiau să-și aleagă preotul lor în deplină libertate”. Petiția trimisă de către localnici episcopiei a avut înțelegere din partea forului conducător, care a renunțat la soluția titularizării preotului Draja din Mișca¹⁰³. Atitudinea cetățenească manifestată cu acel prilej evidenția forța, personalitatea satului în probleme comunitare de interes major.

Ocuparea postului de preot s-a amânat și în anul următor cu toate că exista o listă de candidați selectată de către Consiliul parohial, din care făceau parte preoții Ioan Gherman din Bârzava, Aurel Luca din Zărand și Ioan Iancu din Dieci. În lipsa preotului titular s-a ales totuși comitetul de construcție a bisericii în toamna anului 1948, format din Barbă Gheorghe-președinte, Vlad Dimitrie-secretar, Topor Onu, Brașovan Adam și Dragalina Simion-membri. Ei urmau să întocmească împreună cu un arhitect proiectul de lucru pentru a putea fi prezentat spre aprobare Adunării generale¹⁰⁴. La 10 octombrie 1948 Consiliul parohial din Miniș propunea episcopiei numirea preotului Gherman Ioan ca administrator parohial pentru a se demara lucrările de construcție. Consiliul eparhial a răspuns propunerii la 30 noiembrie 1948 printr-o adresă în care anunța Adunarea și Consiliul parohial local că începând cu 1 decembrie preotul Baltă Traian din Covăsânt a fost numit administrator parohial¹⁰⁵.

Pe parcursul primăverii anului 1948 au fost executate 70 de scaune din stejar, după modelul celor de la biserica din Cuvin. De executarea scaunelor pentru biserica nouă s-a ocupat Orădan Vasile, funcționar la C.F.A.-P. și membru în Consiliul parohial¹⁰⁶.

Preotul Baltă Traian a preluat oficial averea parohiei de la preotul Gheorghe Barbă la 30 ianuarie 1949. Cu acel prilej a preluat și vinul de la via parohială, în cantitate de 100 de litri. Averea bisericii la acea dată consta din 3,55 ha arabil, 0,61 ha vie, casa parohială cu grădină și intravilan, două cânepiști și două drepturi de pădure și pășune. De averea bisericii mai aparțineau o sesie cantorală de 3 ha și o sesie crâznicească de 2 ha, ambele în hotarul comunei Andrei Șaguna. Sesia cantorală era folosită de către Popovici Grigorie, cantorul corului, iar sesia crâznicească de către Ioțca Zamfir. Cantorul oficial Ardelean Adam era plătit cu bani,

conform înțelegerii încheiate cu Consiliul parohial¹⁰⁷. Până în luna august 1949 Baltă Traian a slujit fără plată, situație în care localnicii au hotărât să plătească o dare pentru plata salariului preotului, care se ridica lunar la 4160 lei. Și în acest caz sătenii au reacționat solidar, dejucând manevrele regimului comunist ateist care se înteteau de la o zi la alta. Până la sfârșitul anului manevrele noilor autorități continuă, încercându-se luarea unei părți din materialul lemnos pregătit pentru construcția noii biserici, pentru a se construi scena de la căminul cultural. Adunarea parohială întrunită în a doua zi de Crăciun a anului 1949 a respins solicitarea Comitetului Provizoriu local, recomandând o colectă pentru încheierea lucrărilor la scenă¹⁰⁸.

Presiunea noilor autorități s-a resimțit și în privința sesiei parohiale de 3,55 ha arabil și 0,61 ha vie, care fost „pusă în cele din urmă la dispoziția Comitetului parohial” de către preotul Baltă Traian, care a renunțat practic la averea bisericii. Renunțarea la sesie nu era întâmplătoare într-o perioadă în care cotele și cooperativizarea agriculturii erau cuvinte de ordine ale comuniștilor¹⁰⁹.

După reforma învățământului autoritățile au interzis ca slujbele să se mai officieze în școală, astfel că s-a găsit soluția ca până la construcția noii biserici ele să se țină în una din camerele de la stradă ale casei parohiale. Acest provizorat a contribuit la continuarea demersurilor pentru demararea lucrărilor la noul locaș de cult, care s-au prelungit până în anul 1956 când s-a primit autorizația pentru construcție. Proiectul bisericii era în stilul arhitectonic al barocului vienez, obișnuit în Banat, cu șarpantă din lemn acoperită cu țiglă profilată și tablă zincată¹¹⁰. Prima etapă a lucrărilor a ținut trei ani, timp în care s-a pus fundația și s-au ridicat o parte din ziduri, după care lucrările au fost sistate. În 1964 s-a obținut cu mare greutate a doua autorizație, demarându-se astfel a doua etapă constructivă în care s-a edificat turnul și acoperișul, s-a făcut tencuiala interioară și s-a introdus curentul electric. Începând cu anul 1965 biserica din Miniș a intrat în folosință cu toate că lucrările nu s-au încheiat și în consecință nici nu era sfințită. Preotul Traian Baltă s-a transferat în anul 1967 la parohia din Covăsânt, în locul său venind preotul Emilian Bența, care a continuat lucrările cu energie sporită, având sprijinul necondiționat și generos al credincioșilor.

În cea de a treia etapă au fost finalizate lucrările cu executarea tencuiei exterioare, a iconostasului, a picturii (frescei) din interiorul bisericii și au fost montate clopotele în turn. O mențiune pentru calitatea picturii realizate în frescă de către pictorul Răducanu din București.

Sfințirea Sfintei Biserici din Miniș cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena” s-a săvârșit în anul 1971, de către episcopul Teoctist Arăpaș-al Aradului, astăzi patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, în prezența unui număr mare de credincioși care-și regăseau astfel echilibrul sufletesc în noua casă a Domnului, după un sfert de secol de provizorat și speranțe.

Alături de valorile imobiliare și mobiliare menționate în listele de avere, biserica din Miniș a deținut în biblioteca sa carte bisericească veche, editată începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea îndeosebi la Tipografia Episcopiei Râmnicului dar și la Buda, Blaj sau Sibiu. Zeci de exemplare de carte veche au ajuns în zona Văii Mureșului dar și a Podgoriei în contextul propagandei ortodoxe din Principate spre românii de dincolo de Carpați.

La Miniș, în biblioteca parohială existau trei cărți bisericești din secolul al XVIII-lea, tipărite la Râmnic: „Liturgierul” din 1759, „Moliftelnicul” din 1768, și „Psaltirea” din 1791. Toate au fost scrise cu caractere chirilice și sunt legate în piele. De la începutul secolului al XIX-lea existau alte trei lucrări editate la Buda: „Despre deatorințele

Clădirea noii biserici

preasviterilor” (1817), „Gramatica ungurească” (1832) de Petru Maler și „Octoiul cu catovasier” (1826)¹¹¹. Și aceste cărți au fost tipărite în totalitate cu caractere chirilice. După 1840 a crescut numărul cărților tipărite peste Carpați sau în Ardeal și care circulau în zonă și implicit la Miniș. În biblioteca parohiei regăsim opt cărți tipărite între 1844 și 1896, dintre care trei cu caractere chirilice și cinci cu caractere latine: „Scientia Sfinei Scripturi” (1844) de Timotei Cipariu, „Hronica românilor și a mai multor neamuri” (1844) de Gheorghe Șincai, „Tipic bisericesc” (1851), „Viața Domnului Nostru Isus Hristos” (1851) de Constantin Diaconovici Loga, „Istoria Bisericii Ortodoxe Universale” (1862) de Andrei Șaguna, „Catehism bogat creștinesc” (1865), „Catehismul mic” (1875) și „Evhologiu-bogat” (1876)¹¹². Din cele opt cărți vechi doar două sunt laice, restul fiind de rit sau cu conținut bisericesc. În privința locului în care au fost tipărite se observă că doar două erau de peste Carpați, restul

fiind opere ale meșterilor tipografi de la Sibiu, Blaj sau Buda. Prezența cărții vechi bisericești și laice în biblioteca parohială din Miniș reprezintă dovada stării materiale prospere a comunității care-și putea permite să cumpere aceste cărți, ce aveau un preț apreciabil. Pe de altă parte, remarcăm disponibilitatea și receptivitatea elitei intelectuale locale (preot și învățător), care erau preocupați de răspândirea științei de carte în rândul enoriașilor prin colportajul tipăriturilor religioase și laice.

Biserica ortodoxă din Miniș s-a evidențiat de-a lungul istoriei sale ca o instituție bine organizată, militantă și stabilă, preocupată în permanență de buna îndrumare a credincioșilor indiferent de greutățile momentului și de preotul paroh aflat în funcție. Enoriașii au simțit devotamentul și sprijinul bisericii și de aceea i-au fost fideli în momentele grele, neprecupețind nici un efort pentru a aduce lucrurile pe făgașul lor normal.

IV.3. Activități culturale

În timpul liber, duminica sau cu prilejul sărbătorilor creștine, minișenii de toate vârstele își rezervau timpul necesar pentru a lua parte activă la activitățile culturale. Cu mici excepții activitățile culturale din sat erau proiectate și coordonate de către preot și învățător, exponenții celor două instituții culturale de bază: Biserica și Școala. Inițiativele culturale cu cea mai mare rezonanță în sânul comunității din Miniș au fost jocul (hora), corul, cercul ASTRA, biblioteca școlară și fanfara. Din păcate activitatea culturală a fost îngreunată foarte mult datorită lipsei unui spațiu adecvat pentru derularea ei. Încercările bisericii și ale primăriei de a instituționaliza Casa culturală și Căminul cultural nu s-au materializat nici în epoca interbelică, perioadă în care cultura a fost vectorul politicii naționale a statului român unificat. Datorită acestei împrejurări, balurile, serbările, jocul, cercurile ASTRA, recitalurile fanfarei, etc., s-au desfășurat în săli improvizate: la școala primară, în holul pivniței Școlii Viticole, în anexa din curtea bisericii, în grajdul familiei Kende, în colna din curtea familiei Dehelean („Pecheșița”) sau în anexele din curtea Cooperativei „Minișana”¹¹³.

Jocul era una din cele mai îndrăgite activități culturale, la care participau toți tinerii necăsătoriți ce au depășit vârsta de 14 ani. El avea loc cu regularitate duminica după-masa, de la orele 14 la orele 19 și în cursul săptămânii în timpul sărbătorilor creștine. În perioada anotimpului cald jocul avea loc la umbra teiului din fața casei parohiale iar iarna în spațiile improvizate amintite mai sus. Nici măcar în perioada Postului Paștelor jocul nu era întrerupt,

el având loc în fața casei lui Lazăr a lui „Dudaș” și mai ales în capătul Păulișului Nou, „la nemți”, care sărbătoreau Paștele catolic în altă dată.

La joc - 1939

Muzica era tocmită dinainte de către feciori și era plătită prin chetă de la participanți, câte 20 de lei de persoană. La jocul de la Miniș cântau în general lăutarii locali din familiile Dobre și Covaci. Uneori erau aduși să cânte și țigani din Păuliș, formația „Chichireaua”, care avea pe lângă viori și instrumente de suflat ca trompeta și clarinetul. La sfârșitul anilor '30, la jocul din Miniș a cântat adeseori fanfara tinerilor din sat¹¹⁴.

Jocul era un eveniment la care asistau părinții tinerilor, rudele cât și alți oameni din sat. Un moment important din viața fiecărui tânăr era intratul în joc, care era regizat între cea sau cel care intra și un tânăr sau o tânără ce erau deja intrați în joc (inițiații). Se considera ca intrat în joc tânărul care dansa trei dansuri consecutive cu partenerul său care era deja intrat în joc. Fetele erau băgate în joc în general de la vârsta de 14-15 ani de către tânărul care îi făcea curte sau de către o rudă. Uneori se întâmpla ca fata să fie scoasă din joc de către partener, care o întorcea pe sub mână în timpul primului dans și apoi îi dădea drumul, după care muzica cânta marșul. Și acest moment era aranjat în prealabil între feciori și muzică. Nici o fată nu rămânea nebăgată în joc deoarece după scosul din joc venea un alt băiat și o lua la dans, reintroducând-o astfel în joc. Atmosfera de la jocul minișenilor a fost întotdeauna pașnică, fapt pentru care veneau adeseori feciori din satele vecine Sâmbăteni, Cladova, Păuliș, Cuvin și Ghioroc.

Muzicanți ai satului

Înainte de închiderea jocului muzica cânta marșul iar feciorii se întreceau în descântece cu mesaje hazlii și moralizatoare precum „Frunză verde de piper, mergeți acasă muieri, și dați

calea la găini, să nu umble prin vecini!”¹¹⁵. Mesajele erau gustate de către cei prezenți, ele sporind buna dispoziție de la sfârșitul jocului.

Tinerii până la 14 ani participau și ei duminica după-masa la jocuț, care avea loc în fața sau în curtea casei familiei Dănilă Mihai vis a vis de școala primară. Muzica era asigurată de către „Mic-Miculaie” care le cânta copiilor din fluiet; cântărețul era plătit de către părinții copiilor ce asistau și ei la jocuț¹¹⁶.

Activitatea corală a intrat în tradiția satului, ea derulându-se și dezvoltându-se de peste

Corul mixt din Miniș în 1912 – dirijor Traian Fridrich

secolului al XX-lea, când învățătorul Traian Fridrich dirija corul bisericesc mixt al

Corul „Doina Minișului” 1933

credincioșilor din localitate. După moartea dirijorului în 1925, localnicii au reușit cu foarte mare greutate să-i găsească un înlocuitor; învățătorul Trifu Ștefan nu s-a ridicat însă la nivelul predecesorului său.

Începând cu anul 1933 Corul mixt „Doina Minișului” a cunoscut un reviriment o dată cu venirea preotului Nicolae Vancea și a noului cantor și dirijor, învățătorul Dimitrie Vlad. În repertoriul corului au intrat treptat, alături de cântecele bisericești și piese laice, în marea lor majoritate cântece patriotice care

100 de ani pe lângă biserica ortodoxă, sub îndrumarea învățătorului care era și cantorul parohiei și dirijorul corului. Relații mai concrete despre activitatea corală există din primii ani ai

au fost interpretate cu prilejul marilor evenimente din istoria națională. După al doilea război mondial corul a fost organizat numai cu voci bărbățești, vechiul repertoriu fiind păstrat și completat cu piese adecvate noii situații. Dintre coriștii perioadei postbelice s-au evidențiat: Sava Petru, Brașovan Adam, Dragoș Nicolae, Crâznic Mihai și Moș Ioan¹¹⁷. De instruirea corului s-a ocupat și în această etapă învățătorul Dimitrie Vlad, revenit în sat după o absență de câțiva ani, când a funcționat în altă localitate.

În anii comunismului corul țăranesc din Miniș a avut o activitate remarcabilă datorită strădaniei preoților parohi cât și competenței dirijorului autodidact Covaci Gheorghe.

Începând cu anul 1937 s-a organizat în comuna Miniș Cercul cultural ASTRA, sub președinția preotului Nicolae Vancea. Sediul cercului era în școala primară, unde se organizau periodic șezători literare și conferințe. Tematica conferințelor a fost diversă, de la cele cu conținut religios la cele cu caracter agricol și medical. Activitatea Cercului ASTRA era susținută de către corul bisericesc, echipa de fotbal și fanfara din localitate¹¹⁸. Învățătorul Dimitrie Vlad avea în grija sa o bibliotecă școlară cu 292 volume donate de către Societatea „Concordia”, pe care a pus-o la dispoziția Cercului cultural ASTRA deoarece comuna nu avea o bibliotecă proprie¹¹⁹.

Activitățile culturale desfășurate sub patronajul Astei veneau în completarea preocupărilor mai vechi ale minișenilor în domeniul culturii, a promovării culturii naționale într-un context istoric deosebit de agitat.

Constituirea fanfarei tineretului din Miniș a fost de departe activitatea culturală cu cel

Fanfara din Miniș condusă de Nicolae Peia

mai mare ecou în rândurile sătenilor cât și a Podgoriei Aradului. La inițiativa învățătorului Dimitrie Vlad, în septembrie 1937 s-au pus bazele formației instrumentale compusă din 24 de membri, toți începători. Instrumentele au fost cumpărate cu banii sătenilor, la care s-a adăugat contribuția individuală a fiecărui instrumentist cu câte 500 de lei. Ele au fost de fabricație cehoslovacă, marca „Sonora” și au fost achiziționate prin firma „Braun” din Timișoara¹²⁰. La sugestia lui Dimitrie Vlad a fost adus ca instructor Nicolae Peia, originar din Șoșdea, un vestit animator al muzicii de fanfară din Banat, care a instruit anterior fanfarele din Comorăște, Ramna, Parța, Jebel, Fibiș, etc. Țăranul autodidact Nicolae Peia a fost preocupat nu numai de muzică ci și de literatură, pictură și teatru, tinzând mereu spre autoperfecționare. A fost colaborator la ziarul țăranilor bănățeni „Cuvântul Satelor”, unde făcea cronică muzicală; într-una din acele cronici ele avansa ideea potrivit căreia „cultura ușurează traiul unui popor, îi înalță prestigiul și moralul”. Acesta a fost crezul artistic al instructorului fanfarei din Miniș, care a reușit doar în trei luni, prin munca și tactul pedagogic de care a dat dovadă, să pună bazele unui ansamblu cultural de perspectivă, asemănător cu cele pe care le-a format și în Banat. Pe parcursul celor câteva luni din an pe care le petrecea la Miniș, Nicolae Peia locuia la școală, în locuința învățătorului, și era servit cu mâncare zilnic, prin rotație, de către familia fiecărui instrumentist; tinerii din fanfară contribuiau cu o sumă de bani la plata instructorului.

Fanfara avea 24 de instrumente dintre care 7 erau din lemn: o piculină, un flaut, 4 clarinete și un clarinet mic; celelalte 17 instrumente erau din alamă: patru fligoarne, două trompete, două cornuri, un bas fligorn, un eufoniu, două basuri, o tobă, două talgere și două baritoane¹²¹. Cu foarte mici excepții, marea majoritate a instrumentiștilor au rămas alături de fanfară pe tot parcursul activității ei, fără să treacă de la un instrument la altul. Dintre membrii fondatori pot fi enumerați următorii: Șeran Gheorghe, Topor Traian, Sârb Miron, Demșorean Petru, Petrișor Petru, Dobre Gheorghe, Casap Gheorghe, Andraș Gheorghe, Ardelean Vasile, Orădan Vasile, Brădean Traian, Ciorogar Vasile, Bobâlnă Vasile, Vărădineanț Gheorghe, Dragoș Gheorghe, Noroi Petru, Dragalina Gheorghe, Florinca Adrian, Sava Miron, Brădean Petru, Ardelean Petru, Miculiță Gheorghe și Ciavici Gheorghe. Lideri incontestabili ai grupului au fost Sava Miron și Dragalina Gheorghe, care cântau la clarinet, Demșorean Petru la fligorn și Andraș Gheorghe la fligorn bas¹²².

Repertoriul fanfarei era compus din muzică populară, marșuri, romanețe, muzică patriotică și muzică religioasă. Cele mai cunoscute melodii populare din repertoriu au fost:

„Ardeleana”, „Pe picior”, „Învârtita”, „Colo-n vale la cireș” și „Pe picior numărul trei”. Dintre române, cele mai cunoscute piese interpretate de fanfară au fost „În fânul de curând cosit” și „Pe lângă plopii fără soț”. La înmormântări, la cimitir sau la biserică, erau interpretate piese ca marșuri funebre, „Sfinte Dumnezeule” și „Hristos a Înviat”¹²³. Fanfara a cântat la joc, la nunți, la serbări, la zile onomastice, la rugă în Banat, în localitățile Șiștarovăț, Dorgoș, Covejdia, etc.

Activitatea fanfarei a durat din 1937 și până în 1941, când o parte a instrumentiștilor au plecat pe front, instrumentele fiind predate spre păstrare la Școala Viticolă. După încheierea războiului, în anul 1946, Dimitrie Vlad a reorganizat fanfara care a desfășurat o activitate la o scară mai redusă, până după 1950, când s-a autodesființat.

Fanfara din Miniș a adus o notă de inedit, de originalitate și culoare în lumea monotonă a Podgoriei Aradului, ea a demonstrat că talentul nativ al țăranului există și nu trebuie decât să fie explorat și folosit în folosul comunității.

Cap.IV.4. Obiceiuri

În viața omului există trei momente fundamentale: nașterea, nunta și înmormântarea, care au dat naștere în decursul timpurilor unor obiceiuri specifice, ce s-au modificat din generație în generație. Transformările petrecute de-a lungul veacurilor în privința ritualurilor acestor ceremonii au afectat mai mult botezul și nunta și mai puțin înmormântarea, care-și mai păstrează și astăzi substanța, cu momentele esențiale neschimbate.

Nașterea unui copil aducea o bucurie mare în viața unei familii, ea contribuind la consolidarea relațiilor între soți și la perpetuarea neamului (a viței).

Femeia gravidă („groasă”) era supusă unor interdicții crezându-se că astfel nu se va pricinui nici un rău noului-născut: nu avea voie să fure fructe deoarece copilul va avea pe față semnul fructului respectiv, nu era permis să dea cu piciorul în câine sau în pisică, pentru că noul născut va fi cu păr pe corp. Din vechime era moștenit și obiceiul că era contraindicat să se cumpere dinainte haine sau alte obiecte pentru viitorul copil, căci s-ar putea naște mort, sau ar putea muri imediat după naștere¹²⁴.

După ce copilul a mișcat prima dată, la patru luni, femeile în vârstă identificau sexul viitorului copil după volumul și forma sarcinii: dacă ea era mai ascuțită în față era băiat, dacă era mai lată și mai puțin pronunțată era fată. La naștere, tânăra era asistată de către o moașă și mama sa, care tăiau buricul fătului, îl spălau și îl puneau în leagăn.

Nou-născutul era botezat în termen de o săptămână, răstimp în care nu era permis să fie scos din cameră și nici să fie lăsat singur, pentru a nu fi atins de către duhurile rele. Data botezului era fixată de către părinți, de comun acord cu nașii de cununie, în cursul unei vizite speciale la casa acestora. Mai existau și cazuri în care nașii de cununie nu erau solicitați să boteze nou-născutul, încălcându-se astfel tradiția¹²⁵. Prenumele copilului era pus de către nași, el coincidând cu prenumele lor sau cu cel al fiilor acestora. Numai cel de-al doilea prenume era cel preferat de părinți sau în unele cazuri de către preotul satului.

Botezul era pregătit din timp de către nași, care cumpărau lumânarea mare și un material din care era cusută o cămășuță pe care-l înfășurau după lumânare legându-l cu o funtă albastră dacă finul era băiat sau roză, în cazul unei fete. În ziua botezului, duminica la ora 11³⁰, înainte de încheierea Liturghiei, copilul era adus la biserică de către moașă însoțită de către nănașă, tatăl copilului și rudele apropiate. Ceremonialul începea imediat după terminarea slujbei, în sectorul rezervat femeilor, unde se afla o masă și vasul cu apă sfințită. Preotul cu crucea și busuiocul în mână oficia Sfânta Taină a botezului cufundând nou-născutul de trei ori în apa sfințită, după ce în prealabil nașa a spus Credeul¹²⁶.

După ce preotul rostea numele copilului acesta era înfășat și preluat de către nănașă care conducea alaiul spre casa finilor, unde erau așteptați pentru a sărbători evenimentul cu mâncare și băutură. Înaintea mesei propriu-zise care dura toată după-masa, avea loc cinstirea nou-născutului de către cei prezenți, cu bani, după posibilități, folosindu-se cu această ocazie urarea tradițională „De la mine puțin, de la Dumnezeu mai mult!”. Nașa oferea în afară de bani și o cămeșuță împreună cu o căciuliță.

După botez copilul putea fi plimbat afară din casă, el fiind mult mai liniștit, purificat și apărat de duhurile rele. Potrivit obiceiurilor, până la vârsta de un an nu era voie să se taie copiilor unghiile, ele erau roase de către mamă, care îl păzea astfel de păcatul furtului. La șase săptămâni de la botez, mama și copilul primeau binecuvântarea preotului în biserică, după slujba de duminică. În aceeași zi toți cei apropiați obișnuiau să viziteze tânăra familie, fiecare aducând prăjitură, o sticlă cu vin și un prosop. Vizitatorii așezau prosopul pe ușa deschisă și făceau urarea: „Așa cum umblă ușa așa să umble el” (cel mic)¹²⁷.

Relațiile dintre fini și nași au fost foarte strânse în satul Miniș, s-au creat legături și afinități care au rezistat timpurilor, ele fiind de multe ori mai puternice chiar decât legăturile de rudenie foarte apropiate.

Nunta rămâne alături de botez unul din momentele fericite din viața omului, care-i determină existența până la plecarea din lumea pământească. În obiceiurile tradiționale de nuntă, încheierea unei căsătorii nu se putea face decât cu acordul părinților care supravegheau atent relația dintre cei doi tineri. De obicei, relația se înfiripa la jocul satului, dar existau multe cazuri în care căsătoriile erau stabilite de către părinți cu ani înainte, urmând ca tinerii să se supună fără a avea de ales. În aceste cazuri din urmă, rolul determinant îl aveau interesele materiale și nicidecum sentimentele tinerilor.

Pregătirile pentru nuntă începeau cu peșitul și continuau cu logodna. Peșitorul era o persoană din afara familiei, ce lua legătura cu părinții fetei, pentru a afla dacă erau dispuși sau nu să dea fata. Exista în credința locală concepția că nu toate zilele săptămânii sunt bune de peștit, acest lucru fiind mai bine să se facă în zilele de joi sau duminică. Dacă peșitorul primea acceptul părinților fetei, urma întâlnirea dintre familii, la care lua parte și viitorii miri. În acea zi se negocia zestrea și dacă se ajungea la un acord între părți, se stabilea ziua logodnei și nunta. Este de subliniat că mirii își dădeau acordul de căsătorie în aceeași seară, după ce familiile cădeau de acord cu zestrea. Pe tot parcursul negocierilor ei nu erau de față, fiind separați într-o cameră alăturată sub supravegherea periodică a mamei viitoareii mirese. În privința zestreii trebuie arătat că banii se dădeau pe loc iar celelalte cadouri cerute de către mireasă în urma unei înțelegeri prealabile cu părinții erau primite înainte de nuntă. Mirele primea la rândul său de la mireasă obiecte de îmbrăcăminte: cămașă cu cinari, izmene cu cinari sau chiar haine de fabrică (pantaloni sau veston)¹²⁸.

Căpara sau logodna avea loc joia sau duminica, cu participarea persoanelor foarte apropiate care erau servite cu o masă frugală dată de către părinții fetei. Ea se încheia cu momentul punerii inelului de către viitorul mire pe degetul alesei sale.

Între logodnă și nuntă nu exista un interval de timp standard, el variind în funcție de înțelegerea prealabilă dintre cele două familii, dar nu depășea în general șase luni.

Cu câteva zile înainte de nuntă începeau pregătirile mai intense în casa în care se desfășura nunta. Femeile adunau de prin sat oalele și tacâmurile pentru masă iar bărbații adunau la rândul lor materialele necesare ridicării șatrei (cortului), mese, scaune, bănci, etc. Chemările la nuntă erau făcute cu o săptămână înainte, de către pălăscașii mirelui și ai miresei. Pălăscașii erau slujitorii mirelui și ai miresei și păzitorii miresei, ei supraveghind împreună cu nașul desfășurarea nunții¹²⁹.

Pălăscașii

Sâmbătă seara, înainte de nuntă, muzica venea la casa miresei și se întindea o petrecere la care luau parte mirii, nașii, familia și vecinii. La miezul nopții se servea masa, de preferință tocană și sarmale, se mai dansa câțva timp și se pleca acasă.

Nunta începea practic în dimineața zilei de duminică cu gătitul miresei, unul din momentele principale ale practicii rituale. Cu acel prilej se aranja părul miresei cu fiare roșii băgate în foc, se puneau cununa și voalul. În acest timp rezervat pregătirii miresei, un muzicant din formația accontată cânta fără întrerupere. Emoțiile miresei și ale mamei erau la cele mai înalte cote iar fețele le erau brăzdate de lacrimile

despărțirii.

Pe la orele 10, mirele cu muzicanții se deplasau la casa nănașului, de unde reveneau la casa mirelui, mai dansau puțin, se serveau prăjituri și băutură pentru cei prezenți. Alaiul astfel format, având în frunte mirele încadrat de două fete tinere și urmat de nănași, ceilalți nuntași și muzică, mergeau la casa miresei. Pe drum se chiuia, se striga, se serveau trecătorii cu băutură, se dansa în ritmurile muzicii care nu contenea. La casa miresei alaiul era așteptat de către socrii mici și alți nuntași. Doi băieți vin cu mirele la ușa sobei (camerei) unde era izolată mireasa și îi spun socrului mic: „Să ne dai mireasa!”. La solicitarea celor doi iese din cameră un bărbat travestit în mireasă, care trezește supărarea celor doi, care cer imperativ socrului mic: „Să ne dai mireasa pe care am cumpărat-o!”. În cele din urmă se deschidea ușa și apărea mireasa adevărată, care era întâmpinată de către mire și sărutată. Momentul era continuat de către mireasă care-și intra în rol, sărutând pe nași și pe nuntașii aflați în curte, care-i ofereau bani¹³⁰.

Înainte de plecarea la biserică se forma alaiul, avându-l în față pe cel care purta steagul tricolor (stegașul) și pălăscașii, alături de care se mai aflau bărbați adulți cu sticle de vin și țuică, care chiuiu și descântau. După ei venea mireasa, încadrată de doi tineri necăsătoriți, prieteni ai mirelui, care duceau lumânările (lumânașii), urmați îndeaproape de către mire, încadrat la rândul său de către cele două fete tinere din anturajul familiei. Veneau mai apoi

nănașii, socrii mari și mici, rudele și invitații¹³¹. Muzica venea în urma alaiului, intonând melodii de joc și de petrecere. Pe tot parcursul nunții, dar îndeosebi pe traseul de acasă la biserică și înapoi se strigau descântece cu conținut vesel, moralizator la adresa privitorilor, nănașilor, socrilor și a ...mirilor:

„Cin’se uită după noi,
Crească-i coarne ca la boi
Și urechi ca la măgari
Și copite ca la cai!”

„Cin’se uită pe fereastră
Strângă-ne pe toți în brață!”

„Uite nunta trece podu’
Și nănașu-nghite nodu’!”

„Cu nănașu mânc și beau,
Cu nănașa fac ce vreau!”

„Bucură-te soacră mare,
Că ți-am adus scărmanătoare!”

„Mire dragă te-oi ruga
Nu-ți mai bate nevasta,
Că-i minte copilărească
Și mai poate să greșească.

Dacă îți greșește-o dată

O sărută și o iartă!

De-ți greșește-a doua oară,

Sărut-o și-o iartă iar!”¹³²

Slujba cununiei avea loc către prânz, după Liturghie, în prezența invitaților cât și a unor enoriași. Mirii intrau în biserică prin două locuri diferite: mireasa pe ușa din față iar mirele pe ușa laterală, de la bărbați, după care erau aduși pe rând de către preot la altar, fiind secondăți îndeaproape de către nănași. În timpul slujbei aveau loc anumite practici locale: legarea mâinilor cu o batistă, înainte de punerea cununilor pe cap, ceea ce simboliza că mirii vor trăi împreună până la capătul vieții în toate împrejurările; pe spatele mirilor se punea o pânză ce a

fost inițial de culoare albă, numită privez, dăruită de către nănași, ca simbol al fecioriei și al

Nuntă

nevinovăției în care au trăit până atunci; din paharul comun mirii gustă de trei ori vinul sfințit, ceea ce însemna soarta comună a vieții lor de familie; aruncarea banilor înaintea mirilor și peste ei la ieșirea din biserică, care simboliza urări de viață îmbelșugată; la ieșirea din curtea bisericii mireasa lăsa să-i cadă din sân un ou de rață ca să nască mai ușor¹³⁵.

Ca datină superstițioasă poate fi amintită încercarea miresei de a-l călca pe mire pe picioare în timpul slujbei, pentru a-i fi supus întreaga viață¹³⁴.

De la biserică alaiul se întorcea acasă, mirii și nuntașii fiind întâmpinați la poartă cu pâine și sare, în timp ce peste capetele tuturor se arunca grâu, simbolul fertilității. După ce mirii gustau din pâine, erau serviți cu câte un pahar cu vin din care gustau și pe urmă le spărgeau, gest care simboliza alungarea ghinionului, noroc în viață.

Masa și jocul ocupau în continuare cea mai mare parte a timpului mirilor și invitaților. Felurile de mâncare tradiționale la nunțile din Miniș erau: supă, sarmale, carne de pasăre cu sos de roșii, carne friptă de porc sau vițel cu garnitură de cartofi sau „perinci pup” (orez) și prăjituri. Felurile de mâncare erau pregătite cu câteva zile înainte de către socăciță, ajutată de către rudele și vecinii mirilor. De menționat că masa debuta cu servirea sarmalelor care erau degustate numai după ce s-au consumat câteva pahărele de țuică. Mai circulă și astăzi în sat o zicală din bătrâni care spune: „Cine desparte răchia de sarmale, să-i despartă Dumnezeu carnea de oase!”¹³⁵.

Între servirea felurilor de mâncare nuntașii dansau, ascultau muzica sau discutau la mese. La miezul nopții avea loc strigarea cinstelor la masa mirilor și a nănașilor, de către doi bărbați cu experiență, numiți de către organizatori. Cu acel prilej toți invitații erau atenți la modul în

care erau cinstiți mirii, într-o atmosferă destinsă, veselă, creată de către cei care le strigau, încercând să obțină cât mai mulți bani și cât mai multe daruri pentru viitoarea familie.

Imediat după strigarea cinstelor avea loc jocul miresei pe crețari: cel care dorea să joace cu mireasa trebuia să pună bani într-o farfurie în care bătea continuu un apropiat al miresei. Jocul continua atâta timp cât se puneau bani în farfurie în momentul în care se bătea în ea. În caz contrar, jocul se întrerupea și continua cu un alt partener, până la epuizarea tuturor solicitărilor¹³⁶.

Licitarea pomului cu turtele de pe masa mirilor a constituit un moment inedit al nunților la Miniș. Pomul era un brăduleț de o jumătate de metru, împodobit cu turtele, figurine în formă de romb făcute din aluat de pâine. Cel care câștiga licitația plătea prețul, dar pomul cu turtele rămânea la locul său de onoare¹³⁷.

Dimineața, mireasa scotea voalul și coronița, fiind ajutată de mire, și primea baticul-semn al intrării ei în rândul femeilor.

Uneori nunta ținea două zile, cei care rămâneau până în seara zilei următoare ajutând și la curățirea locului și la ordine.

Nunțile au constituit dintotdeauna momente de mare bucurie pentru întreaga comunitate, care s-a responsabilizat asigurând sprijinul material și moral celor care-și întemeiau o nouă familie. Viața organizată de familie a constituit una din valorile morale unanim acceptate de către minișeni, care au respins concubinajul, recunoscându-l ca un mare păcat.

Obiceiurile și tradițiile populare în legătură cu moartea, cu înmormântarea și soarta sufletelor după moarte s-au conservat cel mai bine în tradiția populară, transmițându-se cu mare fidelitate din generație în generație. Există în tradiția locală credința că dacă visezi că-ți scoți dinți care te dor, dacă vezi căzând o stea (meteorit de pe cer) sau dacă-ți cântă cucuveaua pe casă vei avea mort în familie.

Dacă un membru al familiei era grav bolnav, familia avea grijă să respecte ritualul dinaintea trecerii lui în veșnicie. Era chemat preotul să facă împărțășania, după care o tânără sau o femeie în vârstă citea la capul bolnavului din Cartea Sfântă, Visul Maicii Domnului, o rugăciune de ușurare a sufletului celui aflat în suferință. Când cel aflat pe moarte își dă ultima suflare, i se ține lumânarea pentru ca să vadă pe lumea cealaltă, unde este întuneric.

Spălarea mortului cu apă rece și îmbrăcatul cu „hainele de moarte” constituie o altă parte a ritualului, după care este pus în copârșeu (sicriu), care în prealabil a fost uns de trei ori cu

usturoi și tămâiat pentru odihna mortului. Decedatului i se închid ochii și gura indicându-se prin aceasta că o dată cu moartea pier toate vorbele ce se rosteau cu gura și toate poftelile ce se stârneau cu ochii. I se încrucișează mâinile pe piept, ceea ce semnifică faptul că răposatul cere iertare de la toți și îi roagă să solicite îndurare de la Dumnezeu pentru el¹³⁸. În camera mortuară se oprește ceasul și se acoperă oglinda pe tot parcursul ritualului.

După ce mortul a fost pregătit, urmează priveghiul care putea dura două sau trei zile, nu înainte însă ca preotul să facă slujba împreună cu cantorul și să pună stâlpul. Din acel moment lumânarea ardea la capul celui decedat până în ziua înmormântării.

Clopotele bisericii vesteau dispariția membrului comunității indicând prin tonalitate dacă

Înmormântarea unui tânăr - 1918

era bărbat sau era femeie și continua să reamintească acest lucru până în ziua înmormântării.

Ceremonia înmormântării era pregătită de cei apropiați în colaborare cu preotul, vecinii și prietenii: este săpată groapa, sunt stabiliți cei care poartă prapuri (5 sau 7), sunt pregătiți copiii care îmbracă steharele, etc.

Slujba începe în casă, după care

decedatul este scos în curte, unde așteaptă toți cei care doresc să-l însoțească pe ultimul drum. După scoaterea mortului, toate scaunele din casă erau răsturnate pentru ca păcatele celui decedat să nu treacă cu el în lumea cealaltă, ci să se întoarcă (cum s-au întors scaunele) și să rămână pe pământ. În timpul slujbei înmormântării săvârșită de către unul sau mai mulți preoți ajutați de către cântăreți sau corul bisericii, se împart lumânări pentru toți cei prezenți și prosoape pentru rude și cei apropiați.

La plecarea din curte, alaiul se oprește și preotul citește din Evanghelie, după care se procedează la fel la fiecare colț de stradă până la cimitir. Pe tot parcursul deplasării cortegiului spre cimitir, o femeie împrăștie mac pentru ca mortul să nu mai vină acasă decât atunci când va putea număra toate firele presărate. O altă femeie duce într-o plasă o cană de sticlă cu puțină apă sfințită, un colac cu lumânare și un ștergar care se dau peste mormânt celui care a început și a păzit groapa până după înmormântarea celui decedat¹³⁹.

Înhumarea mortului se face cu picioarele spre răsărit, după ce preotul marchează cu hârlețul semnul crucii în cele patru laturi ale gropii. Cei prezenți la ceremonie aruncă peste sicriul coborât în groapă bani, bulgări de pământ și flori, iertând prin aceasta toate greșelile pe care decedatul le săvârșise față de ei.

De la mormânt, însoțitorii se întorc la casa mortului la pomană, moment care marchează grija celor rămași pentru sufletul celui plecat în eternitate. Cu același prilej, preotul face sfeștania casei și binecuvântarea celor care locuiesc în ea. După ce preotul a sfințit pomana, se servește mâncarea care constă în mod tradițional din varză sau tocană cu carne de oaie; dacă era post, se servea supă și mâncare de fasole sau sarmale de post cu pâine. La sfârșitul pomenii, fiecare din cei prezenți la plecarea acasă primeau un colac și spunea „Dumnezeu să-i primească”.

Grija pentru sufletul decedatului continuă în dimineața zilei următoare, când se merge la mormânt cu colac și țuică. Pe tot parcursul drumului de la casă la cimitir nu se vorbește, iar una dintre femei duce o cană cu jar și tămâie pe care o sparge de cruce după ce a înconjurat de trei ori mormântul. Lângă mormânt se servește colac și se bea un păhărel de țuică pentru odihna sufletului celui răposat¹⁴⁰.

La nouă zile se face o nouă pomană, la care participă un număr restrâns de „numiți” (7-9 invitați), persoane apropiate defunctului dar și preotul însoțit de cantor. Cu acel prilej se servește o masă iar în final toți cei prezenți primesc obiecte de vestimentație care au aparținut mortului. După șase săptămâni, interval în care sufletul răposatului mai rătăcește încă printre cei apropiați, se face primul parastas la biserică, în prezența membrilor familiei și a tuturor sătenilor aflați în biserică. Acesta este urmat de parastasul de un an, iar mai apoi, de la familie la familie, se mai repetă ceremonialul în anii fără soț, până la șapte ani de la moarte.

În tradiția locală un loc însemnat îl avea și ducerea pausului. Ritualul este făcut de către o tânără și debuta în Joia Mare, atunci când începea să bată toaca, și se încheia în Duminica Rusaliilor. Pe tot parcursul acestei perioade, fata căra apă cu o găletușă din aceeași fântână, după apusul soarelui, la rudele decedatului, la vecini și cunoștințe. Slobozirea pausului, care constă dintr-un cozonac cu lumânare așezat pe o scânduriță, se face într-o fântână sau în Mureș, dis de dimineață înainte de a răsări soarele. Modul în care plutește pausul și arde lumânarea este un indiciu al felului în care s-a efectuat ritualul cât și a stării de spirit a sufletului mortului¹⁴¹.

Obiceiurile străvechi legate de moarte și înmormântare au început să-și piardă treptat din rigurozitatea și semnificația lor. O bună parte din conținutul magico-religios al acestor practici se împlinesc astăzi doar ca formă iar de multe ori se renunță întru totul la ele.

Sfințirea caselor, a dealului și a câmpului constituie alte obiceiuri practicate în satul Miniș. De două ori pe an, la Botezul Domnului și la Înălțarea Sfintei Cruci, preotul însoțit de câțiva copii trece pe la casele credincioșilor pentru a le sfinți. Gospodarul primește preotul în fața porții și îl conduce în casă, unde așteaptă toți membrii familiei care asistă la slujbă și sărută Sfânta Cruce. Atât preotul cât și copiii sunt cinstiți cu bani, după care își continuă drumul la alte familii¹⁴².

A doua zi de Paști, exista obiceiul scosului crucii la câmp, în locul numit „La Livezi”. Alaiul credincioșilor pleca de la biserică în frunte cu purtătorul „steguțului”, urmat de către preot și de cei care purtau prapurii. La câmp erau așteptați de tinere fete care aveau pregătite pe o masă cununi împletite din grâu și flori de câmp. După săvârșirea slujbei de rugăciune

Sfințirea câmpului

pentru roadele câmpului, preotul sfințea cununile cu busuiocul și fiecare tânără agăța cununa la prapurul prietenului sau a cunoscuților; mai erau oferite cununi reprezentanților autorităților cât și altor săteni prezenți. Procesiunea continua mai apoi la cimitir, unde se făcea slujba pentru morți, la troiță, și se sfințeau mormintele. După aceea fiecare familie dădea ouă, cozonac și băutură de pomana morților¹⁴³.

A doua zi de Rusalii avea loc procesiunea de sfințire a dealului ce se desfășura la troița de pe Dealul Școlii, pe Dealul Lung, pe Dealul Poștii sau pe Dealul Daiconi. Cele mai multe procesiuni au avut loc se pare la troița de pe Dealul Școlii, sub Dosurele, lângă colna „Colopariu” (Bora). Preotul, purtătorii de prapuri și sătenii erau așteptați de către viticultori cu cununi de trandafir așezate pe o masă alături de un ciubăr cu apă și o grămadă de cireșe, vișine și căpșuni. După efectuarea slujbei de sfințire a viei, credincioșii sărutau crucea și erau invitați să servească un pahar de vin sau de țuică; uneori serveau și câte o tocană special pregătită de către familia Bora. Copiii, îndeosebi purtătorii de stehare, se înfruptau din fructele aflate din abundență pe masă¹⁴⁴.

La 23 aprilie se sărbătorește „Sângiorzul” sau Sfântul Gheorghe. Cu acel prilej exista obiceiul ca feciorii să stropească fetele cu apă iar sătenii își agățau în ușa de la curte un lăstar de rug (măceș), pentru ca strigoii „să nu ia laptele de la vacă sau de la capră”¹⁴⁵.

Sărbătoarea Sânzâienelor avea și ea ritualul ei, fetele își puneau de cu seară flori de sânzâiene sub pernă pentru a-și visa alesul inimii. În ziua sărbătorii, femeile și fetele împleteau cununi de sânzâiene pe care le agățau pe poartă, pe cruci la cimitir sau le duceau la biserică¹⁴⁶. În sâmbăta Floriilor exista obiceiul ca elevii școlii primare, însoțiți de către învățător, să meargă după mlădițe de salcă pe Valea Bisericii(La Cioban), pe Valea Mare (La Ortutay) sau la Băltoni (La Mărțuța). După ce era recoltată, salcia era adusă la biserică de către copiii care sunau din clopoței și cântau „Învierea cea de obște mai înainte de patima Ta”. A doua zi salcia era sfințită și i se dădea fiecărui credincios câte o crenguță la sfârșitul Liturghiei, împreună cu prescura. Salcia se păstra în casă la loc de cinste timp de un an de zile, existând convingerea că astfel casa era păzită de rele¹⁴⁷.

Cu ocazia sărbătoririi hramului bisericii „Sfinții Împărați Constantin și Elena” la 21 mai, în biserica din sat se oficiază Sfânta Taină a Maslului de obște. La slujbă participă mai mulți preoți din localitățile limitrofe, care se roagă împreună cu credincioșii pentru sănătate și iertarea păcatelor. Pe tot parcursul slujbei sunt sfințite alimente aduse de acasă de către credincioși, îndeosebi zahăr, făină și ulei, care sunt luate mai apoi acasă și folosite în pregătirea hranei zilnice. Există convingerea că în acest mod se contribuie la sănătatea fizică și morală a familiei.

Obiceiurile și tradițiile comunității rurale românești din Miniș reprezintă un adevărat tezaur rămas secole de-a rândul neexplorat și neevaluat. Exemplele prezentate cât și cele pierdute probabil, sunt dovada de necontestat a forței creative, a vieții spirituale a localnicilor crescuți și educați în spiritul iubirii și respectului față de aproapele său și față de Dumnezeu.

Cap.IV.5 Portul

Costumul popular reprezintă unul din elementele de bază ale culturii materiale ale unui popor, o componentă a modului de trai și al geniului artistic al acestuia. Nota dominantă ce caracterizează costumul popular este „îmbinarea organică și armonioasă a utilului cu frumosul, bogăția de exprimare artistică, gust și măiestrie în execuție, simplitate plină de eleganță, varietate în unitate”¹⁴⁸. Îmbrăcămintea era confecționată în trecut aproape în exclusivitate în

gospodăria țărănească. Femeile din casă se preocupau cu confecționarea pieselor de îmbrăcăminte pentru toți membrii familiei, îndeosebi în timpul iernii când aveau mai mult timp disponibil. O dată cu modernizarea societății, îndeosebi din a doua jumătate a secolului al XX-lea, îmbrăcămintea confecționată în casă a început să fie înlocuită treptat cu cea de fabrică.

Cap.IV.5.1. Costumul popular femeiesc

Ținuta de zi a femeii în sezonul cald era compusă din: cot de stambă pe cap, cămașă cu toledo la decolteu, poale cu jură în cruciuliță și rochie. Peste rochie se purta cătrânță de stambă iar în picioare șlarfi din piele sau sandale. În sezonul rece, ținuta de zi se completa cu un cot de diftin, cămeșă de flăner, zobon (vestă), sfetăr (pulover) și rochie groasă de diftin sau barchet. În picioare se purtau bocanci din piele și ghetete din piele cu tureacul sus, cu ținte și copcii.

Ținuta de sărbătoare a femeii din primăvară și până în toamnă era mult mai bogată și mai diversă, după starea materială a fiecărei familii. Pe cap se purta cotul de mătase cu pană de pliș, cot din cârțiță cu fir pe margine, cot de mătase cu fir auriu sau cotul peșcănesc. La gât se purta salba de galbeni sau de taleri și măргеle. În partea superioară a corpului se îmbrăca o cămeșe de Toledo sau bluză din pânză de casă țesută cu broderie sau cipcă, peste care se lua zobonul cu fir auriu și cu copcii din argint. La mijloc femeia se încingea cu latul cu islogi, cu fir cu opt măsuțe, cu latul guverit sau cu o cătrânță. În partea de jos a corpului se foloseau poalele din bumbac alb țesute în casă, peste care erau luate după caz, rochie de mătase, rochie cu holuri sau rochie guverită. Pe picioare se purtau ciorapi albi până la genunchi, legați cu ștroplande (jartiere) iar ca încălțăminte se foloseau sandalele cu baretă sau șlarfii din catifea cu volănașe. Ținuta de sărbătoare din timpul rece se compunea din: cot de pliș gros pe cap, cot de

Costume populare de sărbătoare

bircă cu ciucuri după gât și legat la mijloc, cămașă din flăner, dușancă din mătase sau sfeter. Femeile care proveneau din familiile cu stare materială mai bună, purtau pe timpul iernii bundă de astrahan¹⁴⁹.

Cap.IV.5.2. Costumul popular bărbătesc

Ținuta de lucru a bărbaților se compunea pe timpul sezonului cald din următoarele piese: pălăria din paie, cămașa cu pumnari, izmene din pânză de casă strânse cu brăcinar din cânepă iar în picioare șlarfi sau opinci din piele. În timpul iernii bărbații purtau căciulă de miel, cămașă cu pumnari, pieptar din blană de miel, brodat manual cu mici flori multicolore, cioareci și o șubă de port. Ca încălțăminte foloseau bocanci, opinci și cizme din piele ce erau cumpărate de la meșteri pantofari, de la magazine sau din târguri.

În zilele de duminică și de sărbători, bărbații îmbrăcau o ținută de gală compusă din: pălăria din fetru sau paie împodobită cu mușcată, cămeșă cu pumnari din pânză cu cinari, laibăr cu fir aurit sau simplu din mătase, izmene cu cinari sau din pânză subțire cu sălbănași și dantelă. În picioare se încălțau atât vara cât și iarna cu cizme din lac sau din piele. Pe perioada sezonului rece, ținuta de sărbătoare bărbătească se completa cu căciula de astrahan, cămeșa de bumbac, sfeter și cioareci.

Famiile Petca Vasile și Ardelean Matei din Miniș au deprins meșteșugul confecționării șubelor și a cioarecilor din lână îndesată la piuă. Șubele minișenilor se distingeau de cele din

satele vecine prin culoarea habeii (bentiței) din care se făceau modelele pe material, care era o combinație de albastru și negru. Până la începutul anilor '40 atât femeile cât și bărbații n-au folosit lenjerie intimă. Din acea perioadă se constată abandonarea treptată a portului popular și la Miniș, luând naștere astfel costumele hibride cu elemente din îmbrăcămintea de fabrică.

Costume populare bărbătești de sărbătoare

Cap. IV.5.3. Costumele copiilor

Copiii până la 10 ani erau îmbrăcați cu cămeșuță lungă, indiferent că erau băieți sau fetițe. Pe picioare purtau ciorapi și ghetuțe. După vârsta de 10 ani ei aveau ținuta adulților în

Costume populare ale copiilor

miniatură. Ca întotdeauna fetele erau îmbrăcate mai cochet de către mamele lor, cu batic, bluză, rochie și cătrânță de mătase, la gât cu galbeni sau mărgelile iar în picioare cu ghete¹⁵⁰.

Cap. IV.5.4. Costumul miresei și al mirelui

Costumele tinerilor căsătoriți au fascinat dintotdeauna prin distincția, curățenia și bogăția lor, probând o dată în plus geniul creator al meșterilor populari.

*Costume de nuntă –
„Ița și Pupu”*

Mireasa era îmbrăcată în costum alb din mătase, care era adeseori mulerit (pictat) cu pene de pliș colorate. Pe cap purta cununa cu flori de ceară și șlaierul (voalul) brodat cu mătase iar în picioare ciorapi albi și sandale cu curea. Pe dedesubtul rochiei se purtau poale strâmte și o rochie albă cu broderie pentru a putea fi înfioată.

Mirele purta cămașă cu cinari, cu căptușală și pumnari, peșcănească, izmene cu cinari și cu colți și cizme de lac¹⁵¹.

În zilele noastre a dispărut tradiția proiectării și confecționării costumelor populare cât și obiceiul purtării lor pe care îl întâlnim doar sporadic, festivist, cu ocazia manifestări sau spectacole cu caracter folcloric.

*Costume populare de
tranziție - 1939*

Note

- ¹ *Vasile Popeangă, Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821), Arad, 1974, p. 76*
- ² *Ibidem, p.147*
- ³ *Ibidem, p.94*
- ⁴ *A.N.D.J.A., Fond P.O.R. Miniș, dos.5/1838, fila 1*
- ⁵ *Ibidem, dos.6/1846, fila 1*
- ⁶ *Ibidem*
- ⁷ *Vasile Popeangă, Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918, Arad, 1976, p.218-219*
- ⁸ *Ibidem, p.118*
- ⁹ *A.N.D.J.A., Fond P.O.R. Miniș, dos.10/1883-1897, fila 47*
- ¹⁰ *Ibidem, dos.8/1877, fila 1*
- ¹¹ *Vasile Popeangă, op.cit., p.231*
- ¹² *A.N.D.J.A., Fond P.O.R. Miniș, dos.11/1890, fila 1*
- ¹³ *Ibidem, dos.8/1872, fila 2*
- ¹⁴ *Ibidem, dos.8/1886, fila 11*
- ¹⁵ *Ibidem, dos.11/1892, fila 5*
- ¹⁶ **** Protocolul adunării generale a doua a Reuniunii învățătorilor români greco-ortodocși din Dieceza Aradului-Districtul din dreapta Mureșului, ținută la Arad la 21-22 aprilie 1892, p.82*
- ¹⁷ *A.N.D.J.A., Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, dos.226/1897, f.28*
- ¹⁸ *Ibidem*
- ¹⁹ *Idem, Fond P.O.R.Miniș, dos.13/1906, fila 4*
- ²⁰ *Arhiva școlii primare Miniș. Evkőnyve(Catalog pe anul școlar 1912-1913), fila 117*
- ²¹ *Arhiva școlii primare de stat mixtă din Miniș, Procese-verbale, 1924-1938, fila 1*
- ²² *Ibidem, fila 22*
- ²³ *Ibidem, fila 37*
- ²⁴ *Ibidem, fila 38*
- ²⁵ *Ibidem, fila 39*
- ²⁶ *Ibidem, fila 45-46*

- ²⁷ Ioan Nichin, *Monografia administrativă a județului Arad, Arad, 1938, p.304*
- ²⁸ *Arhiva școlii primare de stat mixtă din Miniș, Procese-verbale, 1924-1938, fila 49*
- ²⁹ Anton Ilica, *Școala Normală din Arad, Editura Multimedia, Arad, 1998, p.86*
- ³⁰ *Arhiva școlii primare de stat mixtă din Miniș, Procese-verbale, 1940-1946, fila 1-6*
- ³¹ *Ibidem, fila 4*
- ³² *Ibidem, fila 7-8*
- ³³ *Ibidem, fila 19-21*
- ³⁴ *Ibidem, fila 31*
- ³⁵ *Ibidem, fila 36*
- ³⁶ *Ibidem, fila 45*
- ³⁷ *Ibidem, fila 52*
- ³⁸ *Ibidem*
- ³⁹ *Arhiva școlii primare de stat mixtă din Miniș, Procese-verbale, 1946-1950, fila 2*
- ⁴⁰ *Ibidem, fila 6*
- ⁴¹ *Ibidem, fila 12; fila 24*
- ⁴² *Ibidem, fila 19-21*
- ⁴³ *Ibidem*
- ⁴⁴ Jenő Gáal, *Arad vármegye és Arad szabad király város közigatási és közmüveldosi allpotának leirasa(Descrierea județului Arad și a orașului Arad din punct de vedere economic-administrativ și cultural), Arad, 1889, p.250*
- ⁴⁵ *Ibidem*
- ⁴⁶ „Arad és vidéke” nr. 162 din 19 iulie 1881, p.3
- ⁴⁷ *Ibidem, nr.258 din 12 noiembrie 1881, p.4*
- ⁴⁸ A.N.D.J.A., *Fond Prefectura județului Arad, Actele Comitelui Suprem, dos. 353/1901, fila 3*
- ⁴⁹ *Ibidem, fila 4*
- ⁵⁰ *Anuarul Asociației Economice Arad, 1883, p.6*
- ⁵¹ Károly Némethy, *Arad szabad király város tanügyi törtenete(Istoria învățământului orașului liber regesc Arad, Arad, 1889, p.386*
- ⁵² *Rapoartele Camerei de Comerț și Industrie Arad, 1892, p.45*
- ⁵³ *Ibidem, p.46*

- ⁵⁴ *Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chiper, Aspecte din istoria agrară a județului Arad, partea I-a, Arad, 1995, p.153*
- ⁵⁵ *Rapoartele Camerei de Comerț și Industrie Arad, 1892, p.46*
- ⁵⁶ *Alexandru Mihalca, E. Lazea, Tradițiile și experiența culturii viței de vie în zona Aradului, Editura Ceres, București, 1990, p.30*
- ⁵⁷ *Arhiva Ministerului Agriculturii, Fond Direcția Învățământ, dos.1289/1929, fila 24*
- ⁵⁸ *A.N.D.J.A., Fond Serviciul Agricol, dos.103/1922, fila 11*
- ⁵⁹ *Ibidem, fila 40*
- ⁶⁰ *Arhiva Ministerului Agriculturii, Fond Direcția Învățământ, dos.744/1927, fila 25*
- ⁶¹ *Ibidem, dos.794/1927, fila 85*
- ⁶² *Ibidem, dos.1193/1928, fila 50*
- ⁶³ *Vasile Juncu, Memorii (manuscris), p.8*
- ⁶⁴ *Buletinul agricol al Camerei de Agricultură, nr.8/1933, p.20*
- ⁶⁵ *Arhiva Camerei de Agricultură, dos.13/1935, fila 75*
- ⁶⁶ *Vasile Juncu, op.cit., p.10*
- ⁶⁷ *Teodor Botiș, Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad, Ed. Consistoriului, Arad, 1922, p.415; 421; 496*
- ⁶⁸ *Ibidem, p.681; 706*
- ⁶⁹ *A.N.D.J.A., Fond P.O.R. Miniș, Colecția Registre de Stare Civilă, Matricula botezaților 1798-1852, passim*
- ⁷⁰ *Ibidem, dos.2/1878-1950, fila 69*
- ⁷¹ *Ibidem*
- ⁷² *Informator Mircea Vancu, 50 ani (n.1956)*
- ⁷³ *Informator Carmen Ardelean, 46 ani (n.1960)*
- ⁷⁴ *Informator Cojocaru Doina, 79 ani (n.1927)*
- ⁷⁵ *Informator Bălăneanu Radu, 46 ani (n.1960)*
- ⁷⁶ *Arhiva P.O.R. Miniș, dos.5/1967, fila 1*
- ⁷⁷ *Pavel Vesa, Bisericile de mir Arădene între tradiție și modernitate, Ed.Mirador, Arad, 2000, p.33*
- ⁷⁸ *Idem, Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități, Presa Universitară Clujeană, Cluj.Napoca, 2006, p.638*

- ⁷⁹ *Arhiva P.O.R.Miniș, dos.3/1829-1871, passim*
- ⁸⁰ *Ibidem, dos.5/1838, fila 1*
- ⁸¹ *Ibidem, dos.3/1829-1871, fila 27*
- ⁸² *Ibidem, fila 37*
- ⁸³ *Ibidem*
- ⁸⁴ *Ibidem, dos.9/1889, fila 6*
- ⁸⁵ *Ibidem, Colecția de Registre de Stare Civilă. Registrul de Naștere 1877-1950, fila 104*
- ⁸⁶ *Ibidem, dos.9/1889, fila 3*
- ⁸⁷ *Arhiva P.O.R.Miniș, Conscrierea poporului român din Miniș începând de la anul 1926, fila 20*
- ⁸⁸ *A.N.D.J.A., Fond P.O.R.Miniș, dos.12/1912, fila 1*
- ⁸⁹ *Ibidem, dos.13/1909-1919, fila 1*
- ⁹⁰ *Ibidem, dos.12/1904, fila 1; dos.13/1918, fila 2*
- ⁹¹ *Arhiva P.O.R.Miniș, dos.56/1923, fila 1*
- ⁹² *Informator Miron Sârb, 86 ani (n.1920)*
- ⁹³ *Arhiva P.O.R.Miniș, Protocolul de ședințe pentru Comitetul și Adunarea parohială-1923-1933, fila 8*
- ⁹⁴ *Arhiva E.O.R.A.- III, dos. 136/1925, fila 1*
- ⁹⁵ *Ibidem,-V, dos.126/1925, fila 10*
- ⁹⁶ *Arhiva P.O.R.Miniș, Protocolul de ședințe pentru Comitetul și Adunarea parohială-1923-1933, fila 35*
- ⁹⁷ *Ibidem, fila 46*
- ⁹⁸ *Ibidem, fila 48*
- ⁹⁹ *Ibidem, fila 16*
- ¹⁰⁰ *Arhiva P.O.R. Miniș, Protocoalele ședințelor Sinodului parohial din Miniș 1933-1947, fila 4*
- ¹⁰¹ *Ibidem, fila 37*
- ¹⁰² *Ibidem, fila 48*
- ¹⁰³ *Ibidem, fila 71*
- ¹⁰⁴ *Ibidem, fila 80*

- ¹⁰⁵ *Ibidem, Procese-verbale ale Consiliului și ale Adunării parohiale ortodoxe din Miniș 1948-1952, fila 2*
- ¹⁰⁶ *Ibidem, Protocoale de ședințe... 1933-1947, fila 76*
- ¹⁰⁷ *Ibidem, fila 15*
- ¹⁰⁸ *Ibidem, fila 28*
- ¹⁰⁹ *Ibidem, fila 48*
- ¹¹⁰ *Ibidem, dos.5/1967, fila 1*
- ¹¹¹ *Ibidem, fila 3*
- ¹¹² *Ibidem*
- ¹¹³ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*
- ¹¹⁴ *Informator Miron Sârb, 86 ani (n.1920)*
- ¹¹⁵ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*
- ¹¹⁶ *Informator Cornelia Andraș, 78 ani (n.1928)*
- ¹¹⁷ *Informator Miron Sârb, 86 ani (n.1920)*
- ¹¹⁸ *A.N.D.J.A., Fond ASTRA, dos.290/1936, fila 11-13*
- ¹¹⁹ *Octavian Lupaș, Bibliotecile populare Concordia din județul Arad, Arad, 1938, p.54*
- ¹²⁰ *Informator Gheorghe Dragalina, 85 ani (n.1921)*
- ¹²¹ *Informator Miron Sârb, 86 ani (n.1920)*
- ¹²² *Informator Gheorghe Dragalina, 85 ani (n.1921)*
- ¹²³ *Informator Gheorghe Dragalina, 85 ani (n.1921)*
- ¹²⁴ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*
- ¹²⁵ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*
- ¹²⁶ *Informator Maria Brădean, 70 ani (n.1936)*
- ¹²⁷ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*
- ¹²⁸ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*
- ¹²⁹ *Informator Miron Sârb, 86 ani (n.1920)*
- ¹³⁰ *Informator Pavel Roșu, 94 ani (n.1912)*
- ¹³¹ *Informator Gheorghe Dragalina, 85 ani (n.1921)*
- ¹³² *Informator Gheorghe Dragalina, 85 ani (n.1921)*
- ¹³³ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*
- ¹³⁴ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*

- ¹³⁵ *Informator Gheorghe Iancu, 78 ani (n.1928)*
- ¹³⁶ *Informator Maria Brădean, 70 ani (n.1936)*
- ¹³⁷ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*
- ¹³⁸ *Informator Maria Ciorogar, 92 ani (n.1914)*
- ¹³⁹ *Informator Maria Brădean, 70 ani (n.1936)*
- ¹⁴⁰ *Informator Maria Brădean, 70 ani (n.1936)*
- ¹⁴¹ *Informator Gheorghe Iancu, 78 ani (n.1928)*
- ¹⁴² *Informator Gheorghe Iancu, 78 ani (n.1928)*
- ¹⁴³ *Informator Cornelia Andraș, 78 ani (n.1928)*
- ¹⁴⁴ *Informator Cornelia Andraș, 78 ani (n.1928)*
- ¹⁴⁵ *Informator Maria Brădean, 70 ani (n.1936)*
- ¹⁴⁶ *Informator Maria Brădean, 70 ani (n.1936)*
- ¹⁴⁷ *Informator Maria Brădean, 70 ani (n.1936)*
- ¹⁴⁸ *Ion Vlăduțiu, Etnologia românească, București, 1937, p.354*
- ¹⁴⁹ *Informator Maria Apostol, 55 ani (n.1951)*
- ¹⁵⁰ *Informator Viorica Rada, 70 ani (n.1936)*
- ¹⁵¹ *Informator Viorica Rada, 70 ani (n.1936)*

Cap. V Caracterul și mentalitatea locuitorilor

Modul de viață tradițional cât și manifestările spontane, punctuale ale indivizilor, cu prilejul unor evenimente importante reprezintă elemente definiții în caracterizarea unei colectivități. În comunitatea rurală oamenii se cunosc foarte bine între ei, se apreciază după faptele lor, se autoevaluează, se cenzurează. Există pe de altă parte și o părere globală despre comunitate, venită din partea locuitorilor satelor apropiate, din județ sau din țară. Aprecierile primite din partea semenilor dau dimensiunea reală a caracterului și a forței grupului uman în raport cu altele. Din această perspectivă, locuitorii satului Miniș s-au bucurat întotdeauna de o poziție privilegiată ce a fost câștigată pas cu pas de-a lungul timpurilor.

Dragostea și respectul pentru munca cinstită, fără menajamente, constituie una din trăsăturile definiții ale minișenilor din toate timpurile. Hărnicia și spiritul gospodăresc au constituit elemente definiții ale fiecărei familii, transmise cu rigurozitate și sfințenie. Ocupațiile tradiționale complementare: viticultura, cultura mare și creșterea animalelor au asigurat o ocupație permanentă și benefică sub aspect material, pentru marea majoritate a locuitorilor. Dintre cele trei îndeletniciri viticultura a adus renumele locuitorilor și al satului, vinul și vițele altoite fiind cunoscute și căutate în întreaga țară și chiar peste hotare.

Prin muncă și sacrificii fiecare familie și-a constituit proprietățile sale din deal și din câmp, pe care le-a muncit cu multă dragoste și pricepere.

Viața de familie, armonia familială, au stat dintotdeauna la baza tuturor realizărilor oamenilor acestor locuri. Concubinajele și divorțurile au fost mult mai puține decât în localitățile învecinate, fapt ce ne îndreptățește să constatăm că la Miniș a existat un adevărat cult al familiei. Există un respect deosebit al sătenilor față de oamenii în vârstă și față de intelectualii satului. Experiența bătrânilor conta foarte mult în luarea unor hotărâri importante pentru consăteni. Preotul și învățătorul erau salutați și anturați cu mult respect, cuvântul și faptele lor nu erau niciodată contestate public.

Spiritul comunitar a fost cultivat în fiecare familie care considera că cea mai apropiată rudă de foarte multe ori era vecinul. Pe de altă parte, clanurile formate pe criteriul familiilor înrudite, au potențat această trăsătură comportamentală. La botez, la nuntă, la înmormântare, la tăiatul porcilor, etc., spiritul comunitar era evident și benefic pentru fiecare dintre participanți. Așa cum era și firesc, spiritul comunitar a dat naștere atitudinii civice, care

cenzura atât faptele bune cât mai ales pe cele rele săvârșite de către fiecare locuitor. În acest fel au fost înfrânate în timp pornirile nesăbuite și faptele reprobabile care s-ar fi răsfrânt asupra tuturor.

Stilul de viață al minișenilor a avut la origine calitatea lor de proprietari mici și mijlocii, ei manifestându-se ca oameni cumpătați, cu o viață cotidiană modestă dar nu lipsită de cele necesare: casă, hrană, haine și căldură. Ar fi putut să cheltuiască mai mult pentru propria persoană dar au considerat că era mai oportun să investească în pământ, în vii și în animale. Purtau cu demnitate hainele de port și cele de sărbătoare, iar camera „de cilin” era pregătită întotdeauna pentru marile evenimente din familie.

Apropierea de orașe și legăturile bune cu acestea pe șosea sau cu tramvaiul electric, au făcut ca la Miniș să existe o mai mare deschidere și receptivitate spre nou, spre civilizație. La această atitudine colectivă a mai contribuit și existența din anul 1881 a Școlii Viticole, cea mai veche instituție școlară de profil din țară. Abandonarea atitudinii conservatoare și orientarea spre modernism au fost evidente o dată cu trimiterea copiilor la școlile secundare și superioare și a continuat cu introducerea mașinilor agricole moderne sau cu producerea vițelor altoite care erau căutate intens pe piața internă și externă.

Minișenii au dat dovadă de spirit civic și respect față de autorități, răspunzând întotdeauna prezent la chemările acestora. Ei au fost buni plătitori de taxe și impozite dar și buni ostași, care nu au ezitat să-și dea viața pentru țară, atât în primul cât și în al doilea război mondial. Simțul civic nu a atenuat însă sentimentul național ce s-a manifestat cu prilejul participărilor la marile evenimente din istoria românilor de dinainte și de după 1918. Cultul eroilor era prezent în toate manifestările cultural-patriotice locale organizate frecvent pentru comemorarea momentelor semnificative din istoria neamului. Patriotismul era la loc de cinste între săteni, el fiind acoperit cu faptele semenilor lor, care erau evocate din generație în generație. A existat și un patriotism local, izvorât din pitorescul și bogăția locului, un sentiment curat pe care și-l manifestau cu mândrie atât cei din sat cât mai ales cei plecați temporar sau pentru totdeauna la mari distanțe. O dovadă a acestei stări de fapt a constituit-o revenirea din America a unor emigranți din sat ce n-au putut să se adapteze, optând pentru mirajul locurilor natale și bunătatea consătenilor lor.

În viața patriarhală, monotona de cele mai multe ori, exista însă o competiție permanentă între gospodari pentru cea mai mare și mai bine gospodărită casă, pentru cel mai bun vin,

pentru cea mai bună vacă cu lapte, pentru cel mai bun scaun la biserică, etc. Spiritul de competiție a dus la emulație dar și la fundamentarea sentimentului de mândrie personală exagerată care purta denumirea de „fală”. Minișenii au fost oameni făloși, o fală justificată și bazată pe realizări notabile, bine cotate de către competitorii lor locali.

Crimele, furturile, violurile au fost aproape inexistente la Miniș. Certăreții, procesomanii și escrocii au fost supuși judecății obștii și izolați fără a fi nevoie de intervenția autorităților. Exista un respect deosebit față de proprietate, o încredere absolută între vecinii de grădini care nu ar fi acceptat niciodată un gard între ei. Corectitudinea, cinstea și demnitatea constituiau alte calități care întregeau profilul psihic al locuitorilor satului.

Simțul umorului profund dezvoltat la minișeni era dublat de firea veselă și optimismul debordant. Cele peste 350 de porecle cunoscute, farsele și întâmplările hazlii conservate cu sfințenie subliniază această stare de fapt. Cicăleala, pozna și curiozitatea erau la ordinea zilei, ele nefiind apanajul femeilor în vârstă ci a tuturor locuitorilor, de la mic la mare. Exista o adevărată competiție de a face farse, cât mai spumoase, dar și de a „ispiti”, de a descoase omul pentru a dezvolta un subiect neclar și de a țese o intrigă.

Locuitorii Minișului au avut un simț artistic deosebit, nativ, ce i-a propulsat ca și creatori de cultură sub îndrumarea unor instructori competenți. Corul, fanfara, brigada artistică, șezătorile culturale, au fost dovezi indubitabile ale simțului artistic al plugarilor și al copiilor lor. Rapsozii populari și costumele populare făcute cu multă migală în casă sunt alte dovezi ce vin să întregască tabloul realizărilor artistice locale.

Obiceiurile și tradițiile folclorice au fost cultivate și respectate, ele făcând parte din patrimoniul cultural local, cu o notă de originalitate binecunoscută în Podgoria Aradului. Scosul crucii la câmp sau la deal, „Sângiorzul”, hramul bisericii, erau momente de mare emulație și încărcătură emoțională la care participa întregul sat, ce respecta astfel cu rigurozitate tradiția încetățenită de secole.

Populația majoritar românească a cultivat relații de parteneriat și toleranță religioasă cu minoritarii de etnie maghiară, germană, rromă sau evreiască, cu care coabitau. Manifestările de șovinism sau intoleranță nu au caracterizat niciodată comuna Miniș, în care oamenii au fost dintotdeauna buni și primitivi.

Abundența băuturilor alcoolice a făcut ca minișenii să fie buni degustători și consumatori de vin și de țuică, fapt care în majoritatea covârșitoare a cazurilor nu i-a determinat să-și

abandoneze bunele moravuri și obiceiuri. Au fost oameni de viață și iubăreți, dar nu și-au abandonat familia și nici nu au distrămat alte familii decât în cazuri extrem de rare.

Politica, demagogia, minciuna și arivismul politic nu au avut succes la Miniș, oamenii necunoscând ideologia și programele politice ale partidelor ce s-au succedat la putere. Doar frunțașii satului au fost prinși în plasa partidelor, fără a beneficia însă de avantaje materiale evidente.

Fondul genetic al comunității a fost deosebit, el n-a fost alterat de căsătorii interzise ce ar fi dus inevitabil la apariția în timp a unor anomalii cu efecte deosebit de grave la noii-născuți. La nivelul populației a existat vigoare și armonie fizică și un echilibru psihic și mintal deosebit. Au fost foarte puține cazuri de oameni cu handicap fizic sau psihic, puține cazuri de sinucideri și de moarte violentă. Raportat la numărul populației au existat foarte multe cazuri de indivizi dotați cu un intelect deosebit; o parte din aceștia, care au avut susținerea materială a familiei, au urmat cursurile școlilor secundare și ale institutelor de învățământ superior, contribuind astfel la formarea elitei intelectuale.

Locuitorii satului au fost deosebit de credincioși, ei respectau cu rigurozitate sărbătorile, postul și frecventau în număr foarte mare biserica. S-au preocupat dintotdeauna să aibă o biserică încadrată cu preot titular, bine îngrijită și gospodărită. Distrugerea bisericii în septembrie 1944 a însemnat o adevărată dramă a întregului sat, care nu s-a încheiat decât atunci când a fost sfințită noua biserică. Minișenii, oameni făloși și cu dare de mână, s-au străduit ca biserica lor să fie cea mai dotată și mai frumoasă din împrejurimi. Sacrificiul și grija pentru cele sfinte sunt prezente și în respectul față de morți. Cultul morților este foarte bine conturat în localitate, cimitirul fiind unul dintre cele mai reprezentative din podgorie, atât prin organizare cât și prin monumentele funerare deosebite și bine întreținute.

În comunitate au existat și mai persistă și astăzi o serie de mentalități legate de autohtonie, de goana după avere, de relațiile familiare și urmași, de raportarea continuă la opinia colectivității. Cel venit de la oraș, ocazional sau stabilit în sat, era considerat întotdeauna „Domn”, ajungându-se chiar la obediență inexplicabilă. Cei mutați din alte sate erau considerați „vinituri” și erau integrați cu mare greutate între autohtoni. În relațiile familiare era unanim acceptat că hotărârile luate de către capul familiei trebuiau respectate și îndeplinite întocmai.

Dat fiind faptul că principala avere era pământul, care la Miniș nu era în suprafețe foarte întinse, familiile nu-și proiectau mai mult de unul sau doi copii.

În mentalul minișenilor găsim frecvent autocenzurarea prin raportarea la părerea satului, prin întrebarea pusă ca un leitmotiv: „Ce zice lumea?” Este sigur că înainte de orice oamenii s-au raportat la morala creștină ce le-a guvernat existența cotidiană, caracterul și profilul psihic. Omogenitatea etnică și religioasă au dat la rândul lor o notă aparte de unitate și specificitate în modul de a gândi și de a acționa al locuitorilor comunei Miniș.

Trăsăturile de caracter ale minișenilor ne dau dimensiunea unei colectivități cu un profil psihic deosebit, ce a reușit să păstreze și să transmită valorile morale sănătoase, unanim recunoscute, ce au sfințit aceste locuri binecuvântate de către Dumnezeu.

Bibliografia lucrării

I. Izvoare

I.1. Inedite

I.1.1. Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Arad

-fond grupa a III-a- Documente administrativ-bisericești

-fond grupa a IV-a- Documente cultural-școlare

I.1.2. Arhiva Liceului Agroindustrial Miniș

Dări de seamă, procese-verbale, rapoarte despre activitatea școlii între 1945-1950

I.1.3. Arhiva Ministerului Agriculturii

-fond Direcția învățământ - Documente privind organizarea și funcționarea Școlii Viticole din Miniș între anii 1921-1955

I.1.4. Arhivele Naționale Direcția Județeană Arad

-fond Actele Comitetului Suprem

-fond ASTRA

-fond Camera Agricolă Arad (1918-1940)

-fond Colecția Registrelor de Cetățenie

-fond Episcopia Ortodoxă Română Arad

-fond Parohia Ortodoxă Română Miniș.

-Colecția Registrelor de Stare Civilă- Matricole botezați-căsătoriți-decedați (1798-1950)

-Protocoloale de ședință pentru Comitetul și Adunarea parohială între anii 1923-1950

-fond Prefectura Județului Arad-Acte administrative

I.1.5. Arhiva primăriei comunei Miniș

-Registrul de procese-verbale ale Consiliului comunal/1935

-Evidențe contabile

I.1.6. Arhiva Școlii primare de stat Miniș

-Cataloage 1870-1950

-Procese-verbale de inspecție 1924-1950

I.1.7. Informatori

-Andraș Cornelia, 78 ani (n. 1928)

- Apostol Mărioara, 55 ani (n. 1951)*
- Ardelean Anuța, 86 ani (n. 1920)*
- Ardelean Carmen, 46 ani (n. 1960)*
- Ardelean Petru, 86 ani (n. 1920)*
- Bălăneanu Radu, 46 ani (n. 1960)*
- Bobâlnă Vasile, 84 ani (n. 1922)*
- Brad Cojocaru Doina, 79 ani (n. 1927)*
- Brădean Maria, 70 ani (n. 1936)*
- Ciorogar Maria, 92 ani (n. 1914)*
- Cismaș Irina, 84 ani (n. 1922)*
- Dragalina Gheorghe, 85 ani (n. 1921)*
- Iancu Gheorghe, 77 ani (n. 1929)*
- Mayer Francisc, 61 ani (n. 1945)*
- Miculiță Vasile, 76 ani (n. 1906)*
- Rada Viorica, 70 ani (n. 1936)*
- Roșu Pavel, 94 ani (n. 1912)*
- Sarvici Viorel, 55 ani (n. 1951)*
- Sârb Miron, 86 ani (n. 1920)*
- Sârb Vioara, 81 ani (n. 1925)*
- Vancu Mircea, 50 ani (n. 1956)*

I.2.Edite

***Harta cadastrală a comunei Miniș din anul 1890

***Intravilanul satului Miniș din anul 1858

***Protocolul Adunării Generale a doua a Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși din Dieceza Aradului- Districtul din dreapta Mureșului, ținută la Arad la 21-22 aprilie 1892

***Recensământul populației României din 1930, volumul II, partea I-a

I.2.Periodice

Anuarul Asociației Economice Arad/1880

Anuarul statistic al României Mari, 1922-1928

Arad és vidéke (Aradul și regiunea), 1881

Biserica și Școla, an X, nr. 41 din 11/23 octombrie 1887

Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Arad, 1930-1933

Rapoartele Camerei de Comerț și Industrie Arad pe anii 1891-1913

Românul, an VII/1921

România Viticolă, colecție, 1937-1944

II. Lucrări generale și speciale

***Arad, Ghid turistic al județului, București, 1974

***Arad-Monografie, Editura Sport-Turism, București, 1979

***Aradul-permanență în istoria patriei, Arad, 1978

Botiș, Teodor, Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad, Editura Consistoriului, Arad, 1922

Ciuhandu, Gheorghe, Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri, Diecezana, Arad, 1940

***Dicționar maghiar-român, Akadémiai Kirádo, Budapest, 1994

***Dicționarul numirilor de localități din Transilvania, Crișana, Banat și Maramureș, Sibiu, 1914

Dragomir, Silviu, Studii din istoria mai veche a românilor de pe teritoriul diecezei arădene, în „Transilvania”, an XVIII, 1 iulie 1917

Drecin, Ioan, Monografia comunei Cuvin, Cuvin, 1970

Dronca, Ioan, Valea, Virgil, Liceul Agroindustrial Miniș la o sută de ani de existență, Casa Corpului Didactic Arad, 1982

Fényes, Élek, Magyarorszag leirasa (Ungaria în detaliu), volumul IV, Budapesta, 1847

Gáal, Jenő, Aradvarmegye és Arad szabad királyi város közigazgatási és közművelődési állapotának leirasa (Descrierea județului Arad și a orașului liber regesc Arad din punct de vedere economic, administrativ și cultural), Arad, 1889

Gruică, Octavian, Peia, Gavrilă, Monografia satului Șoșdea, Editura Marineasa, Timișoara, 1999

Hălmăgean, Gheorghe, Calea Ferată electrică „Arad-Podgoria”-o cenușăreasă a căilor ferate. Realități și speranțe (manuscris), Covăsânț, 1990

- Ilica, Anton, Școala Normală din Arad, Editura Multimedia, Arad, 1998*
- ***Istoria României, Editura Academiei R.P.R., București, 1960*
- ***Județul Arad-Scurtă prezentare istorică a localităților parcurse în vizita documentară. Al XV-lea Simpozion Național de istorie și retrologie agrară a României, Arad, 1995, 31 august-1 septembrie*
- Juncu, Vasile, Memorii (manuscris)*
- Kovács, Géza, Date istorice privind localitatea Miniș (manuscris), f.a.*
- Leonida, D., Școala de Viticultură din Miniș, în Transilvania, Crișana, Banatul și Maramureșul, 1928*
- Lupaș, Octavian, Bibliotecile populare „Concordia” din județul Arad, Arad, 1938*
- Lupșa, Ștefan, Istoria Eparhiei Aradului, volumul I-II, fasciculele 1, 2, 3, 4, Arad, 1958*
- Manea, Gheorghe, Date privind agricultura în părțile Aradului, în „Ziridava”, an VI, 1976, p. 133-134*
- Márki, Sándor, Aradvármegye és Arad szabad Királyi város története (Istoria comitatului Arad și a orașului liber regesc Arad), volumul I-II, Budapesta, 1892; 1895*
- Medeleanu, Horia, Valori de artă veche românească, Arad, 1986*
- Meruțiu, N., Județele din Ardeal și Maramureș până în Banat, Cluj, 1929*
- Mihalca, Alexandru, Crăciun, Avram, Chiper, Gheorghe, Aspecte din istoria agrară a județului Arad, partea I-a- până la Marea Unire, Arad, 1995*
- Mihalca, Alexandru, Aspecte din istoria agrară a județului Arad, partea a II-a- perioada interbelică, Arad, 2001*
- Mihalca, Alexandru, Lazea, E., Tradițiile și experiența culturii viței de vie în zona Aradului, București, Editura Ceres, 1990*
- Némethy, Károly, Arad szabad Király város tanügyi története (Istoria învățământului orașului liber regesc Arad), Arad, 1889*
- Nichin, Ioan, Monografia administrativă a județului Arad-Realizările administrației românești de la Unire și până-n 1938, Arad, 1938*
- Pascu, Ștefan, Marea Adunare Națională de la Alba-Iula, Cluj, 1968*
- Pascu, Ștefan, Voievodatul Transilvaniei, Cluj, 1970*
- Pădurean, Corneliu, Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2003*

Popeangă, Vasile, Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918), Editura Facla, Timișoara, 1978

Idem, Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea-1821-1867, Arad, 1979

Idem, Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918, Arad, 1976

Idem, Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821), Arad, 1974

***Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior-Județul Arad, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 1999

Roz, Alexandru, Aradul-Cetatea Marii Uniri, Editura Mirton, Timișoara, 1993

Idem, Studii privind istoria județului Arad în perioada 1900-1944, Casa Corpului Didactic, Arad, 1980

Petreanu, Coriolan, Bisericile din lemn din județul Arad, Sibiu, 1927

***Situția Școalelor de agricultură din România în anul 1925, București, 1927

Somogy, Gyula, Arad vármegye és Arad szabad Király város monographia (Monografia comitatului și a orașului liber regesc Arad), Arad, 1913

Suciu, Coriolan, Dicționar al localităților din Transilvania, București, volumul I-II, 1966; 1968

Suciu, I.D., Constantinescu, R., Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului, volumul I-II, Timișoara, 1980

***Școala inferioară de viticultură din Miniș, București, 1927

***Școala subofițeri infanterie rezervă Radna în Luptele pentru dezrobirea Ardealului-14-20 septembrie 1944, Tipografia Diecezana, Arad, 1944

Teodorescu, I.C., Pe urmele unor vechi podgorii ale geto-dacilor, Editura Agrosilva, București, 1964

***30 de ani de activitate științifică în sprijinul producției viticole, București, 1987

Valea, Virgil, Cultură și spiritualitate românească în Arad în perioada interbelică (1919-1940), Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2005

Vesa, Pavel, Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate, Editura Mirador, Arad, 2000

Idem, Din istoria comunei Dieci, Editura Știrea, Arad, 1999

Idem, Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități., Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006

Idem, Incursiune în istoriografia ecleziastică arădeană, Arad, 2004

Vlăduțiu, Ioan, Etnografia românească, București, 1937

Anexe

1. Preoții parohiei ortodoxe Miniș

- Moise Căsăpescu 1767
- Lazăr Oprovici 1791
- Petre Petrovici 1791
- Mihail Popovici 1808-1830
- Gheorghe Curuț 1812
- Ilie Torneaschi 1816
- Vasile De Boitor 1822-1839
- Teodor Popovici 1822-1839
- Nicolae Popovici 1839-1872
- Teodor Putici 1843-1857
- Teodosiu Mateiu 1872-1876
- Giorgiu Popovici 1876-1883
- Ioan Cimponeriu 1883-1896
- Constantin Puticiu 1896-1899
- Valeriu Maleșiu 1896-1899
- Fabriciu Manuilă 1896-1899
- Petru Pelle 1899-1933
- Nicolae Vancea 1933-1941
- Coriolan Puticiu 1933
- Cornel Tătar 1941-1942
- Gheorghe Popa 1942-1947
- Baltă Traian 1949-1967
- Emilian Bența 1967-1977
- Horațiu Iuga 1977-1999
- Ioan Florea 1999-

2. Primarii comunei Miniș în secolul al XIX-lea

-Gheorghe Moș 1834

-Onu Sârb 1836

-Precup Ardelean 1839

-Gheorghe Moș 1840

Onu Sârb 1843

-Vasilie Sârb 1853

-Vasilie Sârb 1855

-Mitru Simion 1857

-Onu Peti 1863

-Mihail Curuț 1864

-Dimitrie Simion 1867

-Mihai Sfetca 1868

-Vasile Moș 1871

-Ioța Bodea 1890

3. Învățătorii Școlii primare din Miniș între 1918-1950

-Traian Fridrich 1908-1925

-Andrei Șandru 1918-1920

-Ioan Lăncrăjan 1921-1923

-Zina Terebenț 1924-1925

-Ilie Susan 1925-1926

-Florica Cosma 1926-1927

-Trifu Ștefan 1926-1932

-Florica Simion 1927

-Victoria Iosa 1927-1928

-Victoria Dâchi 1928-1929

-Petru Dulhaz 1932-1933

-Florica Simion 1933-1942

-Dimitrie Vlad 1935-1938

-Ioan Stana 1939-1940

- Veturia Buhai 1940-1945
- Augustin Buhai 1940-1945
- Constantin Aionesei 1944-1945
- Zenovia Aionesei 1944-1945
- Dimitrie Vlad 1945-1950
- Victoria Dâchi 1945-1948
- Ioan Bucălan 1949-1950

4.Eroii primului război mondial 1914-1918

-Ardelean Dumitru	-Neamț Adrian
-Bar Nicolae	-Neamț Lazăr
-Bătrâna Petru	-Neamț Todor
-Bătrâna Traian	-Novac Ioan
-Brad Gheorghe	-Orădan Avram
-Brădean Gheorghe	-Orădan Ioan
-Căsap Petru	-Orădan Teodor
-Căsap Teodor	-Orădan Vasile
-Ciorogari Simion	-Peti Adrian
-Covaci Dumitru	-Popa Gheorghe
-Crișan Nicolae	-Sava Miron
-Crâznic Teodor	-Sava Vasile
-Crâznic Vasile	-Sava Vasile
-Crâznic Vasile	-Sfetca Dumitru
-Curuț Gheorghe	-Sfetca Petru
-Curuț Vasile	-Simion Zamfir
-Dehelean Adam	-Sârb Ion
-Dehelean Teodor	-Sârb Ion
-Dragoș Dumitru	-Sârb Petru
-Dragoș Zaharia	-Șeran Petru
-Florinca Nicolae	-Șeran Vasile
-Florinca Simion	-Șteau Gheorghe

-Ioțca Nicolae

-Torneu Petru

-Miculiță Petru

-Țerindan Ion

5.Eroii celui de-al doilea război mondial 1941-1945

-Banci Tria

-Nicolin Gheorghe

-Birău Dumitru

-Noroi Dumitru

-Brădean Ioan

-Noroi Petru

-Buligă Vănuț

-Petrișor Lazăr

-Dehelean Vasile

-Șeran Ioan

-Demșorean Teodor

-Șeran Nicolae

-Neamț Teodor

-Șteau Francisc

6.Porecle ale minișenilor din secolul al XIX-lea

-Balaban

-Mihăilă

-Bătrănu'

-Naiu'

-Băzu'

-Onițiu

-Bocea

-Pantea

-Burelu'

-Pârjol

-Căprariu

-Pârlogu'

-Căprariu lu Stepan

-Ricu

-Cicea

-Slatina

-Dungu'

-Șanț

-Găvrilă

-Șișu'

-George Costa

-Todica

-Giurgiuleana

-Todor Bolându'

-Graba

-Todorică

-Grecu'

-Toia

-Iacob

-Toma

-Lică Saicu

-Ursu Gogea

-Mutu'

-Văduva

7.Porecle din secolul XX

A

-Adămeș
-Alid
-Averescu
-Albu
-Ana lu' Mărie

B

-Banca
-Baichici
-Bandi
-Baronu'
-Bădițu'
-Băgău
-Bălă
-Bărăscanu'
-Bârca
-Bâz
-Beciu'
-Behu'
-Beleş
-Belitu'
-Bengula
-Bernac
-Beşa
-Bibilo
-Bibiță
-Bilă
-Bitușe
-Boazăr
-Bocanu'
-Boșcă
-Boul
-Brădinița
-Briceriu'
-Briciu'
-Bubă
-Bucă
-Bucătaru'
-Budăr
-Burcioasa

C

-Caică
-Căcătoc
-Căfranu'
-Cărdășița
-Ches
-Chifi
-Cidi
-Cioachi
-Cioc
-Ciocanu'
-Ciocănel
-Cioiu

-Chiminoara
-Chimu'
-Cică
-Ciurnoaica
-Ciupa
-Ciurlică
-Ciurliu
-Clădovana
-Clonțoaie
-Clori
-Cuacuaș
-Coani
-Cocoana
-Codiță
-Colțău
-Colțu'
-Conciu
-Corca
-Coriță

D

-Damaschin
-Dălaie
-Desca
-Dicu
-Dida
-Didi
-Docora

F

-Facu
-Fâșa
-Femia

-Ciuda
-Ciuja
-Ciulu'
-Corleana
-Costa
-Cozman
-Cracii-Moldovei
-Crăciun
-Crețu
-Cristos
-Crompu'
-Cucica
-Cucu
-Culaș
-Cuniu
-Curticeanu
-Cuza

-Dopu'
-Drai
-Dicu
-Dudaș
-Dudi
-Dundu

-Filoxeriu
-Fișer
-Franți

-

-Fercu

-Fundoaie

G

-Galina

-Găitan

-Gălușcă

-Gol Adam

-Ghenase

-Golumba

-Gheorghică

-Grangure

-Gicu

-Gridău

-Ginu

-Gruia

-Girchi

-Guci

-Gișca

-Gudu'

-Giulița

-Guguț

-Giurchița

-Gusa

-Giusa

-Gusti

-Gligor

H

-Habă-Rigă

-Hide

-Harcu

-Hâșcu

-Hădeanu'

-Hoangel

-Hărăboru'

-Hozan

-Hera

-Huliu'

-Hichi

-Hurdubaș

I

-Iancu

-Irina Mică

-Icăla

-Iuțu

-Ioc

-Ioțoc

-Iosov Pierdutu

-Iova

-Iosovaș

-Iovu

-Ioșca

Î

-Împăratu'

J

-Jama

-Joavina

K

-Kiraly

L

-Lanea

-Liulea

-Laza

-Lovas

-Lică

-Lulă

-Lie lu' Mărie

-Lulu

-Lie Mic

-Lunga lu' Pășcuț

M

-Macaron

-Ministeru'

-Matca

-Mircu

-Matei

-Mitracicu

-Maț Gras Mănăilă

-Mitroc

-Matyaș

-Mitruț

-Măhală

-Mociu

-Măniță

-Mohan

-Mărie-Mamă

-Mon

-Mărișca

-Mondi

-Mărtuța

-Motohaliță

-Medrea

-Muma

-Megheșu

-Mutu' lu' Curuțu'

-Micloș

N

-Naimon

-Nica

-Neaua

-Nina

-Neda

-Noroi

-Negăr

-Novac

-Netedu'

O

-Oanea

-Oaua

-Octobăr

-Onea

-Onișor

-Orbu' lu' Tălășcuță

-Otu

P

-Papi

-Partizanu'

-Pasăre

-Pășcălaie

-Pătroi

-Pățoc

-Păvăloaie

-Peca

-Pecu

-Pecherița

-Percu

-Peruța

-Picula

-Pile

-Pilota

-Pintărița

-Pipa

-Pipărcariu

-Piperiu

-Pirchița

-Pisulică

-Pișa

-Pișchilie

-Pișcu

-Piștuleasă

-Pitica

-Pâca

-Pârciu

-Pâțu' lu' Toporu'

-Polițista

-Poștașu'

-Prais

-Precup

-Pucea

-Pufi

-Pupu' lu' Drai

-Pupu' lu' Lena Popii

-Purdi

-Pușcaș

R

-Rabăr

-Rachila

-Rața

-Rompoșa

-Ruja

-Rum Țucur

-Ruschi

-Rusoaica

-Rotărețu’

-Rușcoania

S

-Saicu

-Sârb-Adam

-Sălaică

-Surdu’

-Sârb

Ș

-Șandor Bărbiriu’ ,

-Șoctărița

-Șarga

-Șușu’

-Șarpele

T

-Taca

-Totu’

-Tălășcuță

-Trincu

-Tebea

-Troană

-Tegheșu’

-Troat

-Tila

-Truicu

-Tircu

-Trușcă

-Toda

-Tulea

-Todor Baci

-Turca

-Toiaș

-Tuti

-Torneu

-Tuțu-Tune

U

-Unguru’

V

-Văcaru’

-Vipera

-Văru’

-Vițișpan

-Vieșu’

-Vlădica

-Vijga

-Voaș

-Vilicuța

Z

-Zămfiroc

-Zvonu’

-Zdroancă

8. Absolvenții învățământului superior de până în 1989, originari din Miniș

- Ardelean Adam- economist
- Ardelean Petrică- economist
- Ardelean Sabin- profesor Biologie
- Brad Doina- economist
- Brașovan Maria- inginer textilist
- Brădean Vasile- ofițer marină
- Calinovici Ioan- dr.inginer agronom
- Casap Vasile- profesor Limba Română
- Ciavici Liviu- avocat
- Ciavici Gheorghe- muzician
- Ciorogariu Gheorghe- medic
- Ciorogariu Mircea- preot
- Crâșnic Ioan- economist
- Dehelean Petru- avocat
- Dobre Maria- inginer agronom
- Demșorean Gheorghe- avocat
- Dragoș Gheorghe- avocat
- Dragoș Milan- preot
- Dronca Ioan- inginer constructor
- Filimon Ovidiu- inginer mecanic
- Galici Nicu- inginer constructor
- Galici Virgil- inginer mecanic
- Hancea Gheorghe- dr.în drept
- Kende Francisc- medic
- Lazea Angelica- inginer agronom
- Loleș Vasile- inginer mecanic
- Mârza Gheorghe- inginer agronom
- Mârza Traian- economist
- Miculiță Vasile- economist

- Mitruț Ovidiu- inginer constructor
- Moș Ana- inginer mecanic căi ferate
- Moș Lucia- inginer agronom
- Moș Vasile- inginer chimist
- Neamț Delia- inginer chimist
- Orădan Vasile- medic
- Pelle Sabin- inginer silvic
- Petrișor Gheorghe- economist
- Radu Maria- inginer textilist
- Roșu Maria- profesor Limba Română
- Rotariu Geta- inginer agronom
- Rusanda Gheorghe- inginer căi ferate
- Sârb Mircea- economist
- Șeran Virgil- inginer agronom
- Șirian Gheorghe- inginer agronom
- Știop Anica- economist
- Știop Geta- economist
- Trifu Voicu- inginer silvic
- Valea Emilian- geolog
- Valea Gheorghe- inginer chimist
- Valea Virgil- profesor dr. Istorie
- Vancu Florica- inginer agronom
- Vancu Gheorghe- medic
- Vărădineanț Mina- inginer agronom

9. Absolvenți ai învățământului superior de după 1989, originari din Miniș

- Alexa Dan- economist
- Brâncău Laura- profesoară Limba Engleză
- Bradin Răzvan- economist
- Coneac Geta- farmacist
- Covaci Loredana- inginer agronom

-Cuzman Alin- profesor Geografie
-Dobre Florina- economist
-Farcaș Ramona- economist
-Gligor Ioan- avocat
-Gligor Valentin- avocat
-Iercoșan Gheorghina- farmacist
-Lucaci Lidia- arte plastice
-Matiu Simona- avocat
-Mărgineanu Călin- medic
-Müller Valentin- dr. inginer electrotehnist
-Ostoia Florentina- economist
-Român Călin- inginer agronom
-Român Raluca- inginer agronom
-Sava Nicoleta- profesor Limba Engleză
-Stoian Geta- inginer agronom
-Szokotinszki Laura- profesor Limba Română
-Șeran Ana- medic
-Șeran Mihai- economist
-Tătar Ciprian- inginer constructor
-Tătar Corina- profesor Limba Engleză
-Todor Lucia- avocat
-Valea Vlad- inginer calculatoare

Cuprinsul lucrării

Introducere	2
Repere geografice	4
Cap.I. Istoricul localității	6
Cap.II. Evoluția demografică-satul și locuitorii.....	26
Cap.III. Aspecte din viața cotidiană a comunei Miniș (1918-1948)...	42
Cap.IV Viața culturală	65
Cap.IV.1. Învățământul.....	65
Cap.IV.1.1. Școala primară.....	65
Cap.IV.1.2. Școala de Viticultură din Miniș.....	76
Cap.IV.1.3. Elita intelectuală.....	84
Cap.IV.2. Biserica.....	91
Cap.IV.3. Activități culturale.....	102
Cap.IV.4. Obiceiuri.....	107
Cap.IV.5. Portul	117
Cap.IV.5.1. Costumul popular femeiesc.....	118
Cap.IV.5.2 Costumul popular bărbătesc.....	119
Cap.IV.5.3. Costumele copiilor	119
Cap.IV.5.4. Costumul miresei și al mirelui	120
Cap.V. Caracterul și mentalitatea locuitorilor	127
Bibliografia lucrării.....	132
Anexe	138

